

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

UİD | **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**
JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue:2

Yıl / Year: 2021

ISSN: 2651-4729

Başarısız Devlet Olgusu Üzerinden Arap Bahar'ının Libya'ya Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİÖĞLU PARLAR

Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti Küresel Tehdit Algılamaları (2017-2021)

Burcu GÜL

17+1 Cooperation: An Overall Assessment on China-Central and Eastern European Countries Relations

Ahmet Eren ÜNCEL, Dr. Öğr. Üyesi Oğuz GÜNER

Avrupa Birliği Dayanışması: Kriz Dönemlerinde Normatif ve Kavramsal Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gülce UYGUN

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

UID | Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi

JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi

Sahibi

Süleyman ÖZDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Altuğ GÜNAR

Dergi Yöneticisi Editör

İsmail ŞAHİN

Editörler Kurulu

İsmail ŞAHİN

Altuğ GÜNAR

Muhammed Kürşad ÖZEKİN

Zeynep ARIÖZ

Yayın Kurulu Sekreterleri

Yusuf YILDIRIM

Abdurrahman ARSLAN

İnci BİLGİN

Muhammed Asım ÖNCEL

Ömer Miraç SALI

Yayın ve Danışma Kurulu

(Alfabetik sıra ile)

Ahmet UYSAL İstanbul Üniversitesi

Burak Bilgehan ÖZPEK Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Hikmet ÖKSÜZ Karadeniz Teknik Üniversitesi

İrfan Kaya ÜLGER Kocaeli Üniversitesi

Kemal ARI Dokuz Eylül Üniversitesi

M. Ercan YILMAZ Uludağ Üniversitesi

Mehmet OKUR Karadeniz Teknik Üniversitesi

Mehmet ŞAHİN Polis Akademisi

Melek FIRAT Ankara Üniversitesi

Mesut Hakkı ÇAŞIN Nişantaşı Üniversitesi

Mim Kemal ÖKE İstanbul Ticaret Üniversitesi

Murat YEŞİLTaş Sakarya Üniversitesi

Mustafa BUDAK İstanbul Üniversitesi

Nail ALKAN Gazi Üniversitesi

P. Faruk YALVAÇ Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Seyhun DOĞAN İstanbul Üniversitesi

Sibel TURAN Trakya Üniversitesi

Süleyman ÖZDEMİR Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Tarik OĞUZLU Antalya Bilim Üniversitesi

Tayyar ARI Uludağ Üniversitesi

Timuçin KODAMAN Süleyman Demirel Üniversitesi

Zekeriya KURŞUN Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi

Adres: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi (JIRD), 10200- Bandırma/BALIKESİR

Web: <https://uid.bandirma.edu.tr>

Telefon: (+90 266) 717 01 17 -2587

e-posta: jird@bandirma.edu.tr

ISSN 2651- 4729

Ekim/October 2018 Sayı 4/Issue 2

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi birbirinden ayrılmaz bir bütünün iki parçasıdır. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer alan çoğu konu diplomasi ışığında ele alınmakta, en başta gelen politik, ekonomik konular uluslararası ilişkiler ve diplomasinin birlikte hareket etmesi ile açıklanabilmekte ya da çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu nedenle derginin isminin Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi olmasına karar verilmiştir. Dergimiz; Uluslararası İlişkiler, Diplomasi, Ekonomi, Temel Bilimler ve Sosyal Bilimlerin, Siyaset, Ekonomi, Ekonomi-Politik, Diplomasi uygulamaları, Siyasi Tarih, Uluslararası Antlaşmalar, Uluslararası Örgütler, Hukuk, Uluslararası Hukuk gibi alanları ile alakalı olarak bilim dünyasına önemli katkı yapması beklenmektedir. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerinde makaleler yayımlanacaktır.

Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen çalışmaların, daha önce yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayımlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lara) aittir. Sayılarımız elektronik olarak yayımlanır. Yayımlanan eserlerin telif hakları Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi'ne aittir. Yayımlanması istenilen çalışmalar dergi yazım kuralları ve yayın ilkelerinde belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlanıp gönderilmelidir. Dergiye sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön inceleme tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Değerlendirme sürecine geçildikten sonra hakemlik süreci ortalama 3 ile 5 hafta arası sürmektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen makaleler uygun bulunduğu takdirde en az iki hakem atanmaktadır. Hakemlerden gelen rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmasına karar verilmektedir. Hakemlerden bir olumlu ve bir olumsuz rapor verilmesi halinde ilgili çalışma Dergi Editörlüğü tarafından uygun görülmesi halinde üçüncü bir hakeme de gönderilmektedir.

Bu Sayının Hakemleri / Referee Board

1. Prof. Dr. Vefa KURBAN
2. Doç.Dr. Ayça EMİNOĞLU
3. Doç. Dr. Zeynep YÜCEL
4. Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER
5. Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK
6. Doç. Dr. Buket ÖNAL
7. Doç. Dr. Zeynep ARKAN TUNCEL
8. Doç.Dr. Handan KARAKAYA
9. Doç. Dr. Ufuk BİNGÖL
10. Doç. Dr. Dikran M. ZENGİNKUZUCU
11. Doç. Dr. Murat ÜLGÜL
12. Dr. Öğr. Üyesi Emre DEMİR
13. Dr. Öğr. Üyesi Didem SAYGIN
14. Dr. Öğr. Üyesi Sezgin MERCAN
15. Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN
16. Dr. Öğr. Üyesi Ömer UĞUR
17. Dr. Öğr. Üyesi Selçuk URAL
18. Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Özde ATEŞOK

19.Öğr. Gör. Dr. Pınar AKGÜL

20.Öğr. Gör. Dr. Süleyman Orhun ALTIPARMAK

21. Öğr. Gör. Betül ÇATAL

22.Dr. İsmail AKDOĞAN

23.Dr. Kübra ECER

24.Dr. Recep ŞEHİTOĞLU

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

UİD | Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi
JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue:2

Yıl / Year: 2021

İÇİNDEKİLER/CONTENT

- Başarısız Devlet Olgusu Üzerinden Arap Bahar'ının Libya'ya Etkisi**
The Effect of The Arab Spring on Libya Through Failed State Phenomenon
Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİOĞLU PARLAR 1-17
- Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti Küresel Tehdit Algılamaları (2017-2021)**
Global Threat Perceptions of The United States of America and People's Republic of China (2017-2021)
Burcu GÜL..... 18-48
- 17+1 Cooperation: An Overall Assessment on China-Central Eastern European Countries Relations**
17+1 İş Birliği: Çin-Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İlişkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme
Ahmet Eren ÜNCEL, Asst. Prof. Dr. Oğuz GÜNER 49-67
- Avrupa Birliği Dayanışması: Kriz Dönemlerinde Normatif ve Kavramsal Bir Değerlendirme**
European Union Solidarity: A Normative and Conceptual Assessment in Times of Crisis
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gülce UYGUN 68-85

BAŞARISIZ DEVLET OLGUSU ÜZERİNDEN ARAP BAHARI'NIN LİBYA'YA ETKİSİ

Derya SÜRMEİİOĞLU PARLAR*

ÖZET

2010'da Tunus'ta başlayan ve oradan diğer bölge ülkelerine yayılan Arap Baharı'nın doğrudan etkilediği ülkelerden birini Libya oluşturmuştur. Daha fazla demokrasi ve özgürlük söylemiyle başlayan Libya halk hareketi 2011'de Muammer Kaddafi'nin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak rejim değişikliği Libya'ya beklenen demokrasi, özgürlük ve istikrar ortamını henüz getirmemiştir. İktidar için rekabet eden farklı grupların karşı karşıya geldiği, 2011'den itibaren kendini hissettiren iç savaşla Libya, bölgesel ve bu şekilde uluslararası barışa risk oluşturmaktadır. Bu uzantıda 2011'den beri devam eden istikrarsızlıkla Libya, başarısız devlet indekslerinde hep üst sıralarda yer almaktadır. Arap Baharı'nın Libya istikrarını hangi yönde etkilediğini başarısız devlet olgusu üzerinden açıklamak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Nitel yöntem uygulanan çalışmada yapılan veri analizleri sonucunda Arap Baharı'nın Libya'da beklenen istikrar ve barış ortamını henüz yaratmadığı ortaya konulmuştur. Libya örneği üzerinden okunduğunda Arap Baharı'nda olduğu gibi halkın demokrasi ve özgürlük taleplerinin yarattığı her otoriter iktidar değişikliğinin her zaman ülkelere doğrudan barış ve istikrar getirmedeği, ülkeleri daha da kırılgan hale getirebildiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başarısız devlet, Libya, Arap Baharı, Libya iç savaşı

JEL Kodları: F50, F51, F59

THE EFFECT OF THE ARAB SPRING ON LIBYA THROUGH FAILED STATE PHENOMENON

ABSTRACT

Libya has been one of the countries directly affected by the Arab Spring, which started in Tunisia in 2010 and spread to other countries in the region. Libya popular uprising has started with the statement of more democracy and freedom and it has ended in 2011 by Muammer Gaddafi being overthrown. Nonetheless, the change of regime has not provided the much expected ambience of

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, deryasurmelioglu@nevsehir.edu.tr, 0000-0002-0236-6001

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 8 Ağustos 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 16 Eylül 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20 Eylül 2021

democracy, freedom and stability to Libya yet. With the civil war that has been becoming more and more intense since 2011, in which different groups competing for power came across, Libya poses a risk to regional and consequently international peace. Within this context, Libya has always been in the top rankings of failed states index due to the instability that has been going on since 2011. The present study aims to explain the effect of Arab Spring on Libya's stability through the failed state phenomenon. Qualitative data analyses conducted within the study show that the Arab Spring has not yet created the expected stability and peace environment in Libya. As we see in the example of Libya, it can be claimed that not every authoritarian change of power, which is created by people's demand of democracy and freedom, brings a direct peace and stability to the countries and moreover it can enhance the vulnerability of the said countries.

Keywords: *Failed states, Libya, Arab Spring, Libya civil war*

JEL Codes: *F50, F51, F59*

1. GİRİŞ

Sosyal, ekonomik, siyasi, güvenlik gibi temel alanlarda yetersiz kalan ve bu şekilde devlet varlığının tehlikeye girdiği ülkeler başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası alanda ortaya çıkan çok sayıda yeni devletin siyasi, güvenlik, ekonomik ve toplumsal uzlaşısı konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaları başarısız devlet kavramını daha da öne çıkarmıştır. Başarısız devlet olgusunu ortaya çıkaran birçok faktör bulunmakla beraber özellikle etnik, ekonomik, siyasi olmak üzere farklı nedenlerle meydana gelen iç savaşın doğurduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal istikrarsızlık devletin başarısızlığında önemli rol oynamaktadır. Söz konusu başarısızlık devlet aygıtını tehlikeye attığı gibi bölgesel ve bu şekilde uluslararası barışa tehdit oluşturabilmektedir. Bu noktada devlet başarısızlığının önüne geçmek adına uluslararası toplumun hukuki dayanağını insani müdahale doktrini ya da koruma sorumluluğu ilkesi oluşturacak şekilde söz konusu ülke müdahale etme hakkının varlığı kabul edilmektedir.

Son on yılda başarısız devlet sıralamasında hep üst sıralarda yer alan ülkelerden birini Libya oluşturmaktadır. 2010'da Tunus'ta başlayan ve oradan diğer bölge ülkelerine yayılan Arap Baharı'nın doğrudan etkilediği ülkelerden biri Libya olmuştur. 40 yıldan uzun bir süre tek adam olarak ülkeyi yönetmeye çalışan Muammer Kaddafi yönetimine artan öfke, 2010 Arap Baharı'yla açıkça ortaya çıkmıştır. Halkın özellikle daha fazla siyasi, ekonomik özgürlük sağlamak üzere başlattığı protesto gösterileri ve ardından gelen NATO müdahalesi 2011'de Kaddafi iktidarının son bulmasıyla noktalanmıştır. Ancak söz konusu iktidar değişikliği ülkeyi daha fazla demokrasi, özgürlük ve barış ortamına taşımak yerine bir kaosun ortasında bırakmıştır. Kaddafi karşıtlığının farklı grupları bir paydada birleştirmesiyle oluşan Arap Baharı'ndaki uzlaşısı ortamı Kaddafi rejimi sonrasında hızlıca

çözümüştür. Farklı çıkar grupların ortak bir Libya noktasında buluşmaması, ülkeyi 10 yıldır siyasi istikrarsızlığın kaynağı haline getirmiştir

Ülkede farklı amaçları bulunan çok sayıdaki değişik gruplardan özellikle Libya'nın doğusu Tobruk'ta ve batısı Trablus'ta etkili olan iki grup ve bunlar arasındaki iktidar mücadelesi, ülkedeki istikrar sürecini daha da çıkmaza sokmaktadır. Dış güçlerin de başta Arap Baharı'nda ve sonrasında Libya'daki çıkarlarını korumak adına ülkedeki farklı grupları desteklemesi ülkenin mevcut olumsuz tablosunu daha da karartmaktadır. Bu noktada Libya devlet aygıtının bir türlü yeniden inşa edilmediği bir ülke olarak dünya kırılma/başarısız devletler indeksinde başarısız devlet olarak son on yılda hep üst sıralarda yer almıştır. Başarısız devleti doğuran tek bir unsur bulunmamakla beraber Libya'da siyasi istikrarsızlığa ve söz konusu istikrarsızlığın derinleştiği hukuksal, güvenlik, ekonomik ve sosyal bozulmaya yol açan farklı gruplar arasındaki rekabetin yarattığı iç savaş ve dış aktörlerin bu süreçteki kimi politikaları ülkenin başarısızlığının önemli etkenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada öncelikle başarısız devlet olgusu, kavramın özellikleri, başarısız devleti ortaya çıkaran etkenler incelenmekte; ardından Arap Baharı'nın Libya'ya yansımaları ile Arap Baharı sonrası sürecin Libya'nın başarılı/başarısız devlet niteliğine etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2. BAŞARISIZ DEVLET NEDİR?

Başarısız devlet kavramını ilk kez kullanan Helman ve Ratner (1992-93: 3), "Sated Failed State" başlıklı makalelerinde uluslararası toplumun bir üyesi olmak konusunda tamamen yetersiz kalan devletleri başarısız ulus devlet olarak tanımlamıştır. Anarşi ve şiddet içerisinde bulunan, vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye sokan, komşuları dışında dünyaya da tehdit oluşturan devletlere başarısız devlet denmektedir (Telli, 2020: 1273). Merkezi hükümetin sınırlarında kamu kontrolünü sağlamada yetersiz kaldığı, topraklar üzerinde merkezi kontrolün bulunmadığı, sınırlarını sürekli kontrol edemediği, kamu kurum ve hizmetlerini sürdürmeyen, anayasaya aykırı iç sorunlara karşı kırılma olanağı olan ülkeler başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir (Newman, 2007: 465). Böylece başarısız devlet, merkezi otoritesinin ve kontrolünün de facto olarak bulunmaması halidir (Newman, 2007: 465).

Siyasi ve hukuki açıdan başarısız devleti Thüerer (1999: 1-2), dışa yönelmiş bir patlamadan çok içe doğru çöküşü başlayan güç ve otorite yapılarının ortaya çıkmasına yol açan; sınıraşan etkileri olsa da temelde içerden kaynaklı içsel sorunları bulunan; hukuk ve düzeni sağlayan yapıların tamamının ya da tamamına yakınının çöktüğü; devletin uluslararası düzeyde temsilini sağlayacak organların olmadığı ve dış etkiye açık kırılma olanağı siyasi yapının bulunduğu devletler şeklinde tanımlamıştır. Barış Fonu (FFP: What Does..., t.y.), ülkesi üzerinde fiziksel kontrolü ya da güç kullanma tekeli kaybetmiş, kamu hizmetlerini yerine getiremeyen, uluslararası toplumun tam bir üyesi olarak diğer devletlerde etkileşim

içinde olamayan, ortak karar sürecinde meşru otoriterin erozyona uğradığı ülkeleri kırılğan/başarısız devletler olarak nitelendirmektedir.

Özalp (2014: 349) başarısız devlet kavramını genel olarak güvenlik, toprak bütünlüğü, kamusal faydaların sunumu gibi çekirdek alanlarda devletin kontrol, idare ve eylem yeteneğini kaybetmesi ya da kısmen yerine getirmesine bağlı olarak hızlı ya da yavaş bir süreç içinde meşruiyet kaybının ortaya çıkması şeklinde tanımlamıştır. Afganistan örneği üzerinden başarısız devletlere dış askeri müdahalenin etkisini inceleyen Huria (2009: 1) çalışmasında, bölgesel kontrol, eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerini ve yasal kurumları sağlamada etkisiz ya da zayıf ve vatandaşların temel haklarını sağlamada isteksiz, aciz ya da temel hakların ihlaline iştirak eden devletleri başarısız olarak nitelendirmiştir. Bu şekilde başarısız devlet, modern devletten beklenen işlevleri uzun süredir yerine getiremeyen varlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Telli, 2020: 1275). Başarısız devlet genellikle iç çatışmanın yarattığı anarşik durumun tetiklediği sürece paralel hukuk ve düzen için siyasi destek yaratan güç yapılarının çöküşünün ürünüdür (Thürer, 1999: 1).

Helman ve Ratner (1992-93: 3) başarısız devlet olgusunun II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren özellikle Asya ve Afrika'da ulus devletlerin sayıca artmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Soğuk Savaşın sone ermesiyle birlikte birçok devlet insani acil durumun ortaya çıktığı etnik gerginlik, iç savaş ya da devrim nedeniyle şiddet sarmalının içine sürüklenmiştir (FFP, 2017: 4). Özellikle Afrika ve Ortadoğu'da sona ermeyen istikrarsızlıklar başarısız devletin daha fazla gündeme gelmesine yol açmıştır (Öğüt, 2013: 164). Genel olarak otoriter devletleri ifade eden kavramın, 11 Eylül sonrasında insan hakları ihlalleri ve iç karışıklıkların yarattığı istikrarsızlık tehditlerini de kapsayacak şekilde içeriği genişlemiştir (Telli, 2020: 1273). Diğer taraftan bir devletin çöküşü ülkeden ülkeye farklılık göstermekte, çöküş birden değil farklı faktörlerin birbirleriyle etkileşmesine bağlı yavaşça gelişen bir süreç sonucunda ortaya çıkmaktadır (Özalp, 2014: 355).

2.1. Başarısız Devletin Özellikleri

Devletin başarısızlığına ilişkin yapılan tanımlamalardan sonra söz konusu başarısızlığa yol açan etkenlere ve söz konusu devletlerin özelliklerinin ne olduğuna odaklanılmıştır. Devletin başarısızlığına yol açan etkenler konusunda da görüş birliği olmamakla beraber bir dizi problemin sonucunda devletin başarısızlığa itildiği kabul edilmektedir (Newman, 2007: 466). Bir devlete ait siyasi, kültürel, yapısal ve sosyo-ekonomik özellikler ve şartlar, yönetim kademesindeki siyasal elitlerin kriz ve çatışma durumlarına nasıl yaklaştıkları, darbe girişimleri, harici askeri müdahaleler, mülteci akını ya da sosyal karışıklıklar devletin başarısızlığında rol oynamaktadır (Özalp, 2014: 356-357).

Başarısız devleti diğer devletlerden ayıran temel özellik söz konusu devletin modern ulus-devlet olma noktasında yetersiz kalmasıdır (Bağbaşıoğlu, 2018: 2846). Devletin sahip olduğu ayrıcalıkları

kötüye kullanan ya da bölgesel güvenliğe tehdit oluşturan asi ve saldırgan yöneticiler iktidara gelmekte, ekonomik ve sosyal güçler devletin kapasite, yetki ve kamu yararını aşındırmakta ve böylece devleti zayıflatmaktadır (Newman, 2007: 465, 466). Başarısız devletlerde ekonomik gerileme, eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi, suç, şiddet, ekonomide yolsuzluk, farklı gruplar arasında çatışma söz konusu olmaktadır (Telli, 2020: 1276). Mülteci akını, siyasi istikrarsızlık, iç savaş yoluyla komşularını tehdit ve bu devletlerin vatandaşlarını tehlikeye atan şiddet ve anarşi başarısız devletin özelliği olarak ortaya çıkmaktadır (Helman ve Ratner, 1992-93: 3). Başarısız devletler terör örgütlerinin ortaya çıkmalarına, buraya sızmalarına, ülke içinde ve dışında saldırı yapmalarına uygun bir ortam doğurmaktadır (Newman, 2007: 463).

Şiddet kullanımının yoğun olduğu bu ülkelerde yaşam hakkı gibi en temel hakları da içerecek şekilde ağır insan hakları ihlalleri ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Helman ve Ratner, 1992-93: 3; Thüerer, 1999). Ülke içindeki gerilim, kaynaklar üzerindeki rekabet, parçalanmış liderlik, yolsuzluk, çözümsüz grup ayrımcılığı gibi çeşitli nedenlerle çatışmaya dönüşebilmektedir (FFP, 2017: 4). Devlet güç ve yetkisinin zayıflamasıyla etnik temelli ve doğal kaynaklar üzerinde rekabet eden suç ya da terör gibi özel grupların yol açtığı şiddet ortamı doğmaktadır (Newman, 2007: 465). Aşiret, kabilecilik, mezhepçilik altında kendini gösteren farklı grup kimliklerinin ulus-devlet bilincinin önüne geçtiği başarısız devletlerde devlet aygıtı daha da zayıflamaktadır. Kısacası bu devletlerde devlete ait kurumlar işlevsizleşirken vatandaşların devlete bağlılığı kaybolarak toplumsal sözleşme bozulmaktadır (Özalp, 2014: 353).

Başarısız devlet, iç güvenlik krizi dışında bölgesel krizlere de yol açmaktadır (Telli, 2020: 1271). Böylece başarısız devletin karşılaştığı sorunlar yalnızca bu devlet ve vatandaşları için değil komşu ülkeler ve dünyada ciddi etkilere yol açmaktadır (FFP, 2017: 4). İç egemenliğin işlevsiz hale geldiği başarısız devletler, terörizm, insan ticareti, silah ticareti, göç, mülteci akını, uyuşturucu kaçakçılığı, iç savaş ve organize suçlar, sağlık hizmetlerinin yetersiz kalarak bulaşıcı hastalıkların yüksek düzeyde görülmesi, silah kaçakçılığının kökeni ya da geçiş bölgesi haline gelmesi, yasadışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlaşması gibi birçok soruna uygun zemin doğurarak başta bölgesel istikrar olmak üzere uluslararası güvenliğe ciddi tehdit oluşturmaktadırlar (Özalp, 2014: 357-358; Newman, 2007: 466).

İstikrarsızlık ya da başarısızlığın nedenlerine bakılmaksızın mutlak egemenlik olgusuna istisna oluşturacak şekilde ekonomik ya da askeri olarak başarısız devletlere dış yardım ya da müdahale söz konusu olabilmektedir (Huria, 2009: 1; Telli, 2020: 1274). Uluslararası toplum başarısız devletin uluslararası güvenliğe yönelik oluşturduğu riskleri bertaraf etmek amacıyla ülkeye müdahale gerçekleştirmekte, yardımlar yapmaktadır (Bağbaşıoğlu, 2018: 2847). Böylece devletin klasik egemenliği harici dış gücün yardımıyla tekrar devlete kazanılmaya çalışılarak ulusal hükümetlere

meşruiyet sağlanmaktadır (Özalp, 2014: 359). Devletin varlığı için iç egemenlik kadar dışarda hiçbir devlete bağlı olmamak anlamında dış egemenliği de önem arz etmektedir (FFP, 2017: 4).

Devletin diğer devletlerle ya da hükümetlerarası ilişkilerini bağımsız şekilde belirleyebilmesi devletin egemenliğinin önemli ölçütlerinden biri olmaktadır (Öğüt, 2013: 166). Başarısız devlet içeride yaşadığı sorunlar dışında uluslararası topluluğun bir parçası olarak da sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine tam olarak getirememektedir (Özalp, 2014: 355). Ancak başarısız da olsa devletin sınırları ve hukuki kişiliği devam etmekte, uluslararası örgütlerdeki üyelikleri kaybolmamakta, diplomatik ilişkilerinin tümü dokunulmaz olarak kalmaktadır (Thürer, 1999: 6). Böylece başarısızlık durumunda devlet de facto olarak egemenlik kaybı yaşarken de jure anlamda bağımsız, egemen şekilde uluslararası sistemdeki yerini korumakta; ancak istikrarsız durumu dolayısıyla uluslararası alanda tam anlamda etkin olamamaktadır (Telli, 2020: 1273-1274).

Devletlerin başarısını ölçmeye yönelik uluslararası alanda çeşitli uluslararası kuruluşlar faaliyet göstermektedir. BM Kalkınma Programı'nın yayınladığı insani gelişmişlik indeksinde (Telli, 2020: 1275) olduğu gibi kimi uluslararası kurumlar devletlerin başarısını tespit etmeye çalışırken söz konusu oluşumlardan bağımsız kuruluş olan Barış Fonu (Fund For Peace/FFP) öne çıkmaktadır (Öğüt, 2013: 168). Kırılgan/başarısız devlet indeksini belirlemek için Fon, 178 ülkeyi ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik temel başlıklarıyla incelemektedir. Fon dördü sosyal, ikisi ekonomik ve altısı siyasi ve askeri olmak üzere devletlerin başarısını 12 farklı göstergeyle ölçmeye çalışmaktadır (Öğüt, 2013: 168).

Fon, güvenlik aygıtı, hizipleşmiş seçkinler, demografik baskılar, insan ve beyin göçü, dış müdahale (hükümete muhalif grupların dışardan destek alıp almadıkları, yabancı askeri varlığı, dışardan askeri saldırı olup olmadığı, yabancı askeri yardım, dış ülkelerin askeri eğitim faaliyetleri, barış gücü faaliyetleri, güvenlik güçlerinin eğitiminde dış destek), insan hakları ve hukuk devleti, kamu hizmetleri, devletin meşruiyeti, ekonomik düşüş, eşitsiz ekonomik kalkınma, mülteciler ve yerinden edinilmiş insanlar, grup sorunları üzerinden devletlerin durumunu inceleyerek başarısız olup olmadıklarını saptamaya çalışmaktadır (FFP, 2017: 6-13). Barış Fonu 2005 yılından 2014 yılına kadar “Başarısız Devletler İndeksi”, 2014 yılından itibaren ise “Kırılgan Devletler İndeksi” adı altında yayınladığı raporlarla devletlerin başarı durumunu ortaya koymaktadır (Bağbaşıoğlu, 2018: 2844).

3. ARAP BAHARI'NİN LİBYA'YA YANSIMALARI

2010'da Tunus'ta başlayarak diğer bölge ülkelerine yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Libya'yı doğrudan etkileyerek 1969'dan beri ülkenin başında bulunan Muammer Kaddafi yönetiminin son bulmasıyla sonuçlanmıştır. Kaddafi'nin ülke içinde özellikle belirli aktörlere kimi ayrıcalıklar tanıyarak rejimin meşruiyetini sağlama politikasının yarattığı kırılganlık Arap Baharı'nın Libya'yı doğrudan etkilemesine yol açmıştır. Bingazi'de insan hakları savunucusu Fethi Terbil'in 15

Şubat 2011’de rejim tarafından tutuklanması Libya’daki devrimin başlangıcını oluşturmuştur (Polat, 2015: 1). Kaddafi karşıtı gösteriler şiddetlenmişken olaylara polisin sert müdahalesi halk hareketlerinin ülke çapına yayılmasına yol açmıştır (Polat, 2015: 1; Doğan ve Durgun, 2012: 80; Güneş, 2018: 275). Böylece göstericilere karşı güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanımıyla hareket, iç savaşa evrilmiş, iki hafta içinde de yaklaşık 300 sivilin ölmesi ve ölüm oranlarının gittikçe artması üzerine özellikle Batı’nın büyük güçlerinin etkisiyle BM Güvenlik Konseyi Libya’ya yönelik kararlar almıştır (Abdessadok, 2017).

Ülkede uygulanan aşırı şiddet ve insan hakları ihlalleri karşısında Libya’nın Arap Birliği üyeliği askıya alınmış, BM Güvenlik Konseyi Kaddafi rejimine karşı bir takım yaptırım öngörmüştür (Doğan ve Durgun, 2012: 80). Özellikle olayların insanı drama dönüşmesi karşısında BM Güvenlik Konseyi, Libya’ya çeşitli yaptırımlar ve ardından uluslararası müdahale ön gören 1970 ve 1973 sayılı kararları almıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin Libya’yı uçuşa yasak bölge ilan ederek havadan müdahale edilmesine ve gerekli olabilecek tüm tedbirlerin alınmasına onay vermesiyle (Abdessadok, 2017) Fransa ve ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon sivilleri korumak üzere 31 Mart 2011’de ülkeye hava saldırıları başlatmıştır (Polat, 2015: 1). Bu kapsamda Kaddafi karşısında yer alan Bingazi’deki devrimci güçleri destekleyen NATO, hava müdahalesinin komutasını devralmıştır (Chtatou, 2017). Uluslararası müdahaleye paralel 20 Ekim 2011’de Sirte’de yakalanarak öldürülmesiyle Libya’da 42 yıllık Kaddafi devri kapanmıştır (Telli, 2020: 1281; Güneş, 2018: 278).

Kaddafi rejiminin yarattığı yapısal ve kurumsal zayıflık, Arap Baharı’nda söz konusu rejime karşıtlığın farklı gruplar arasında yarattığı uzlaşının hızlıca çözülmesine yol açmıştır (FFP, 2020: 28). Kaddafi’nin Ekim 2011’de düşmesinden sonra 300’ün üzerinde silahlı grup liderlik ve stratejik noktaları kontrol etmek üzere mücadeleye devam etmiştir (Chtatou, 2017). Kaddafi sonrası ilk çatışmalar da Kaddafi yanlısı milis kuvvetler ile devrimci saflar arasında yaşanmıştır (Güneş, 2018: 278). İsyandan sonra 2012’de de gerçekleştirilen ilk genel seçimden sonra kurucu meclis olarak oluşturulan, toplumun farklı kesimlerinden oluşan ve devlet geçici başkanını seçecek olan Genel Ulusal Kongre görevi (Güneş, 2018: 280; Bağcı ve Erduramaz, 2017: 43; Abdessadok, 2017), 2011’de Bingazi’de gevşek örgütlenmiş yerel askeri gruplardan meydana gelen ve isyanı yönlendirmek üzere oluşturulan Ulusal Geçiş Konseyi’nden devralmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 81; Abdessadok, 2017).

Ağustos 2014’e kadar Libya’nın parlamentosu görevini üstlenen Genel Ulusal Kongre, istikrar getirmemiş, ülkede uzlaşma mümkün olmamış, politik düzlem Müslüman Kardeşler ve o çizgideki oluşumlar ile söz konusu gruplarla nüfuz mücadelesine giren kesimler arasında bölünmüştür (Güneş, 2018: 280). Genel Ulusal Kongre’nin görev süresi dolmasına rağmen süreyi uzatma kararı tepkiye yol açmış, çok sayıda Libya’lı Trablus ve Bingazi’de protesto gösterilerinde bulunmuştur (Abdessadok, 2017). 2014 Mayıs ayında da ABD silahlarına sahip ve Mısır, BAE, Suudi Arabistan destekli emekli

General Halife Hafter, ülkenin batısında etkili olan aktörlere karşı onur operasyonu başlatırken, bu cepheye karşılık Haziran 2014'te Katar ve Türkiye'nin desteklediği ülkenin batısında etkili olan Müslüman Kardeşler, Libya Devrimcileri Harekatı Odası gibi gruplar da karşı cephe oluşturdular (Chtatou, 2017).

2014'ün başında askeri darbe gerçekleştiren, yerel kabileler ve işadamlarının desteğini alan General Halife Hafter liderliğindeki askeri güçler ülkenin doğusunu kontrol altına almıştır (Bağcı ve Erduramaz, 2017: 43). Haziran 2014'te de gerçekleştirilen seçimlere rağmen ülkede istikrar sağlanamamış, Halife Hafter Temsilciler Meclisi'nin taşındığı Tobruk'ta yeni bir hükümet oluşturmuştur (Bağcı ve Erduramaz, 2017: 43). Böylece ülke yönetimi fiili olarak ikiye bölünmüştür (Deutsch Welle, 06 Ocak 2020; Deutsch Welle, 05 Şubat 2021; Çelikpala, 2020). Söz konusu iki yönetimden biri Trablus merkezli ve 2016'da faaliyete geçen Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) iken diğeri ülkenin doğusunda faaliyet gösteren, Temsilciler Meclisi ve Halife Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu tarafından desteklenen geçiş hükümeti olup her iki yönetim de uluslararası toplum tarafından tanınmaktadır (FFP, 2020: 27).

2014 seçimlerinin ardından yaşanan siyasi istikrarsızlık BM aracılığıyla çözülmeye çalışılmış, BM öncülüğündeki görüşmeler 17 Aralık 2015'te Suheyraat Anlaşması'nın (Libya Siyasi Anlaşması) imzalanması, bir Başkanlık Konseyi'nin atanması ve 15 Şubat 2016'da Trablus merkezli Fayeze el-Seraç liderliğindeki UMH'nin oluşmasıyla sonuçlanmıştır (Mezran, 2018: 1). 2015'teki anlaşma sonrasında Seraç liderliğinde Trablus'ta konumlanan BM'nin desteklediği UMH, Başkanlık Konseyi'ni ve Mart 2016'dan beri başkentteki hükümet kurumlarını ve bakanlıkları kontrol etmiştir (Bağcı ve Erduramaz, 2017: 45; Abdessadok, 2017). Fakat Tobruk merkezli Halife Hafter ve onun Libya Ulusal Ordusu ile işbirliği içinde olan Temsilciler Meclisi, Başkanlık Konseyi'nin belirlediği kabineyi tanımayı reddetmiş ve ülkenin doğusunu kontrol etmiştir (Abdessadok, 2017). Böylece batıdaki UMH doğudaki el-Tani hükümeti ile rekabet etmektedir (Mezran, 2018: 1-2).

Seraç BM tarafından tanınmış olsa da anlaşma ülkedeki güç ilişkilerinden dolayı tam olarak uygulanamamıştır (Güneş, 2018: 283). Özellikle barış sürecinin tıkanmasına yol açacak şekilde ülkede mevcut olan birçok ayrılıkçı grup bu anlaşmanın bir parçası olmamıştır (Chtatou, 2017). BM ile yapılan müzakerelerde ülkeyi temsil hakkının Seraç'a verilmesi de iki potansiyel lider Seraç-Hafter arasındaki rekabetin 2016'da yeniden silahlı mücadeleye dönüşmesine yol açmıştır (Çelikpala, 2020). 3 Nisan 2019'da da Hafter komutasındaki Libya Ulusal Ordusu Trablus'u ele geçirmek üzere geniş kapsamlı saldırı başlatınca dış güçlerin de dahil olduğu iç savaş yeniden başlamıştır (Çelikpala, 2020; Deutsch Welle, 05 Şubat 2021). Hafter'in saldırıları karşısında 2019 Kasım ayında imzalanan Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası'na dayanarak Türkiye'nin de askeri destek sağladığı UMH, Mart 2020'de Barış Fırtınası Operasyonu başlatmıştır (Domazeti, 2020). İki taraf arasında artan çatışmalar BM

şemsiyesi altında ülkedeki savaş durumuna son vermek üzere görüşmelerin tekrar başlamasına yol açmış (Deutsch Welle, 05 Şubat 2021), İsviçre'nin Cenevre kentinde 19-23 Ekim 2020 arasında düzenlenen 5+5 Ortak Askeri Komite toplantıları sonucunda Libyalılar arasında kalıcı ateşkes antlaşması imzalanmıştır (Euronews, 20 Ocak 2021).

Cenevre'deki görüşmelerden sonra seçim sürecini planlamak üzere Tunus'ta Libya'nın farklı kesimlerini temsilen 75 kişiden oluşan Libya Siyasal Diyalog Forumu Kasım 2020'de ilk toplantısını yapmıştır (Deutsch Welle, 05 Şubat 2021). 9 Kasım 2020'deki Libya Siyasi Diyalog Formu'nda 24 Aralık 2021'de Libya'da genel seçimlere gidilmesi kararı alınmıştır (Bağ, 2021). Yapılması planlanan genel seçimlere kadar da ülkeyi yönetmek üzere geçici birlik hükümeti belirlenmiş, cumhurbaşkanlığı makamına denk gelen Başkanlık Konseyi başkanı olarak ülkenin doğusunda desteği bulunan Muhammed el-Menfi ve başbakan olarak da ülkenin batısındaki aşiretlerin desteklediği Abdulhamid Dibeybe seçildi (Deutsch Welle, 14 Nisan 2021; Deutsch Welle, 05 Şubat 2021). Bu şekilde geçici birlik hükümeti Trablus merkezli UMH ile Tobrukta'ki Temsilciler Meclisi'nin yerini almış, ikiye ayrılan Libya Meclisi de bütün olarak bir araya gelmiştir (Deutsch Welle, 16 Mart 2021). Ülkede tam bir istikrar sağlamak üzere uluslararası girişimler devam etmekle beraber taraflar arasındaki son ateşkese rağmen Libya'da istikrarsızlık devam etmekte, Libya'nın doğusunda ve batısında etkin olan gruplar arasındaki çatışma ve rekabet halen sürmektedir.

4. BAŞARISIZ DEVLET LİBYA

Başarısız devlet tanımı kapsamında güvenlik, sosyal, hukuk, ekonomik, siyasi gibi toplumsal alana ilişkin konularda görevlerini yerine getirmede yetersiz kalarak merkezi devletin zayıfladığı, güç boşluğunun ve buna paralel şiddet ve kaosun hüküm sürdüğü, söz konusu devletlere ilişkin uluslararası müdahalenin meşru sayıldığı, uluslararası toplumun bir üyesi olarak görevlerini tam olarak yerine getiremeyen ülkelerin başarısız kabul edildiği görülmektedir. Başarısız devlet kavramından hareketle günümüzde Libya'nın ulusal ve uluslararası alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan başarısız bir ülke olduğu söylenebilmektedir. 2011 Arap Baharı sonrası Libya, devletin yeniden inşasında başarısız kalarak farklı aktörlerin nüfuz mücadelesi ettiği anarşik bir ortama dönüşmüştür (Polat, 2016). Barış Fonu verileri de Libya'nın ekonomik, sosyal, askeri ve siyasi her alanda daha kırılgan hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Barış Fonu'nun yayınladığı Kırılgan Devlet İndeksi'ne göre iç savaş nedeniyle Libya, 178 ülke içinde son on yılın en kötüye giden devleti olmuştur (FFP, 2020: 27). Libya 2019 kırılgan devlet indeksi sıralamasında en kırılgan 28. ülke olarak alarm veren ülke kabul edilmişken (FFP, 2019: 7), 2020'de daha da kötüye girerek kırılganlık sıralamasında 20. sıraya çıkmıştır (FFP, 2020: 27). Ülkeleri çatışma,

savaş olgusu üzerinden değerlendiren Ekonomik ve Barış Enstitüsü'nün yayınladığı Küresel Barış İndeksi'ne göre de 2009 yılında barış durumları değerlendirilen 144 ülkenin içinde Libya, 46. sırada yer almışken (Institute For Economics and Peace, 2009: 10), 163 ülkenin değerlendirildiği 2020 indeksinde barışçıl ülke olarak 157. sıraya gerilemiştir (Institute For Economics and Peace, 2020: 9). 2010 Arap Baharı sonrasında Libya'nın barış ve istikrar konusunda hep geriye gittiği, başarısız devlet sıralamasında hep üst sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Ekonomik gerileme, temel kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi, suç, şiddet, ekonomide yolsuzluk, terörizmin güç kazanması, göç, silah kaçakçılığı, insan ticareti, iç savaş, uyuşturucu kaçakçılığı, insan hakları ihlali, farklı gruplar arasında çatışma, devletin varlığının tehlikeye girmesi gibi başarısız devletlerin temel özellikleri Libya'da kendini göstermektedir. Libya ekonomik, sosyal, askeri ve siyasi her alanda daha kırılgan hale gelmiştir. Libya, 2006-2020 arası dönem değerlendirildiğinde dış müdahalenin daha fazla hissedildiği bir ülke haline gelmiş, mülteci, yerinden edilmiş insanlar, ekonomi, demografik baskı, insan hakları, kamu hizmetleri, güvenlik aygıtı gibi konularda ciddi sorunlar yaşayan ülke niteliği kazanmıştır (FFP: Fragile States..., t.y.).

Kaddafi sonrası Libya için beklenen demokrasi ve özgürlük dalgası yerini istikrarsız Libya'ya bırakmış, ülke parçalanmış, kabilenin hakim olduğu ve şiddetin hüküm sürdüğü bir ortama dönmüştür (Chtatou, 2017). Kabile anlayışının çok güçlü olması, devletin bu anlayışla inşası, kısacası modern devlet özelliklerinin ve modern anlamda ulus inşasının yerleşmemiş olması nedeniyle Libya, 2011'den beri istikrarsızlığın kaynağı olmayı sürdürmektedir (Güneş, 2018: 273). Libya'da 2011'den beri devam eden iç savaş üniter yapıyı zorlamaktadır. Mezran (2018: 1) çalışmasında Libya'nın günümüzde karşı karşıya kaldığı temel sorununun devlet aygıtının gittikçe kaybolması olduğunu belirtmiştir. Ülkede çok sayıda silahlı grup, ulus devlet anlayışından ziyade kabile kimlik ve bağlılığıyla hareket ederek ait oldukları kabilelerin çıkarlarını temsil ederken İslami kesim hilafete dayalı bir yönetim anlayışını arzulamaktadırlar (Chtatou, 2017). Böylece özellikle kabilecilik anlayışının öne çıktığı ülkede kabilelerin kendi alanlarında nüfuz kurma çabaları merkezi hükümetin tüm ülkede kontrol kurmasını engellemiştir (Abdessadok, 2017). Bu şekilde kabile ve mezhepçiliğin güçlü olduğu ülkelerde merkezi devletin kontrolünün zayıflamasının devletin başarısızlığında etkili olacağı varsayımı Libya'da kendini göstermektedir.

2014 seçimlerinden 2021 yılına kadar Libya'da birbirleriyle rekabet eden ve dış aktörlerin destek verdiği iki yönetim etkili olmuştur. Kaddafi sonrası dönemde baş gösteren keskin ayrımlar, her birinin kendi meclis ve askeri güçleri bulunan biri Trablus diğer Tobruk merkezli iki hükümeti ortaya çıkarmıştır (Bağcı ve Erdurmaz, 2017: 39). Uluslararası toplumun tanıdığı rekabet halindeki bu iki temel grup dışında DEAŞ militanları, küçük dağınık gruplar, Moskova temelli Wagner gibi yabancı askerler, Sudan ve Çad temelli milisler gibi aktörler de ülkedeki nüfuz mücadelesinin bir parçası olmuşlardır (FFP, 2020:

27). 2020 sonunda oluşturulan Libya Siyasi Diyalog Forumunun sağladığı ateşkese ve yarattığı geçici birlik hükümetine rağmen de ülkenin doğusu ve batısında etkin olan güçler rekabet etmeye devam etmektedir. Gerek ülkenin doğusundaki Halife Hafter gerekse batıda etkin olan yönetim ülkeye istikrar kazandırmaktan çok kendi planlarını gerçekleştirmek için uğraşmaktadır (Chtatou, 2017). Aşiretler gibi farklı toplumsal gruplar arasındaki yönetim mücadelesinin yol açtığı istikrarsızlık (Telli, 2020: 1281) Libya'nın uluslararası alandaki başarısız devlet niteliğinin sürekliliğine sebebiyet vermiştir.

Terör örgütlerinin ortaya çıkmasına, ülkeye sızmalarına, kolay faaliyette bulunmalarına başarısız devletlerin daha uygun ortam sunacağı Libya'da kendini göstermektedir. Devlet güç ve yetkisindeki zayıflık etnik temelli ve doğal kaynaklar üzerinde rekabet eden suç ya da terör gibi özel grupların yol açtığı şiddet ortamı doğurmaktadır (Newman, 2007: 465). Libya'da iç savaşın radikal farklı gruplara uygun ortamı doğurduğu görülmektedir. Libya günümüzde dünyanın en büyük silah deposuna ev sahipliği yaparken diğer taraftan geçişen sınırlarla el-Nusra gibi Suriye ve diğer ülkelerden gelen cihatçıların ve ayrılıkçı berberileri içeren ağır silahlara sahip mücahitlerin, ülkenin doğusu ve güneyinde varlık gösteren DEAŞ gibi devlet dışı aktörlerin varlık gösterdiği bir ortama dönüşmüştür (Cafiero ve Wagner, 2015). Böylece suç örgütleri bütün ülkeye yayılmış, ülkedeki güç boşluğuyla söz konusu örgütler daha zengin ve güçlü hale gelmişlerdir (Mezran, 2018: 2).

İçişlerine müdahale anlamında uluslararası toplumun insani gerekçe ya da koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında başarısız devletlere müdahalesi olağan görülmektedir. Dış güçlerin iç savaş sürecinde önemli rol oynayarak farklı grupları desteklemeleri Libya'nın kırılma sürecini arttırmaktadır. Çıkar algılamaları farklılık gösteren bölgesel ve küresel aktörlerin askeri ve siyasi olarak rekabet halindeki farklı grupları desteklemeleri Libya'daki istikrarsızlığın devamında önemli rol oynamaktadır (Polat, 2018). (Huria (2009: 2) Afganistan'a dış müdahalelerin ülkeyi müdahale öncesi döneme göre daha da zayıflattığını ve daha istikrarsız hale getirdiğini söylemektedir. Libya açısından bakıldığında da uluslararası müdahalenin ülkedeki istikrarsızlığı derinleştirdiği görülmektedir. Libya'da 2011'de NATO müdahalesiyle başlayan uluslararası müdahale farklı şekillerde günümüze kadar devam etmiştir. Başarısız devlet olgusunu hazırlayan yapısal süreç ve tetikleyici faktör unsurlarının yarattığı istikrarsızlığın derinleşmesinde iç aktörler kadar dış aktörlerin yaklaşımları etkili olmaktadır (Telli, 2020: 1279). Kaddafi sonrası ülkede ortaya çıkan kamplaşma dış aktörlerin buraya müdahalesinin önünü açmış, Libya'da etki kurmak isteyen ülkelerin buradaki yarışan güçlerden birini destekledikleri bir dönem başlatmıştır (Güneş, 2018: 282).

Birçok uluslararası aktör BM'nin barış sürecini sekteye uğratabilecek şekilde BM liderliğindeki görüşmelere destek üzerinden kendi ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını devam ettirmek üzere ülke içindeki taraflardan birini destekleyerek ülkeye müdahalede bulunmaktadır (Mezran, 2018: 2). Ülkeye dışardan müdahaleler özellikle petrol olmak üzere daha çok ekonomik temellere dayanmaktadır. Bazı

lkeler halk hareketlerine verdikleri desteğin sonucu ve karşılığı olarak, bazıları NATO kapsamında gerçekleştirilen harekate katılımlarından ötürü, bazıları geçmiş ilişkileri ve antlaşmaların devamı olarak petrolden pay almak istemektedir (Doğan ve Durgun, 2012: 83). Farklı uluslararası aktörlerin Libya'ya yönelik farklı çıkar algılamaları da ülkedeki istikrarsızlığa katkı sunarak devletin başarısızlığının devamına etki edici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Özellikle Rusya, Mısır, BAE ve Fransa çeşitli düzeylerde Hafter'in arkasında bulunduğu Tobruk'taki yönetime askeri ve siyasi destek verirken Katar ve Türkiye Trablus'ta etkin olan grupları desteklemektedir (Human Rights Watch, 2020: 365; Polat, 2015: 3-4). Trablus ve Tobruk'ta etkin olan gruplar arasında 2020 sonunda oluşturulan ateşkesten sonra meydana gelen geçici birlik hükümeti de söz konusu dış güçlerin askeri desteğini engelleyememiş, bu Şekilde yabancı aktörler ülkede oluşan kısmi uzlaş ortamını tehlikeye atmaya devam etmiştir. 2020 yılı sonunda Libya'da en az 20 bin yabancı savaşçı ve paralı asker bulunmaktadır (Euronews, 25 Aralık 2020). Söz konusu savaşçıların varlığı 24 Aralık 2021'de yapılması öngörülen seçimler öncesindeki BM destekli geçiş sürecine tehdit olarak algılanmaktadır (Deutsch Welle, 17 Temmuz 2021). Türkiye, Mısır, BAE, Ürdün ve Rusya mali destek dışında askeri ve milis gücüyle ülkedeki gruplara destek vererek buradaki siyasi ağırlıklarını korumaya çalışmaktadır (FFP, 2020: 27). Böylece farklı gruplar arasındaki çatışmalara dış güçlerin de müdahil olması Libya'nın toparlanma sürecini uzatmaktadır (Telli, 2020: 1281).

Başarısız devletlerde ekonomik göstergelerin olumsuz seyrettiği varsayımı Libya'da kendini göstermektedir. lke ekonomisinin temelini oluşturan petrolde isyandan önce günlük 1.6 milyon varil olan üretim, son dönemde kısmi toparlanma görülmekle beraber, isyanla beraber tamamen durmuştur (Abdessadok, 2017). lke içindeki farklı gruplar arasındaki çatışmalar ülkenin petrol üretimini olumsuz etkilemektedir (Telli, 2020: 1281). Petrol sektörünün isyanla beraber durmasıyla ekonomi de durmuş ve bu Şekilde Libya, devletin yeniden yapılanmasını destekleyecek gelirlerden mahrum kalmış, rekabet halindeki milis güçler petrol tesisleri için de mücadele etmeye başlamış, ülkenin siyasi istikrarının geleceğinin belirsizliği de yabancı yatırımcıların buraya dönmesine engel oluşturmuştur (Abdessadok, 2017). Bu Şekilde ülkede ekonomik anlamda görülen bozulma, doğal olarak ekonomik olduğu kadar toplumsal ve siyasi çıkmazın derinleşmesine katkı sağlayarak Libya'nın başarısızlığına etki eden diğer önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Diğer taraftan insan hakları, yoksulluk, g, uyulurucu, insan kaçakçılığı, temel hizmetlerin verilmesinin zora düşmesi gibi sorunlarla toplumsal barışın bozulması ve askeri güvenlik aygıtının önemli oranda zayıflamasıyla Libya, başarısız devlet niteliğini son on yılda devam ettirmektedir. Kaddafi'nin devrildiği 2011 yılından itibaren 300.000'den fazla insan göç etmek zorunda kalmıştır (Human Rights Watch, 2020: 359). Hafter'in Trablus'u ele geçirmek üzere 2019'da gerçekleştirdiği saldırılarda eğitim kurumlarını, konutları, hastaneleri ve diğer sivil merkezleri hedef almasında

görüldüğü gibi Libya iç savaşında sivil alanlara saldırı gerçekleştirilmiş, binlerce insan öldürülmüştür (FFP, 2020: 28). Söz konusu saldırılarda 300'ün üzerinde sivil ölmüş, çok sayıda sivil yaralanmış ve 120.000'den fazla kişi yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Human Rights Watch, 2020: 360). Çok sayıda gazetecinin hedef alınması ifade özgürlüğünün ülkede engellenmeye çalışıldığını göstermektedir (Human Rights Watch, 2020: 360). Diğer taraftan Libya, çok sayıda göçmenin Avrupa'ya ulaşmasında göç rotası haline gelmiştir. 2019 yılının son üç ayında Avrupa'ya göç etmeye çalışan 8,238 kişi sahil güvenliği tarafından Akdeniz'de yakalanarak Libya'ya geri getirilmiş, 203 kişi denizde kaybolmuştur (Human Rights Watch, 2020: 360). 655.144 göçmenin bulunduğu Libya'da göçmenler şiddet, cinsel şiddet, zorbalık, zorla çalıştırma, yetersiz tıbbi muamele, yetersiz gıda ve su gibi temel insani koşullardan mahrum bir şekilde gözetim altında tutulmaktadır (Human Rights Watch, 2020: 360). Ülkede insan ve uyuşturucu kaçakçılığının da çok yaygın olduğu görülmektedir.

İşlevsel bir hükümetin etkin olamadığı Libya'da hukuksuzluk, savaş suçu işleyenlere cezasızlık söz konusudur (FFP, 2020: 28). Ülkede askeri ve sivil mahkemeler yetersiz kapasiteyle çalışırken silahlı grupların yargıç, avukat ve savcılarını hedef aldığı bazı bölgelerde ise yargı tamamen işlevsiz hale gelmiştir (Human Rights Watch, 2020: 362). Rekabet halindeki grupların sözde yetkileri altında bulunan cezaevi yetkilileri, herhangi bir suçlama olmadan binlerce kişiyi keyfi olarak uzun dönem gözetim altında tutmakta, kötü insani koşulların ve aşırı yoğunluğun kendini gösterdiği cezaevlerinde ise kötü muamele çok yaygın olarak görülmektedir (Human Rights Watch, 2020: 362). Ulusal düzeydeki kriz, yerel yönetim alanına yansiyarak bu alanda da uzlaşımın yok olmasına sebebiyet vermiştir (Mezran, 2018: 2). Ülkede kendini gösteren siyasi bölünmüşlük ve her grubun kendi askeri gücünü oluşturması devletin güvenlik aygıtının kaybolmasına yol açmaktadır. Ülkede henüz birleşik bir güvenlik kuvveti bulunmamaktadır (Deutsch Welle, 01 Haziran 2021). Devletin güvenlik aygıtının zayıflığı karşısında çatışan farklı gruplar kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla ülkede ciddi silahlanmaya yol açmıştır (Polat, 2016).

5. SONUÇ

Libya'da 1969 darbesiyle yönetime gelen Muammer Kaddafi özellikle petrol gelirlerinin sağladığı avantajla belirli sınıflara imtiyazlar sunarak iktidarının sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak Kaddafi'nin yönetim anlayışı ülkede ciddi bir muhalefet ortaya çıkarmış ve söz konusu rejime karşıtlık 2010 Arap Baharı'yla iyice açığa çıkmıştır. 2011'de Libya'da başlayan ve Kaddafi karşıtlığı ortak paydasında farklı kesimleri birleştiren gösteriler ve ardından gelen NATO müdahalesi Kaddafi'nin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak Arap Baharı'nın meydana getirdiği uzlaşım ortamı hızlıca çözülmüş ve ortak paydada birleşen grupların karşı karşıya geldiği istikrarsız bir Libya kendini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle ülkede farklı grupların farklı Libya devleti arzusu ülkedeki istikrarsızlığın önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Böylece farklı grupların farklı çıkar algılamaları ve bu şekilde

ülkenin bütünlüğünü göz ardı etmeleri ülkedeki barış sürecini sekteye uğratarak ülkenin kırılganlığını arttırmaktadır.

Ekonomik, sosyal, güvenlik, siyasi gibi temel yönetim alanlarında devletin yetersiz kalmasıyla ortaya çıkan başarısız devlet 2011'den itibaren Libya'da kendini göstermektedir. Özellikle iç savaş ve istikrarsızlığın devletlerin kırılganlığı üzerinde oldukça etkili olduğunu gösteren önemli bir örneği Libya oluşturmaktadır. 2010 Arap Baharı'nın Libya'ya yayılması ve Kaddafi sonrası ülkenin iç savaşa sürüklenmesi Libya'yı başarısız devlet indeksinde yukarılara taşımıştır. Barış fonunun verileri incelendiğinde Libya'nın son on yılda kırılgan devlet indeksindeki yerinin gittikçe olumsuz seyrettiği görülmektedir. Libya'nın iç savaşa sürüklenmesi, özellikle 2014'den beri ülkenin varlığına tehdit oluşturacak şekilde siyasi alanda görülen fiili bölünme ve siyasi parçalanmışlığın ekonomik, güvenlik, hukuksal ve toplumsal alandaki gerilemeyi derinleştirmesi Libya'nın devlet aygıtını gittikçe zayıflatmıştır.

Başarısız devlet olarak Libya'da 2010 sonrası başlayan Arap Baharı ve ardından gelen uluslararası müdahale beklenen istikrarın aksine ülkede otorite boşluğu yaratmıştır. Kaddafi sonrası ortaya çıkan iç savaş ve buna bağlı ülkenin doğu ve batısının iki farklı yönetim altına girmesi, güvenlik aygıtının bir bütünlük göstermekten uzak olması, çatışmaların devam etmesi, DEAŞ, Ensar el-Şeria, el-Nusra gibi farklı radikal grupların ülkede yayılma alanı bularak güçlenmesi, petrolün temel oluşturduğu ekonominin olumsuz seyri, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, ciddi göçmen ve yerinden edilmiş insanlar sorunu, yargının ve temel kamu hizmetlerinin yetersiz kalması, insan hakları ihlalleri gibi olumsuz gelişmeler Libya'nın başarısızlığına yol açan unsurlar olarak kendini göstermektedir. Kısacası mevcut otorite boşluğu ülkedeki siyasi, hukuksal, ekonomik ve toplumsal bozulmaya katkı sunmuş ve bu şekilde devletin işlevsizliği daha fazla hissedilmiştir. Bu anlamda 2010 sonrası dönemde Libya'nın başarısız devlet niteliği taşıdığı görülmektedir. Libya'nın başarısızlığı da söz konusu sorunların sürekliliğine yol açmaktadır.

Libya'daki krizin çözümü için öncelikle uluslararası müdahale gündeme gelmiş ardından yine uluslararası toplum Libya'daki tarafları uzlaştırmaya çalışmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalesiyle rejim değiştiren Libya'da dış aktörlerin rolü ülkenin istikrarını doğrudan etkilemektedir. Dış ülkeler ülkedeki olası uzlaşma ortamını doğrudan etkileyecek şekilde kendi ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını devam ettirmek üzere özellikle askeri, mali konularda farklı grupları desteklemekte ve bu şekilde ülkeye doğrudan müdahalede bulunmaktadır. Farklı ülkelerin Libya'daki farklı grupları desteklemeleri, yabancı, paralı asker ve milislerin ülkede faaliyette bulunmaları ülkenin istikrarsızlığına katkı sunmaktadır. Diğer devletlerin faaliyetleri ülkede farklı grupları uzlaştırma ve bu uzlaşmaya dayanan bir hükümet meydana getirme şeklindeki uluslararası çabaları da sekteye uğratabilmektedir. Sonuç olarak Arap Baharı'yla baş gösteren isyan dalgası, 2011'de Batı'nın müdahalesinin ardından Kaddafi

rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmış olmasına rağmen beklenen barış ve refahı sağlayamamış, ortaya çıkardığı istikrarsız bir Libya'yla ülkeyi son on yılın en başarısız devletlerinden biri haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdessadok, Z. (30 Mayıs 2017) "Libya Today: From Arab Spring to Failed State", Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>, (03.03.2021).
- Bag, M. (20 Ocak 2021) "BM, Yabancı Savaşçıların Libya'dan Çekilmesi için Cumartesi Gününe Kadar Süre Verdi", Euronews, <https://tr.euronews.com/2021/01/20/bm-yabanc-savasc-lar-n-libya-dan-cekilmesi-icin-cumartesi-gunune-kadar-sure-verdi>, (19.03.2021).
- Bağbaşıoğlu, T. (2018) "Ulus-Devlet Kurgusunun Başarısız Bir Versiyonu", Social Sciences Studies Journal, 4(20): 2843-2849.
- Bağcı, H. ve Erduramaz, S. (2017) "Libya and Turkey's Expansion Policy in Africa", e-journal of International Relations, 8(2): 38-52.
- Cafiero, G. ve Wagner, D. (06 Nisan 2015) "Four Years After Gaddafi, Libya is a Failed State", Foreign Policy in Focus, <https://fpif.org/four-years-after-gaddafi-libya-is-a-failed-state/>, (01.02.2021).
- Chtatou, M. (30 Nisan 2017) "Is Libya A De Facto Failed State?", Eurasiareview, <https://www.eurasiareview.com/30042017-is-libya-a-de-facto-failed-state-analysis/>, (10.02.2021).
- Çelikpala, M. (10 Temmuz 2020) "Akdeniz'de Libya Düğümü", Perspektif, <https://www.perspektif.online/akdenizde-libya-dugumu/>, (17.02.2021).
- Deutsch Welle (06 Ocak 2020) "İç Savaştan Enerji Oyununa: Libya'daki Denklem", <https://www.dw.com/tr/i%C3%A7-sava%C5%9Ftan-enerji-oyununa-libyadaki-denklemler/a-51907387>, (17.02.2021).
- Deutsch Welle (05 Şubat 2021) "Libya'da Geçici Birlik Hükümeti Seçildi", <https://www.dw.com/tr/libyada-ge%C3%A7ici-birlik-h%C3%BCK%C3%BCmeti-se%C3%A7ildi/a-56473875>, (19.03.2021).
- Deutsch Welle (16 Mart 2021) "Libya'da Geçici Hükümet Görevi Devraldı", <https://www.dw.com/tr/libyada-ge%C3%A7ici-h%C3%BCK%C3%BCmet-g%C3%B6revi-devrald%C4%B1/a-56891876>, (10.05.2021).
- Deutsch Welle (14 Nisan 2021) "Yunanistan ile Libya Deniz Yetki Alanlarını Görüşecek", <https://www.dw.com/tr/yunanistan-ile-libya-deniz-yetki-alanlar%C4%B1n%C4%B1-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fcek/a-57199511>, (05.06.2021).

- Deutsch Welle (01 Haziran 2021) “İkinci Libya Konferansı 23 Haziran’da Berlin’de”, <https://www.dw.com/tr/ikinci-libya-konferans%C4%B1-23-haziranda-berlinde/a-57748312>, (10.07.2021).
- Deutsch Welle (17 Temmuz 2021) “Libya’dan Yabancı Savaşçı Açıklaması”, <https://www.dw.com/tr/libyadan-yabanc%C4%B1-sava%C5%9F%C3%A7%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1/a-58297087>, (19.07.2021).
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012) “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,1(15): 61-90.
- Domazeti, R. (2020) “Libya’da Barış Fırtınası Operasyonu ve Türkiye’nin Oyun Değiştirici Rolü”, Anadolu Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi, <https://www.asgam.org/libyada-baris-firtinasi-operasyonu-ve-turkiyenin-oyun-degistirici-rolu/>, (14.09.2021).
- Euronews (25 Aralık 2020) “Hafter: Tüm Kuvvetlerimizi Libya’daki Türk Güçlerini Kovmak İçin Savaşa Hazır Olmayı Çağırıyorum”, <https://tr.euronews.com/2020/12/25/hafter-tum-kuvvetlerimizi-libya-daki-turk-guclerini-kovmak-icin-savasa-haz-r-olmaya-cag-r->, (19.03.2021).
- Euronews (20 Ocak 2021) “Libya’da Seçimden Önce Anayasa Referandumu İçin Taraflar Arasında Anlaşma”, <https://tr.euronews.com/2021/01/20/libya-da-secimden-once-anayasa-referandumu-icin-taraflar-aras-nda-anlasma>, (19.03.2021).
- FFP (2017) “Fragile States Index Methodology And Cast Framework”, The Fund For Peace, USA.
- FFP (2019) “Fragile States Index Annual Report 2019”, The Fund For Peace, USA.
- FFP (2020) “Fragile States Index Annual Report 2020”, The Fund For Peace, USA.
- FFP (t.y.) “Fragile States Index”, <https://fragilestatesindex.org/comparative-analysis/>, (19.03.2021).
- FFP (t.y.) “What Does State Fragility Mean?”, <https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/>, (19.03.2021).
- Güneş, B. (2018) “Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi”, Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7(2): 263-291.
- Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1992-93) “Saving Failed States”, Foreign Policy, 89: 3-20.
- Human Rights Watch (2020) “World Report 2020: Events of 2019”, Human Rights Watch, USA.
- Huria, S. (2009) “Failed States and Foreign Military Intervention: The Afghanistan Imbroglia”, Institute of Peace and Conflict Studies, 67: 1-8.
- Institute For Economics and Peace (2009) “Global Peace Index 2009: Methodology, Results and Findings”, Institute For Economics and Peace, Sydney.

- Institute For Economics and Peace (2020) “Global Peace Index 2020: Measuring Peace in ac Complex World”,
Institute For Economics and Peace, Sydney.
- Mezran, K. (2018) “Unsustainable Instability in Libya”, Istituto Affari Internazionali (IAI), 18(3): 1-5, ISSN:
2532-6570.
- Newman, E. (2007) “Weak States, State Failure and Terrorism”, Terrorism and Political Violence, 19: 463-488.
- Öğüt, S. (2013) “Başarısız Devlet Kavramının İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,
19(3): 163-177.
- Özalp, O. N. (2014) “Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası
Hukuka Etkileri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 72(1), 2014: 349-362.
- Polat, F. (2015) “Çok Kutuplu İç Savaş Sarmalında Libya; Aktörler ve İttifaklar”, ORMER Perspektif Serileri,
13: 1-8.
- Polat, F. (2016) “Libya’daki Anarşi Ortamının Bir Sonucu Olarak IŞİD”, ORMER,
https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,57,libya_daki_anarsi_ortaminin_bir_sonucu_olarak_isid.html,
(13.09.2021).
- Polat, F. (08 Mayıs 2018) “Dış Müdahaleler Libya’da Krizi Derinleştiriyor”, AA,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dis-mudahaleler-libyada-krizi-derinlestiriyor/1138720>,
(14.09.2021).
- Telli, A. (2020) “Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Arap Baharını Okumak: Libya, Mısır ve Suriye”,
Gaziantep Üniversitesi Journal Of Social Sciences, 19(3): 1271-1285.
- Thürer, D. (1999) “The “Failed State” and International Law”, International Review of the Red Cross, 836: 1-
10.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ KÜRESEL TEHDİT ALGILAMALARI (2017 – 2021)

Burcu GÜL

ÖZET

Çağdaş uluslararası sistemde, dünya devletlerinin güvenlik endişeleri hayati bir önem taşımaktadır. Dış politika yapım sürecinde sıklıkla başvurulan diplomatik stratejiler, devletlerin güvenlik algılamaları bağlamında gelişme göstermiş ve güç mesafesi bu noktada ortaya çıkmıştır. “Güç” kavramının küresel boyutta en çok meşgul ettiği iki diplomasi: Birleşik Devletler ve Çin olmuştur. Çin’in modern dünya sistemini şekillendiren adımları ABD tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmış ve önlenmesi hedeflenmiştir. Bir yandan kısıtlanılamayan uluslararası otoritesini muhafaza etmek isteyen Amerika ve diğer yandan “barışçıl yükseliş” olarak tanımladığı devasa gelişimi ile Çin; küresel aktörlerin güvenlik ve savunma eksenlerinde odaklandığı bir çekişmede yer almışlardır. Görünenin ötesinde bir anlam barındıran bu tanımlamaların yakın tarih bağlamında incelenmesi; gelecekte olası çatışmaların erişeceği boyutu açıklayabilme açısından oldukça önemlidir. Hakkında net yargılara ulaşılamayan teorik çıkarımlar, dünyanın endişelenmesi gereken yeni savaş yöntemleri, karşılıklı bağımlılık ilkesinden ileri gelen yumuşamalar, dış politik savunma sistemlerindeki çelişkili tutumlar ile dünya ülkelerini yeniden yapılanmaya iten Covid-19 virüsü etkileri, gerçekçi bir yaklaşım ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası politika analizi, Küresel rekabet, ABD – Çin ilişkileri, Savunma stratejileri, Kriz değerlendirmeleri.

JEL Kodları: 038, 040, H56, H12.

GLOBAL THREAT PERCEPTIONS OF THE UNITED STATES OF AMERICA AND PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA (2017 – 2021)

ABSTRACT

In the modern international system, the security concern vital to the world’s nations. Diplomatic strategies often referenced in the foreign policy making process have developed in the context of states’

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, 92gulburcu@gmail.com, 0000-0001-5132-1822

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 17 Temmuz 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 13 Ekim 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20 Ekim 2021

Araştırma Makalesi/Research Article

security perceptions, and the distance of “power” has engaged the most on a global scale: The United States and China.

It is important to examine definitions that have meaning beyond what appears in the context of recent history and to understand the extend of possible conflicts in the future of the “new normal” order. This study attempt to expose blurry parts of Donald John Trump’s period political policies and strategic moves towards China. The theoretical inferences that cannot be reached a clear conclusion, new methods of wars, contradictory attitudes in political defence system and the Covid-19 virus that drives world nations to restructuring will be evaluated with a realistic approach.

Keywords: *International policy analysis, Global competition, US-China relations, Defense strategies, Crisis assessments.*

JEL Codes: *038, 040, H56, H12.*

1. GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri, sahip olduğu Soğuk Savaş’tan kalma politik yaklaşımını uluslararası sahada bariz bir şekilde Asya’ya yansıtmıştır. Soğuk Savaş sonrası periyoda değinildiğinde dikkat çeken saldırgan tutum, Amerika’nın ulusal stratejilerinde yer etmiş ve oluşturulan stratejiler, çıkar gözeten bir mekanizma haline getirilmiştir. Asya’da en güçlü siyasi yapı olarak kabul edilen Çin, ABD’nin stratejik hamlelerinin hedefinde uzun yıllar yer almış fakat Çin, ayrıcalıklı politikaları sayesinde yıkıma uğratılamaz bir imaj çizmiştir.

Amerikan dış politikası açısından kritik bir önem teşkil eden Çin, farklı liderler tarafından farklı yaklaşımlarla ifade edilmiştir. George W. Bush döneminde “stratejik ortak” olarak tanımlanan Çin, 44. başkan Barack Obama döneminde “Asya’ya dönüş” politikası ile işbirliği ve krizlere açık bir coğrafya haline gelmiş, Donald John Trump döneminde ise Çin’e yönelik “Önce Amerika” sloganı ile yıpratıcı bir tutum sergilenmiştir. Ulusal savunma belgeleri ve uzun vadeli stratejiler değerlendirildiğinde ulaşılan tek tipik sonuç: Amerikan diplomatik eylemlerinin, her dönemde “tek süper güç” konumunu korumaya yönelik ilerletildiği olmuştur. Başkan Donald John Trump’ın iktidara gelişi ile girilen süreçte, sıcak olmayan diplomatik ilişkilerin tatsız bir hal aldığı gözlemlenmiştir. ABD otoritesinin katı geleneklerini sürdürmeye yönelik politikaların Trump tarafından benimsenmesi, süregelen ticaret savaşlarında fazlaca ön plana çıkmıştır. Washington ve Pekin tarafları, liberal siyasetin yükselişine ters bir yaklaşım ile diplomatik gündemin önemli ölçüde odağı olmuşlardır.

Amerika Birleşik Devletleri’nin, küresel sahada gerçekleştirdiği eylemlerin; diplomatik zihniyet ve süresiz siyasi koşullanma birleşiminden ileri gelmesi de önemli bir ayrıntıdır. Bahsedilen ayrıntı, Amerikan diplomasisinin tarihsel geleneklerinin uzantısı şeklinde izah edilebilmektedir. Bu makalenin öncelikli amacı, ABD’nin küresel politik söylemlerinin özünde yer alan mantığı ortaya çıkarmaya

çalışmaktadır. Gerçekçi bir yaklaşımla ele alınan söylemler, çağdaş diplomasi gündeminin karşılaştığı problemlerde kilit bir rol oynamaktadır. Belirgin olarak ABD karakteristiğinin ılımlı politikalara direnmesinin dünya politikasında edindiği yeri özetlemeye yönelik edinilen bilgiler ve bu düşüncüyü oluşturan / etkileyen unsurlar, Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkiler üzerinden detaylandırılacaktır. Birincil olarak, esneklik olgusuna karşı direniş gösterilmesi ve yer eden baskın realist çerçevede algılanan fikirlerin mevcut koşullar bağlamında değişim gösteren politik mücadelelerde açıklanması, araştırmada değinilen problemin varsayımsal düşüncesi olarak değerlendirilmektedir.

2. KARŞIT GÜVENLİK STRATEJİLERİNİN ULUSLARARASI NORMLAR DÜZENİNDE DÖNÜŞÜMÜ

1776 yılından itibaren Amerikan büyük stratejisi, okyanus ötesi coğrafyalarında bir güç dengesi arayışında bulunmuştur. Çeşitli güçlerin, Asya ve Avrupa’da “rakip büyük güçler” olarak tanımlanması, stratejilerin çıkış noktasını oluşturmuştur (Ross, 2013). Çin’in yükseliş ile gelinen noktada, Çin atılımları ve politikalarını takip ederek nasıl önleyici stratejik adımların izleneceği, Trump yönetiminde Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile açıklığa kavuşturulmuştur.

Trump yönetiminin ilk stratejik belgesi Aralık 2017’de yayınlanmıştır. Trump’ın ilk yayınladığı belgede; terörizmle mücadele, siber saldırılara karşı önlemler, askeri ve iç güvenlik konuları yer almıştır. Ek olarak uluslararası sahada, bölgesel stratejiler açıklanmış ve Asya coğrafyasına yönelik oluşturulan stratejiler, bölgesel güç ilişkileri içerisinde tanımlanmıştır (The White House, 2017). Trump, iç güvenlik meseleleriyle ilgilendiği sırada liberal değerlerin şeffaflığına vurgu yapmış olsa da yazar *Robert Kagan*, Trump yönetimi adımları için ABD’nin, “dünya düzeninin dışında” yer aldığı yorumunda bulunmuştur (Posen, 2018). “İlkeli gerçeklik” yaklaşımıyla yönlendirilen Trump stratejileri küresel rekabet konusunda, iktidarın devletler arası ilişkilerdeki yerini fazlaca önemsemiştir. Neorealist yaklaşımın temelinde yer alan bir yargı olan bu ilke ile strateji dünyasını “en fazla” etkileyen başlıca iki sorun: Rusya ve Çin *revizyonist güçleri* olarak tanımlamıştır. Bu belgede Çin ve Rusya’nın; dünyayı Amerikan değerlerine aykırı yönlendirmek için bilimsel buluşlar üreten, teknoloji ve zorlama yöntemlerini kullanan güçler oldukları iddia edilmiştir (Trump, 2017). İlk yayınlanan strateji belgesinde yer alan Çin’e yönelik bu açıklama, stratejik adımların politik meselelere olan işlevselliği bakımından oldukça önemlidir.

Trump’ın küresel çapta gelişen ilişkileri realpolitik¹ bir anlayışla ele alıp stratejiler üretmesi, ulusların hegemonik güç yarışında birbirlerine zarar verme eğiliminde olduklarını ortaya çıkarmıştır. Güç ilişkilerinin temel motivasyonu, sistemin anarşik yapısındaki kırılmalar doğrutusunda meydana gelen bir “güvensizlik hissi” olarak da yorumlanabilmektedir (Andersen, 2018). Buradan hareketle, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında gelişen ikili ilişkilerde güvensizlik

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kenneth N. Waltz, George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 510, Ankara, 1982, ss. 41-44.

hissinin önemli derecede etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yayınlanan bu belgeden yola çıkılarak, başkan Trump'ın Beyaz Saray söylemlerindeki emniyetsizlik vurgusunun, ABD'nin dış politika ana karar alım mekanizması olan Beyaz Saray ekibinin düşüncesi olarak da yorumlayabiliriz. Amerika ve Çin arasındaki bağlar; Çin politik ideolojisinin sert fikirli oluşuna, ilkel yaklaşımına, rejimine ve ulusun geçmişine de değinmektedir. Kaçınılmaz bir gerçeklik olan; iki büyük gücün arasındaki gerginliğin, sadece güç ve zenginlikle alakalı olmadığı; aynı zamanda ideallerle olan bağlantısının ciddi bir önem çizgisine sahip olduğunu göstermektedir (Friedberg, 2017).

Çin'in yayılmacılığını hedef alan stratejik belgelerde, neo-merkantilist Çin'in ekonomik politikalarından korunmayı hedefleyen Trump; küresel işbirliğinden ziyade ticari rekabete ağırlık vermiştir. 2017 yılı nisan ayında, Donald Trump ve Xi Jinping'in görüşmelerinde, her ne kadar kabul edilmiş olan "işbirliği" ve "saygı" konusunda uzlaşa sağlansa da Trump; Çin'in teknoloji, siber ve sanayi politikalarının ABD ekonomisi üzerindeki olumsuzluklarını dile getirmiş ve endişelerinden biri olan karşılıklı pazar ihtiyacını defalarca belirtmiştir. Kuzey Kore'nin silah programına olan vurgu, nükleer, füze faaliyetlerinin barışçıl çözümüne erişileceği düşünülmüş ve Çin Denizi güvenliği tartışılan konular arasında yer almıştır. Kapsamlı bir güvenlik diyalogu olarak değerlendirilen bu görüşmede ekonomik bulgular dikkatleri çekmiştir (The White House, 2017).

Ekonomi güvenliği perspektifinden bakıldığında; merkantilizm ve neo-merkantilizmde politik gelişmeler, ticari ilişkileri şekillendirmektedir. Ticaret, kalkınmanın en önemli unsuru olarak değerlendirilmiş ve ekonomik güvenlik, ulusal güvenliği sağlayan bir faktör olarak nitelendirilmiştir. Diğer yandan, merkantilist politikaların takip edilmesinin, küresel yapıda bozulmalara yol açabileceği de ifade edilmiştir. Serbest piyasanın ekonomik sistemin ana hatlarını oluşturduğu düşüncesinden yola çıkıldığında, ülkelerin piyasa mekanizmalarının pürüzsüz bir şekilde yol alabilmesi için politik ve askeri güvenlikten yardım almalarının gerekli olduğu bilinmektedir (Mesjasz, 2008). İki büyük gücün dış politikalarında sezilen ticari rekabet, ulusal güvenlik belgelerinde de imgenmiştir. Başkan Trump'ın Amerika'nın ticari ortaklarıyla dengeli ilişkiler sağlama isteği, Hamburg'da gerçekleşen G20 zirvesinde Xi Jinping ile görüşmelerinde bir kez daha dile getirilmiştir (The White House, 2017). Donald Trump, Çin ve Amerika arasındaki ticari açığı, fikri mülkiyet hırsızlığı ve teknoloji transferine bağlamıştır. Çin'i suçlamadığını belirten bu konuşmasında, kendi ülkesinin menfaatlerini düşünmenin suç sayılmayacağını belirtmiştir. Diğer yandan Trump yönetiminin politik söylemlerinin sahibi olan Xi Jinping ise Çin ve ABD ilişkilerinin geleceği için kazan-kazan işbirliğinin tek yol olduğunu savunmuştur (The White House, 2017). 2017 yılı boyunca süren karşılıklı işbirliği söylemleri; ekonomik, siber güvenlik, sosyal ve kültürel diyaloglar çerçevesinde ilerletilmiştir. Makroekonomik konularda kapsamlı bir küresel büyüme hedeflense de sert tabirlerin ve suçlamaların yaygın olduğu göz önüne alındığında, dengeli politik çizgide bir kayma olması beklenmiştir.

Uluslararası stratejiler Çin'in, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer önde gelen ülkeler ile komşularıyla sıcak ilişkiler sürdürmesini ve sermayenin hâkim olduğu üçüncü dünyada, politik

dengein sağlanmasını gerektirmektedir (Hui, 2017). Ticaret savaşlarının belirteçleriyle dolu olan 2017 yılında, bahsedilen ılımlı söylemlerin ardından meydana gelen bir gelişme; Trans-Pasifik Ortaklığı Antlaşmasından (TPP) Trump'ın Birleşik Devletleri geri çekmesi olmuştur. 12 pasifik ülkesi arasında imzalanan bu antlaşma ile Asya- Pasifik bölgesindeki ticaret tabanı gerçekleşmiştir (New Zealand Foreign Affairs & Trade, 27.05.2021). Ekonomik ve stratejik önemiyle bilinen TTP, Birleşik Devletler için küresel sahadaki yatırımları güçlendirme, ekonomik ilerlemeye teşvik etme ve Amerika'nın Asya-Pasifik bölgesindeki stratejik çıkarlarını gözetme amacıyla oluşmuştur (Mcbride, Chatzky, Siripurapu, 2021). Bu denli büyük bir öneme sahip olan antlaşmadan geri çekilmesini "Amerikalı işçilerin yararı" dolayısıyla yaptığını savunan Trump, Obama yönetiminin kilit antlaşması olan TTP'yi "ülkemize tecavüz" olarak nitelendirerek antlaşmadan çekilmiştir (Glass, 2019). Ek olarak TPP'nin kendi şartları doğrultusunda şekillendirilmesi ardından antlaşmaya katılmaya açık olduğunu da eklemiştir (Taylor, 2018). ABD'nin ticari açığını arttırdığını düşündüğü ve döviz manipülasyonunun değerlendirilemediği bu antlaşmada, birçok Amerikalı ekonomist ve TPP antlaşması yanlısı grup da antlaşmanın bazı dezavantajları olduğunu belirterek Trump'a katılım sağlamışlardır. Eski Hazine Bakanı *Lawrence H. Summers*; bu antlaşma ile ilgili yorumlarında, üst düzey çalışanlar için kazanç artımı sağladığını fakat işçiler için rekabeti artırarak eşitsizliğe yol açan bir döngüye sebebiyet verdiğini işaret etmiştir (Mcbride, Chatzky, Siripurapu, 2021).

Radikal bir karar ile TPP'den ayrılan Trump, bu karar doğrultusunda izolasyonist politik eğilime bir örnek oluşturmuştur. Çin lideri Xi Jinping'e bakıldığında ise aynı dönemde küreselleşme çabalarını arttırdığı gözlemlenmiş ve korumacılık atılımını "karanlık bir odaya kilitlenmeye" benzetmiştir (South China Morning Post, 2017). Trump yönetimi tercihiyle bu çekilme, ABD'ye bir eksi olarak tanımlanmıştır. Antlaşma, çemberinde kalan 11 ülke beraberinde "Trans Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve İlerlemeye Açık Antlaşma" (CPTPP) olarak adlandırılmıştır. Ve ek olarak bu antlaşma, Trump'ın "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın (NAFTA) olumsuz etkilerini gideren bir mekanizma olarak konumlandırılmıştır (Schott, 2018). Özetle, ilişki eğilimlerinin sert güç kullanımına yönelik sızıntıyla şekillendiği bu dönemde, Trump yönetiminin ticarete küresel uzlaşmayı bir kenara ittiği söylenilebilmektedir. Uluslararası ticaret savaşına doğru yol alan bu kararlar bağlamında, Çin'in çevreleme politikası ile durulması sağlanmak istenirken ABD açısından büyük ölçüde güç kaybı yaşanmıştır (Gibbon ve Vestergaad, 2018).

Başkan yardımcısı *Mike Pence*'nin 4 Ekim 2018, Hudson Enstitüsünde yaptığı konuşmada; Amerika'nın çıkarlarına getirisi olan yaklaşımların Çin tarafından baltalandığını iddia edilmiştir (The White House, 2018). Çin'in son yirmi yıllık yükselişinin ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olarak anılmasının kaynağında ABD yatırımlarının yer aldığını savunan Pence, 21. yüzyılda Amerikan iyimserliğine karşılık Çin'den; döviz manipülasyonu, gümrük tarifeleri, teknoloji transferi, fikir hırsızlığı ve tutarsız ticari politikalarla yanıt aldığını belirtmiştir. Başkan Trump'ın "Çin'i yeniden inşa ettik" açıklamasının ardından, Çin'in küresel ticari açığı arttırdığı da başka bir sert söylemdir (The

Economic Times, 2018). Karşıt stratejiler üretilerek ilerletilen bu süreçte, Trump'ın aldığı kararlar doğrultusunda, çelik ve alüminyum ithalatına gümrük vergisinin yürürlüğe konulması, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına aykırı ve ulusal güvenlik bağlamında herhangi bir önem taşımama gerekçesi ile Avrupa Birliği tarafından kınanmıştır (Deutsche Welle, 2018).

Küreselleşen topluluğun bireyselleşmesine bir örnek oluşturan ticaret savaşları, birçok olay ile ilişkilidir ve bunlardan birisi de toplumların istekleri olarak değerlendirilebilmektedir. Çağımızda, büyüme ve büyüene ayak uydurma bir zorunluluk haline gelmiş, “daha çok” ilkesi “yeteri kadar” ilkesinin yerini almıştır (Bennett, 1997). Yeni çağın ihtiyaçlarını karşılama amacıyla girişilen güç yarışında; çok taraflı anlaşmalar, çok uluslu şirketler, uluslararası ilişkiler, pazar ve teknoloji gereksinimleri hayati önem taşımaktadır (Cezayirli, 2004). Ticaret savaşları böyle bir ortamda meydana gelmiş ve en basit tanımıyla iki ülkenin misillemeleri ile oluştuğu söylenilebilmektedir (Kalsie ve Arora, 2019). Bunlardan ilki, ABD'nin Çin menşeli teknolojik ürünlere yüzde yirmi beşlik vergi uygulaması ile başlatılmıştır. Çin'in misillemesi ise ABD'den ithal ürünler için tarife artışı ile gerçekleştirilmiştir. Trump'ın gümrük vergisi artışı konusundaki kararının çıkış noktasını, daha önce bahsettiğimiz Çin'in zorla teknoloji transferi ve fikir hırsızlığı gibi endişeleri oluşturmuştur (Anadolu Ajansı, 2018). Karşılıklı devam eden ek gümrük vergisi artışları, küresel bir ciddiyet kazanmıştır.

Çin'in “Made in China 2025” adlı planı, ticaret savaşlarının büyük bir ivme kazandığı Başkan Trump döneminde stratejik hamlelerini sürdürmüş ve Çin'de üretim planlaması Trump'ın iddia ettiği üzere zorla teknoloji transferlerinin merkezinde yer almıştır (Cyrill, 2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nin imalatını geliştirmek üzere tasarlanan bu ulusal stratejide, yerli üretime yapılan vurgu Birleşik Devletlerin rekabet gücünü sınırladığı gerekçesiyle büyük bir çekince ile karşılanmıştır (China Innovation Project, 2021). MIC 2025, Çin'in ileri teknoloji endüstrisinde küresel güç olmayı hedefleyen bir girişim olarak tanımlanmıştır. Bu strateji ile Çin, uluslararası sahada teknoloji ithalatına olan bağımlılığını en aza indirmeye ve geniş çaplı rekabet kapasitesine sahip yeni Çinli şirketler geliştirme amacıyla yatırımlar yapmaktadır (New Horizons Global Partners, 2021). Çin'in geliştirdiği bir stratejik tehdit olarak nitelendirilen MIC 2025 ile Çin, 2025 yılına gelindiğinde ileri teknoloji sanayisinde, yüzde yetmiş oranında kendi kendine yetmeyi planlamış ve kalkınma stratejilerinin hedefinde konumlanan bu projeyi Amerika, “benzeri görülmemiş bir tehdit” olarak yorumlamıştır (Council on Foreign Relations, 2019). MIC 2025'in başarılı olması halinde ise diğer ülkelerin düşük sanayi üretimi ile yüzleşeceği ve ticari büyümelerinin azalacağı ihtimaller dâhilinde yer almıştır (Chun-Lee & Reimer, 2019). ABD ve AB'nin bu girişime olan ürkek yaklaşımı, küresel teknoloji politikalarının siyasallaştırıldığı bir göstergesi olarak tabir edilmiştir (Coym & Kedl, Control Risks). Bahsedilen teknoloji stratejisi ile Çin'in küresel liderlik yarışında öne geçmesini sağlayacak olan bilgi akışlarının aktif kullanımı haliyle uluslararası sistemi doğrudan etkileyebilme kapasitesinin artması ve ek olarak ekonomik düzenin mevcut kurallarını kendi lehine şekillendirmeye imkân sağlaması stratejik temeller arasında yer almıştır (Gamez, 2021).

Çin'i küresel politikada etkisiz hale getirmeyi hedefleyen Trump yönetimi stratejileri, Çin malı ithalatına getirilen tarifeler ile Çinli şirketlerin kazanımlarını sınırlayıcı bir amaç doğrultusunda ilerleme göstermiştir. Trump'ın, Çinli şirketleri fikir hırsızlığıyla suçlanması ve Çin'i revizyonist bir devlet olarak nitelendirmesi yayınlanan ulusal güvenlik belgesinde de belirtildiği üzere, ticaret savaşının en büyük dayanakları olarak açıklanmaktadır (Institute for Security & Development Policy, 2018). Daha önce bahsedilen MIC 2025 stratejisinin diğer ülkeler açısından politik sonuçları göz önünde bulundurulduğunda; Çin otoritesinin bölgesel ve küresel düzeyde varlığını pekiştirici bir önem taşımakta olduğu gözlemlenmiştir (Ma, Wu, Yan, Huang ve Zhang, 2018). Tüm ileri teknoloji endüstrilerini hedefleyen bu stratejide; robotik buluşlar, bilgi teknolojisi, tıbbi cihazlar, otomotiv sanayi üretimleri sadece dillendirilen kısmı oluşturmuştur. Akıllı üretime odaklanan Çin, iç pazardaki rekabet gücünü arttırmayı ve küresel genişlemeyi sağlamayı amaçlamıştır (Wübbeke, Meissner, Zenglein, Ives ve Conrad, 2016). Çin'den gelen ek gümrük vergileri ile belirsiz bir döneme adım atan ABD, Trump'ın planladığı biçimde ticaret savaşından sağlıklı bir pozisyonda ayrılamamıştır. Sürdürülen ticaret savaşlarının etkileri, 2019 yılından itibaren Birleşik Devletler için zayıflatıcı hamleler olarak tespit edilmiştir (Şanlı ve Ateş, 2020).

Çin'in ABD liderliğindeki tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkması, hegemon olan tek kutuplu Amerikan sistemini yıpratmaya çalışması olarak belirtilmemiştir. Çin'in barışı koruma söylemleri sekteye uğrasa da genel tabloda sorumluluk bilincinde hareket etmeye özen gösterdiği gözükmektedir (Contessi, 2010). Başlatılan ticaret savaşlarında "bencil bir canavar" olarak adlandırılan Birleşik Devletler, başkan Trump tarafından küresel kamuoyuna bir düşman olarak betimlenmiş, Çin'in ise ticaret savaşlarını, milliyetçi duyguları beslemede bir araç olarak kullandığı ifade edilmiştir (Esen, 2020). Trump'ın ucuza mal edilen ürünlerin fikir çalma yoluyla elde edilmesinden duyduğu rahatsızlıktan ileri gelen bu savaşta; ticari açığını kapatma vaatlerini yerine getirme adı altında yaptığı faaliyetler, dış politikada dikkate değer ölçüde olumsuz eleştiri toplamasına sebebiyet vermiştir. Trump'ın gümrük vergilerine, 28 Avrupa Birliği ülkesi, Çin, Hindistan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 33 ülke tepki göstermiştir (Euronews, 2018).

Küresel ekonomide, Çin'in artan ekonomik gücünün gelişmiş ekonomiler tarafından büyük bir dikkatle takip edildiği gözlemlenmiş fakat Çin'in ihracat liderliği, uzun vadeli sağlam dayanaklı stratejilerinden biri olamamıştır. İç tüketim, ekonomisinin küçük bir kısmını oluştururken diğer yandan ihracata bağımlılık devasa oranlarda numaralandırılmıştır. Çin hükümeti ekonominin geleceğine dair tüm olasılıkları hesap ederek stratejiler oluşturmuştur (Li, Willett ve Zhang, 2012). Her küçük detayın dahi hesaplamalara katıldığı bu stratejilere rağmen, yumuşak güç kullanımı ile başlatılan birlikteliğe Donald Trump'ın politik tutumu engel olmuş ve ABD-Çin ticaret savaşında pozitif bir tutum sergilenememiştir (Hsieh, 2019).

15 Aralık 2019'da Trump yönetimi, Çin'in ABD'den daha fazla tarım ürünü alma sözüne karşılık tarifeleri önleyici anlaşma sürecine adım atmıştır. Küresel risk faktörlerini rahatlatıcı bir gelişme

olarak yorumlanan bu durum, Çin'in 2020 yılında 50 milyar dolar tutarında ABD tarım ürünü satın alması ve ABD'nin 15 Aralık 2019 tarihinde 156 milyar dolar tutarında Çin malına konulacak olan tarifelerden vazgeçmesi ile dengelenmiştir (Nuroğlu, 2019). 2020 ortalarından itibaren ise ABD, Çin ithalatına 550 milyar Amerikan doları tarifesi uygularken; Çin, Amerikan ürünlerine 185 milyar Amerikan doları tarife uygulamıştır. 2020'de iki ülke arasında belirsiz bir ateşkes sağlandığı söylenebilmektedir (Blazyte, 2020).

İki büyük gücün 2020 güç sıralaması U.S. News'e göre ele alındığında: Amerika Birleşik Devletleri, en güçlü ülke olarak ilk sırada konumlanmış, ikinci sırayı ise Rusya ve Çin almıştır. Amerika'nın dolar gayri safi yurt içi hâsılası 20,5 trilyon, 327,2 milyon nüfus ve kişi başına düşen milli gelir ise 62.869 dolar olarak rakamlandırılmıştır. Çin'e bakıldığında ise; gayri safi yurt içi hâsıla 13,6 trilyon dolar, 1,4 milyar nüfus, 18,116 kişi başına düşen milli gelir olarak belirlenmiştir (U.S. News, 03.06.2021). Zayıf potansiyelde ilerletilen ticaret savaşları ardından Amerikan politik direncinin ekonomiye yansımalarına bir örnek oluşturan bu rakamlar, bir miktar geleneksel küreselleşme rolünde aşamalı değişim içermektedir.

Sosyologların araştırmalarında Trump aksiyonları, politik nihilizmin (hiççilik) hüküm sürdüğü, kazanmak için iyiyle kötü arasındaki ayrımın görmezden gelindiği ve bencilliğin normalleştirildiği bir süreç olarak ele alınmıştır (Senior, 03.06.2021). Kapitalistçi ruhu, politika ve ekonomi arasındaki bağlantının abartısı, narsistik düşünseli, bağınaz olarak adlandırılan yönetim biçimi sıklıkla politika araştırmalarına konu edilmiştir (Purdy, 2020). Nobel ödülü sahibi, Amerikalı ekonomist *Joseph E. Stiglitz*; Trump ve yönetim kadrosunun, Amerikan değerlerini çığnemesini, refah ve demokrasiyi sağlamadaki eksikliğini, kamu kurumları üzerindeki kontrolsüzlüğünü göze çarpan bir gerçeklik olarak değerlendirmiştir (Stiglitz, 2019).

Son olarak girişilen ticaret savaşlarında Çin, ulusal gücüne dair inancının altını çizerek ABD'nin gücünü kabul etmiş diğer yandan, ABD ile karşı karşıya gelmekten kaçındığı da gözlemlenmiştir. Dostane işbirliği yelpazesi genişletilmeye çalışılarak küresel sahada varlığını pekiştirmeye yönelik uygulanan stratejiler beraberinde, mümkün olduğunca rekabetçi zihniyet göz ardı ederek uluslararası düzende siyasi tutarlılığını aydınlatmıştır (Global Times, 2021). Siyasi tutarlılığı oluşturan bir etmen olarak caydırıcı stratejilerin de gereği kadar masum olmadığını belirtmekte fayda vardır. Anlatılanlardan ulaşılan çıkarım; Çin'in yumuşak söylemleri beraberinde rekabetçi yaklaşımını hatırlatan notaların ağırlığı olmuştur. Misillemeler ile kopma noktasına ulaşan diplomatik ilişkiler kısır döngü halini almıştır. Bu bölümde kaybetmeye veya devamlı olarak büyüyememeye tahammül edemeyen ulusların ultra yüksek güvenlik algılamaları sonucu oluşturulmuş olan büyük stratejilerden bahsedilmiş ve zararlı boyutlarının basit bir canlandırılması değerlendirilmiştir.

3. SALDIRGAN GÜÇLER ARASINDA DEĞİŞEN POLİTİK SÖYLEMLER

Birleşik Devletlerin politik söylemlerinin uğradığı değişimi konu eden bu bölümde, geleneksel siyasi zihnin değişen yönetim beraberinde herhangi bir farklılık yaratmadığını belirtmek gerekmektedir. Ülkenin politik söylemleri, Barack Obama'dan başkanlığı devralan Donald John Trump yönetiminde saldırgan ve esneklik düşüncesinin kafese kapatıldığı bir aşamaya geçiş yapmıştır.

Klasik gerçeklik, devletlerarası ilişkilerde politika yapıcıları tarafından bir araç olarak kullanıldığı, özellikle de Amerikan diplomasisinin küresel düzeni organize etmede bir kılavuz olarak gördüğü teorik bir yaklaşım olarak yorumlanabilmektedir (Carr, 2020: 31). Bu yorumları çeşitlendirmek mümkündür fakat Amerika'nın politik esneklik tutumuna mesafeli doğası ile ilişkilendirilen rekabet güdüsü, temelinde bu tanım ile paralel bir çizgide ilerlemiştir. Uluslar arasındaki çatışma, gerek hayatta kalabilme uğraşı gerek güç istenci amaçlarına hizmet etmektedir. *Hegel*'in uluslararası ilişkiler kuramı; uluslararası sistemin temeli olan devletlerin, bugün hala, dış politik sahada “güç haktır” söylemiyle hareket etmekte olduğunu vurgulanmaktadır (Yalvaç, 2008: 9). Geleneksel kuramlar çerçevesinde elde edilen bilgiler, güvenlik olgusunun karamsar yönünü, uluslararası siyasetin anarşik yapısından kaynaklanan bir sonuç olarak imgelemiştir (Baylis, 2008: 72). Sistemin anarşik yapısına ilaveten, realizmi güç kavramıyla ilişkilendiren realist *Hans Morgenthau* Amerika ile ilgili yorumlarında, ABD politik kültürünün güç dengesi ilkesiyle yürütüldüğünü, demokrasinin uluslararası sahada ABD'yi güçten yoksun bıraktığını dile getirmiş ve küresel çaptaki başarısızlığının lider zayıflığıyla doğru orantılı olduğunu belirtmiştir (Zhang, 2017: 513-514).

Morgenthau'nun yorumundan hareketle Trump'ın dış politik söylemleri incelenecek olursa, başkanlık görevini devraldığı zamanlamada yaptığı konuşmasına değinmek gerekmektedir. Bu konuşmada; ABD'nin ticari açıklarını kapatacağını, terörizme karşı mücadele edeceğini belirtmiş ve tüm ulusların kendi haklarını ön plana almasının gayet doğal olduğunu vurgulayan bir açıklama yapmıştır (Council on Foreign Relations, 06.05.2021). Başkan Trump, Çin ile ilgili açıklamalarında ise, Çin'in Amerika'dan “çalmasını” engellemeyi hedeflemiş ve ABD'yi uluslararası sahada imzalanmış olan iklim ve nükleer anlaşmalarından geri çekeceğini de belirtmiştir. Bu anlaşmaları “kötü” olarak tanımlayan ve Çin'e karşı B. Obama döneminde yürütülen rekabet politikalarını düşman algılamalarına çeviren Trump yönetimi, bu algılamalarını eylemlerine yansıtmıştır (Walt, 2021). Obama, benimsenen “çok taraflılık” ilkesi ile diğer uluslararası kurumlardan Amerika'yı soyutlamayacağına ve problemlerin çözümünde bu ilkenin bir araç olarak kullanılacağına dair düşüncelerini başkanlık döneminde dile getirmiştir (Skidmore, 2011: 42). Trump yönetimine bakıldığında ise “tek taraflılık” olarak geçirilen dönüşüm ve bu dönüşümün açıkça dile getirilmesi, Amerika'nın dış politik çizgisinde ciddi bir kaymaya sebebiyet vermiştir (Burack, 2020).

Güvenliğin kavramsallaştırılmasıyla gelenekselleşen yargı, zararlı faaliyetlerin sebebini savunma mekanizmalarına hizmet eden “kararlar” faktörü olarak tanımlamış ve güvenlik çelişkisi

buradan doğmuştur (Braunch, 2008). Trump yönetiminin kalıplaşan belirsizlik dönemini ele alan araştırmacılar, bu durumu Trump'ın "Önce Amerika" sloganı ile Amerikan çıkarları konusundaki ısrarcılığına ve dış siyasette göze çarpan mesafeli tavrı ile ilişkilendirmişlerdir. Amerikan politik değerlerini tehdit eden bu algının, F. D. Roosevelt döneminde terk edildiği düşünülse de başkan Trump, izolasyonist politikayı tekrar etmiş olarak gözükmektedir (Lucentini, 2016). Fakat F. D. Roosevelt'ten ayrıldığı kısım, siyasetin zorlu aşaması olan kriz anlarında, yetersiz bir lider imajı sergilemiş olmasından kaynaklanmaktadır. "Önce Amerika" yaklaşımının kendi siyasi kaderiyle ilgili kaygılara dönüşmesi ve Çin ile ilgili gözettiği yıkıcı politikalar buna işaret etmektedir (Hill, 2020).

Amerikan politika yapımcıları olumlu veya olumsuz eleştirilirken genel bir düşünce söz konusu olmuştur: Amerika'nın güvenlik ve sıhhatini tehdit edecek en büyük etmenin iç faktörlerden kaynaklandığıdır. Devlet giderlerine ayrılan bütçe, maddi ve siyasi görünüm, politika yapım aşamaları... Bu unsurlar dış politikanın içte başladığına dair bir örnek oluşturmaktadır (Haass, 2014: 13). Dış baskılar beraberinde yönetebilme kapasitesi değerlendirildiğinde, Birleşik Devletlerin kutupsuzluk savaşında Çin dikkatleri çekmektedir. Cumhuriyetçi Trump yönetimi, ABD'nin Tayvan'a silah satışı, Çin'in öne sürdüğü Çin Denizi'nde gerçekleştirilen operasyonlar, Kuzey Kore'nin nükleer silahlanmasıyla alakalı isteksizlik, insan hakları ve ekonomik anlaşmalardaki uyumsuzluk ve gerçekleşen ek problemler, Trump yönetimini daha ilk aylardan itibaren Pekin diplomasisi tarafından sorgulanmaya açık bir hale getirmiştir (Sutter, 2017).

Çin ve Amerika arasındaki küresel bağın; stratejistler, akademisyenler ve diplomatlar tarafından "zararlı" olarak nitelendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nobel ekonomi ödülü sahibi *Michael Spence*; küreselleşmenin dünya üzerindeki çoğu aktörü, alt grupları, fazlaca olumsuz etkilediği, Pekin ve Washington'un giriştiği ticaret savaşlarında, ABD ekonomisinin sarsıldığını ve sınıf farklılıklarının belirginleştiğini vurgulamıştır (Bonvillian, 2016: 33). Buradan hareketle, Amerika'nın "imparatorluk" geleneğinin yıpratıcı olduğu söylenebilmektedir. Amerikan hâkimiyetinin bir parçası olmayan Çin gibi komünist devletler göz önüne alındığında ise tam bir küresel imparatorluk geleneğinin sürdürüldüğünden söz edilememektedir. Amerikan imparatorluğunun sürdürülebilirliği, çatışmaların merkezinde yer alan ekonomik çekişmelerden ileri gelmektedir (Mann ve Hall, 2014: 51-53). Bu terim çoğunlukla farklı anlamlara sahip olsa da diğer devletler tarafından adaptasyon sağlanması gereken bir olgu haline dönüşmüştür. Çeşitli şekillerde idrak edilen ve farklı değerler aracılığıyla sunulan bu terim; küresel, kültürel, sosyo-politik, ekonomik gelişmeler karşısında politik kültürü kontrol etme kabiliyetiyle açıklanabilmektedir.

Trump yönetiminin, Amerika'nın zararlı olarak nitelendirilen "imparatorluk" geleneğini karşısındaki genel tutumu ise milliyetçilik akımıyla ilişkilendirilebilmektedir. Milliyetçiliğin çağdaş tarihte Batı siyasetinin temeli haline gelmesi ve dolayısıyla Trump'ın ABD başkanlığına yükselişi, bu durumu kanıtlar niteliktedir (Orellana, 2018). Çoğu politika bilimci ve araştırmacıları, Trump'ın ABD başkanlık koltuğunda yer almasını milliyetçilik faktörünün Batı için modern çağda sekteye

uğratanamayan önemi ile açıklamıştır. Trump ise milliyetçi değerlendirmelerini, “ülkesini çok fazla önemseyen bir küreselci” olarak yorumlamıştır (Cummings, 2018). Fakat bu kavram ile yaşanan bir problem, farklı çağrışımlar yarattığından ileri gelmektedir. Sözü edilen çağrışımlardan biri ırk ayrımcılığı olarak yorumlanmış ve Trump bu konuda suçlanmıştır (Elving, 2018). Trump yönetiminin, komünist ülkeleri (Çin dâhil) ve Müslüman ülkeleri hedef alması da bu kutuplaşmış politik, ideolojik ve kültürel bir döngü içerisinde şematize edilmiştir (Haynes, 2020: 5-6). Küreselleşme etkisiyle kıtalara ve kimliklerine dağılım gösteren milliyetçiliğin, küreselleşme olgusu ile paralel olmadığı göze çarpmıştır. Özellikle Amerikan milliyetçiliğinin küreselleşme olgusu ile baltalandığı gözlemlenmiştir (Woods, 2016: 6). Bu bilgilere ilaveten milliyetçilik akımının Trump olsa da olmasa da ön planda yer alacağına değinen araştırmacılar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan *John Lennon*; ulusların tarihinde yer almış olan milliyetçilik akımının, 21. yüzyılda yenilediğine kanaat getirmiştir (Whittemore, 2017). Trump imzası altında ilerletilmiş olan Amerikan stratejisinin bu bağlamda gelişme gösterdiği bir gerçekliktir. Dış politika görüşünün faydacı ilkesiyle örtüştüğü ve ulusal çıkar istencinin hegemonya arzusuna ulaşmada en önemli faktör olarak algılandığı küresel güvenlik rejimlerinin kalıplaşmış hâkimiyeti bu şekilde özetlenebilmektedir (Stokes, 2018).

Büyük güçlerin endişesi; küresel sistemde yükseliş ve düşüşlerin meydana getirdiği politik sonuçlardan ileri gelmektedir (Kennedy, 1988). Amerika’nın yükseliş ve düşüşlerle yakaladığı pozitif uyuma karşıtlık gösteren Çin Halk Cumhuriyeti ile ilgili yorumlarında, tarihçi ve diplomat *Joseph Nye*, 21. yüzyılda güç dengesinin değiştiğini ve Batıdan Doğuya doğru kayan bir güç mesafesi olduğunu vurgulamıştır. Asya’nın stratejik dönüşümünü konu eden TED 2010 konuşmasında, devletler arası üretilen stratejileri başarının kilit noktası olarak gördüğünü dile getirmiştir (TED Global, 2010). Çin Halk Cumhuriyeti ve Birleşik Devletler rekabet sahasında, Pekin’in Washington’a yaklaşımı değerlendirildiğinde; Xi Jinping’in liderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti’nin yumuşak güç kullanımına olan eğilimi göze çarpmaktadır. Medyaya yansıdığı kadarıyla Çin’in yumuşak güç artırımına verdiği önemle bilinen Jinping, Çin’in dünyaya iyi bir hikâye bırakması gerektiğinin altını çizmiştir (Wilson Center, 22.05.2021). Fakat Çin, Asya bölgesindeki çıkarlarını korurken her zaman ılımlı yaklaşımını sürdürmemiştir: ABD’nin ekonomik & siyasi nüfuzuyla bölgeyi domine etme isteğine karşı koruduğu yapıcı tavrı zaman içerisinde değişime uğramıştır.

Nüfuz edinme kapasitesinin liderler ile simetrik şekillendiği düşüncesi ele alındığında; Amerikan halkının siyasi iktidar konusundaki titizliğinin, ulusal büyümesiyle paralel ilerlemiş olduğu söylenebilmektedir (Speer, 1906). Çin’e bakıldığında ise; liderlerin dünya görüşlerinin, stratejik hedeflerinin, iddialı veya ılımlı politikalar izlediğinin ve işbirlikçi olup olmadığının öneminin dış politik kazanımların temelini oluşturduğu gözlemlenmiştir (Kai ve Huiyun, 2013). Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi, ulusötesi diplomatik alanda, “kötü haber getirici” ya da baskılayıcı bir güç olmak istemediğini defalarca dile getirmiştir (LOH, 2018). Xi Jinping ile ilgili yorumlarda, ABD ile gerçekleşen diplomatik iletişimlerdeki başarısından bahsedilmiş; iç ve dış meseleleri kararlı, iradeli bir

şekilde ele aldığı gözlemlenmiştir. Ek olarak Xi Jinping'in tüm gücü elinde bulundurduğu iç siyasette, diğer liderlerden işbirliği hamlelerini nasıl talep edeceği güncel bir problem olarak yer almıştır (Yongnian ve Cuifen, 2016). Liderler açısından bakılan dış politika karar alım sürecinin yaygın teknikleri incelendiğinde; *Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin*'in; eylem, tepki ve etkileşim formülasyonundan bahsetmek gerekmektedir. Ülkelerin siyasi etkileşimlerini ele alan ve küresel çapta karar yapım sürecinin siyasi mekanizması olan devlet liderlerinin, karar yapım aşamasında ulusların sosyo-kültürel algılarıyla olan yakın bağı dikkat çekmiştir (Synder, Bruck ve Sapin, 22.05.2021). Bu bağlamda, Xi Jinping'in Çin siyasetinde yeni bir model oluşturduğu ve kurumsal otoriteyi kendinde muhafaza ettiği, iç ve dış meselelerle ilgili kurumlara fazlaca hâkim olduğu ve farklı fikirleri uygulamadaki istikrarı önem taşımaktadır. Ek olarak diğer liderlerden farklı olarak, izolasyonist Çin'in dış politik kültürünü artırdığına da değinilmiştir. Farklı olan bir diğer nokta; Çin'in siyasal yönetim tarzının içeride baskıcı; dışarıda ılımlı ve iddialı bir imaj sergilemesi olarak da değerlendirilebilmektedir (Economy ve Faskianos, 2018).

Çin dış politika uzmanlarından olan *Ren Xiao*, Çin dış politikasını realist ve liberalist adımların karışımı olarak tanımlamış ve Çin'in yapıcı tutumlar eşliğinde uluslararası arenada yer aldığını savunmuştur (Xiao, 2013). Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri diplomatik ilişkilerinde liberal düşüncenin etkisi nadir olsa da hissedilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin yapıcı karakteristiğine örnek olarak; Xi Jinping'in konuşmalarında rastlanan "güç" kelimesinin sıklıkla tekrar edilmesine rağmen Çin'i "sorumlu bir güç" olarak nitelendirmesi örnek verilebilmektedir. Çin'in emperyal bir güç olmadığını ve hegemonik güç arzusu taşımadığının altını çizmesi de bakış açısını aydınlatır niteliktedir (Rüglig, 2018). Donald Trump'ın milliyetçi –ulusal çıkarların koruyucusu- kimliği ile iktidara gelişi; Obama'nın çizmiş olduğu "uzlaşmacı Amerika" profilini sarsmış, var olan işbirlikleri radikal kararlar ile bozulmuş ve ABD, Çin ile giriştiği ticaret savaşında edindiği rolde negatif bir yaklaşım içerisine girmiştir (Hsieh, 2019). Dış politik faaliyetlerin özünün ulusal çıkarlara hizmet eden koşullar bağlamında şekillendiği düşünüldüğünde; Jinping farklı bir duruş sergilemiştir. Askeri güç kullanımı ile otoriter yaklaşım karşısında yer alan Jinping, ülkenin güvenlik ve kalkınmasına yardımcı olan unsurları ön planda tutmuş ayrıca; Çin'in tarihsel deneyiminde yer etmiş olan Asya coğrafyası ve dünyayı domine etme arzusuna meydan okuduğunu da iddia etmiştir (Roy, 2020).

Son olarak dönemin başkanları Trump ve Jinping'in politik söylemlerine ilaveten, *John Mearsheimer*'in, COVID-19 virüsü ile süregelen pandemi sürecinin ABD-Çin çatışmalarına etkisi hakkında görüşleri alınmış; ABD-Çin arasındaki "Soğuk Savaş"ın pandemi sürecinden önce başladığını ve çekişmelerin üzerinde bir etkisi bulunmadığını ifade etmiştir. Çin'in son 20 yılda beklenenin üzerinde yükselişe geçtiğini ve Asya'da domine etme gücü yakaladığını dile getirmiştir. İdeolojik bir çatışmaya dönüşen bu durumun parlama noktasının, ABD'nin Çin'i bölgesel bir güç olarak kabullenmek istemediğinden kaynaklandığını da eklemiştir (Minemura, 2020).

4. FÜTÜRİSTİK KAYGILARIN DESPOTİK YANSIMALARI

Küresel ekonomik refahı sağlamak ve sürdürmek ne sadece Çin'in, ne de sadece Amerika'nın temel amacı olmuştur. Sürdürülen karşıt politikalar, temel olarak küresel dengeleri dış güçlere karşı korumayı hedeflemiş (Friedman, 2014); bu durum sadece Donald Trump değil, diğer tüm liderlere de ait bir görev haline gelmiştir. Yeni çağ toplumunun yaşam tarzı ve konfora olan düşkünlüğü ele alındığında edinilen stratejiler ve kazanmaya yönelik atılan adımlar kısmen normalleştirilebilmektedir. Fakat zarar verici stratejik hamleler bu “normalleştirme” olgusunun dışında tutulmalıdır.

Küreselleşme, dünya devletlerini baskı altında bırakan bir güç olarak tasvir edilmiş ve en basit tabiri ile *Jowitt*'in: “yeni dünyanın düzensizliği” olarak tanımlanmıştır (Bauman, 2018). Bu bağlamda, düzensizlik içerisinde de bazı kuralların var olduğu bilinmektedir. *Henry Kissinger*'a göre; “kurallara dayalı” olarak ilerleyen sistemde, ülkelerin kendi paylarına düşeni yerine getirmesi ve esas olarak “yirmi birinci yüzyıl kuralları”na göre adımlar atmaları gerekmektedir (Kissinger, 2014: 12). ABD, potansiyel gücünü dünyadaki tüm coğrafyalarda belirsiz zaman aralıklarında kullanmaya devam ettiğinde, dünya ülkelerinin birçoğunu sarsması ve rakip olan gücü ise harekete geçirmesi beklenmiştir. Harekete geçirmesi beklenen akran güç ise ele alınan süreçte Çin olmuştur. Çin uzmanı olan *David Shambaugh*'a göre, Çin'in iki büyük güvenlik dayanağı olduğu bilinmektedir: teknoloji ve ekonomi (Shambaugh, 2016: 75). İçerisinde bulunduğumuz zamanlamada, kaotik ortam çoğu kez bilimsel ilerlemelerle gerçekleşmekte ve küresel tehdidi arttırdığı yönünde çıkarımlar analiz edilmektedir (Kissinger, 2016). Yeni dünya düzenindeki belirsiz küreselleşme olgusuna teknolojik gelişmelerin katkısı analistler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir (Wallerstein, 2014).

Teknolojik savaşlar, “korumacılık” adı verilen önlemlerle Trump döneminde gündemde yerini almıştır (Ahmed, 2017). Stratejik belgelerde yer eden bu önlemler, ülkenin askeri ve ekonomik gücüne odaklanmış, ABD gücünün kaynakları ile kaynaklarını sürdürmenin önemi defalarca vurgulanmıştır. (Bick, 2017). Birleşik Devletlerin DARPA olarak adlandırılan İleri Savunma Araştırma Projeleri Ajansı, dünyada benzersiz bir askeri bilim kuruluşu olma özelliği taşımıştır. Gizlilik konusunda hassasiyetiyle bilinen bu kuruluş, 1958 yılında Amerika'nın savunma kalesi olarak bilinen Pentagon'da konumlanmıştır. Askeri bilim üretmeye odaklanmış olan DARPA, küresel çapta teknolojik hâkimiyetiyle bilinmektedir (Jacobsen, 2018). 2010'lu yıllarda teknolojinin küreselleştiğini gösteren DARPA; yapay zekâ, siber tehdit, kuantum hesaplama, mikro elektronik alanında ilerlemeler ile meşgul olmuştur. Ulusal güvenlik alanındaki çalışmalar doğrultusunda artan siber tehditlere yoğunlaşan DARPA, ABD'nin çığır açan teknolojik savunma ve geliştirme misyonunu üstlenmiştir (Van Atta, 1958-2018). Orduya aktarılan teknoloji transferini, günümüzün önem teşkil eden sorunlarına buluşsal bir yaklaşımla açıklayan DARPA (Dubois, 04.06.2021); anavatanı siber tehditlere karşı savunmaktan öte kitle imha algılama ve savunma silahlarına, biyolojik tehdit önlemlerine kadar rakiplerinin gelişimini yakından takip ederek yeteneklerini geliştirdiği bilinmektedir (Congressional Research Service, 2020).

Çin'in ABD'ye hızla erişen teknoloji kapasitesi, ABD tarafından tedirginlikle karşılanmış ve bu güvenlik kaygısı ile hareket eden ABD'nin, Çin'i durdurma ve rakip süper güç olma kapasitesini engelleme amaçları gündeme gelmiştir. Robotik ve yapay zekâ teknolojilerine yapılan Çin yatırımlarının devasa rakamlardan oluştuğu bilinmektedir (Gong, 2018). Ek olarak akıllı imalat endüstrisi ile akıllı üretim evriminde küresel bir etki uyandıran Çin (White Paper, 2018), yapay zekâ harcamalarını Beyaz Kitap'a (White Paper) göre yıllık % 16.7 artışla tamamlamış ve alt yapı ile teknoloji sağlayıcıları endüstri yelpazesinde büyük bir yer kaplamıştır (Synced AI Technology & Industry Review, 2020). Çin'in askeri savunma bütçesine bakıldığında ise resmi 2019 rakamları; 177.5 milyar dolar iken, 2020 bütçesi 178.6 milyar Amerikan doları olarak numaralandırılmıştır. Fakat bilinen bir gerçek vardır ki bu rakamlar kısmen açıklanmış ve Beyaz Kitap tarafından yayınlanan askeri savunma bütçesi gerçekliği konusunda fazlaca tartışma konusu olmuştur (Funioide ve Hart, 2020). Amerikan savunma bütçesine bakıldığında ise; Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı rakamlara göre, 2019'da başkan Trump 718.3 milyar dolarlık bir 2020 bütçe talebi yollamıştır. İçeriğine bakıldığında, siber ve uzay savaş alanlarına yatırım yapmak, hava, deniz ve kara savaş alanlarında reformlar ve teknolojik sahada rekabet gücünü artırıcı önermeler bulunmaktadır (U.S. Dept of Defense, 2019). Burada detaylandırılmamış olan; "uzay savaş alanı" maddesi büyük önem taşımaktadır.

Beyaz Kitap'a göre en zorlu teknolojik öğeleri bünyesinde barındıran ve diğer alanlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olan uzay faaliyetleri, ilerleme ve gelişme için itici bir güç halini almıştır. Stratejik bir öneme sahip olan bu alanda, Çin hükümeti uzay endüstrisini ülkenin kalkınmasıyla paralel olarak değerlendirmiştir (White Paper, 2016). *Çin Ulusal Uzay İdaresi*; tüm insanlığın ortak varlığı olan uzayı, insanlığın barışçıl faaliyetleri için kullanımına teşvik etmeyi önermiştir (China National Space Administration, 05.06.2021). Asıl korkunun, ABD'nin uzayı silahlandırmasından kaynaklandığını düşünen araştırmacılar, Çin'in cevaben kontrollü yaklaşımını "önleme stratejisi" olarak da yorumlamışlardır (Harris, 2014). Uzaydaki en önemli araç olan uydunun kullanımı oldukça kritik bir düzlem üzerinde analiz edilmiştir. Uzaydaki varsayımsal çatışmaları önlemede büyük bir rol oynayan ve uzayda "hayat kurtarıcı araçlar" olarak adlandırılan uyduların; 1 Ocak 2021 tarihi rakamlarına göre; 1,897 adeti Amerika'ya, 412 adetinin ise Çin'e ait olduğu bilinmektedir (Mazareanu, 2021). Saldırı önleyici silah yeteneğine sahip olan bir diğer araç ise uydu yeteneğinin yanı sıra, doktrinler ve anlaşmalar olarak bilinmektedir. Uzay savaşlarındaki takip edilemez yenilikler ile başa çıkmanın en garanti yolunun, uzay silah sistemlerine sahip olmaktan geçtiği araştırmacılar tarafından büyük bir ciddiyetle ifade edilmiştir (Szymanski, 2019).

Trump yönetimi sürecinde, ABD'nin numaralandırılan aşırı kapasitesine karşın 2017 yılında *Michael Pence*, ABD'nin uzay gücünün avantajlarını kaybettiğini belirtmiştir. Fakat askeri analist *Brian Chow*, olası uzay çatışmalarında Çin ve Rusya'nın askeri uyduları devre dışı bırakabilecek robotik kollar geliştirdiklerini vurgulamış ve ABD'nin karşı karşıya kaldığı tehdidin üzerinde durmuştur. Uzaydaki saldırıların agresif bir tutum sergileyeceği yönündeki şüpheler; ulusal gücün uluslararası bir konumda

yer almadığı sürece geçersiz olduğunu kanıtlar niteliktedir (Moltz, 2019). Savunma ile alakalı teknolojik araştırmalara Çin hükümetinin teşviki ve bütçesi oldukça fazladır. Uzayda aktif bir rol oynadığını belirten ve uluslararası kuruluşlarda yer alan Çin hükümeti; Avrupa, Asya-Pasifik coğrafyalarında işbirlikleri oluşturmuştur (White Paper, 2011). Pekin yönetimi, Trump'ın uzaya olan yoğun ilgisine (Feldscher ve O'Brien, 2021) bir uyarı ile dikkatleri çekmiştir. Trump'ın uzay gücünü 6. resmi askeri koluna dâhil etmesi, 16.000 aktif hava kuvvetlerinde görev yapan askerlerin sivil uzay kuvvetlerine atanması ve planın tam olarak açıklanmaması merak uyandırmıştır (Myers, 2019). Ardından Pekin hükümeti ve diğer birçok ülke uzayın silahsızlandırılması gerektiğine dair müzakereler yapmanın en sağlıklı yol olduğunu savunmuşlardır (Zhang, 2021).

2003 yılında uzaya insan gönderen üçüncü ülke olan Çin, 2020'de deneysel bir uzay aracı test etme imkânı yakalamış ve 2022 yılına kadar bir uzay istasyonu kurmayı planlamıştır (Axworthy, 2021). Korku yaratan uzay silahlanması algılamaları beraberinde geliştirilen teknolojilerin “önleyici stratejiler” olarak adlandırıldığı yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Silahlanma yarışı ile büyük güçler, savaşı dünyadan başka bir alana taşımış ve derin bir rekabetin içerisinde resmedilmişlerdir. Geçen yıl Trump yönetimi, uzay silahları olarak adlandırdıkları araçlar için çalışmalara başlanmasını istemiş ve ayırdığı bütçenin oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir. Ve bu kararın sadece Çin hükümetiyle olan rekabete yönelik değil, diğer planlarına da hitap ettiği belirtilmiştir. 2019'da Pentagon'un Savunma İstihbarat Teşkilatı, Çin'in ultra güçlü lazerler kullandığı ve Amerikan uydu sistemlerini riske attığı konusunda Amerika yönetimine uyarıda bulunmuştur (Broad, 08.06.2021). Son zamanlarda ise Çin hükümetinin uzayda Amerika ile işbirliği yapmak istediği bilinmektedir (Minter, 2021). Pekin'in barışçıl olarak gözüken niyetinin arkasında korumacı bir uzay doktrininin yer aldığı varsayımlar arasındadır. Uzayın askeri bir alan olarak nitelendirilmesinden kaynaklanan bu durum, uzay altyapısına büyük yatırımlar yapılmasıyla nitelik kazanmıştır. Ek olarak Pentagon'un belirttiği üzere; Çin'in barışçıl uzay alanını riske atan uydu karşıtı, yönlendirilmiş enerji elektronik savaş yeteneklerini arttırması ve daha önce bahsettiğimiz robotik kol teknolojisini geliştirmesi, Çin'in uzay rekabetini vurgulamak açısından bir örnek oluşturmaktadır (Zivitski, 2020).

Birleşik Devletlerin teknoloji sahasındaki liderliği Çin'in yetişebilme kapasitesine rağmen gayet ileride konumlanmış fakat bu durum Çin'in korku yaymasına engel olamamıştır. Özellikle Trump yönetimi sürecinde Çin ile girilen çıkmazda ABD'nin uluslararası etki kapasitesinde onarımlara ihtiyaç duyulmuştur (Blackwill ve Zelikow, 2020). ABD başsavcısı olan, Massachusetts bölgesinde görev yapan *Andrew Lelling*, Çin ile yapılan işbirliklerini “Çin'e teknoloji vermek” olarak yorumlamıştır (Lewis, 2021). Teknoloji alışverişleri veya işbirliklerinde Çin'in hırsızlıkla suçlandığı bilinmektedir. Uluslararası hukuk kapsamında fikri mülkiyet kavramının önemi ve ekonomik gelişmeyi destekleyen teknolojik buluşların küresel işletmelerdeki yeri oldukça önemlidir (Holder, 2010). Çin'in uzay aktivitelerindeki kayda değer etmen, ekonomi ve enerji ihtiyaçlarından doğmuştur. Uzay bilimi ve teknolojisini geliştirmeye odaklanan Çin, uzayı keşfetmek ve Mars'a inmek için 2020-22'ye kadar

insanlı bir uzay istasyonu ve 2050'ye kadar uzay temelli bir güneş enerji sistemi kurmayı hedeflemektedir (Goswami, 2018). ABD'ye bakıldığında ise uzayın belirsiz rekabet alanında; Rusya ve Çin'e karşı askeri operasyon düşüncesi ve fikrî söylemlerle uzayı "savaş alanı" olarak kabul ettiği bilinmektedir. Trump yönetimi sırasında, 2020 yılında Hava Uzay Kuvvetleri Komutanlığının yerine inşa edilmiş olan; *Amerika Birleşik Devletleri Uzay Kuvvetleri (USSF)*; tüm ulusal güç araçlarını kapsayan bir bileşen olarak tanımlanmış (Sadat, 2020) ve rakip ülkeler için caydırıcılık amacı taşımakta olduğu belirtilmiştir.

Güncel bilgiler doğrultusunda, Çin'in uzayda toprak edindiğine dair iddialar mevcuttur. Uzay istasyonunu genişletmesi ve edindiği yüksek teknolojiyi rekabetçi doğasına yönelik kullanımı göz önüne alındığında, NASA (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) yöneticisi *Bill Nelson* Çin'i; "çok agresif bir rakip" olarak tanımlamıştır. Çin'in, uzaydaki ABD üstünlüğünü ortadan kaldırmak için harekete geçtiğini savunan Nelson'a ek olarak bazı uzmanların, bu rekabetin dünya bilimine katkısı, uzay teknolojisini ilerletmeye olan teşviki açısından pozitif yorumları da mevcuttur (Gohd, 2021). Çin ve Amerika için en uygun tanım olarak "birlikte evrimleşme" ifadesini kullanan Kissinger, işbirliği ve çatışmaların "karşılıklı bağımlılık" ilkesiyle şekilleneceğini savunmuştur (Kissinger, 2015: 627-628). Bu iki diplomasi açısından teknolojinin, ulusal üstünlüğü sağlama yolundaki direnci tartışılmaz düzeyde önemlidir ve karşılıklı bağımlılık ilkesi çerçevesinde, dikkatli adımlar atılarak ilerletilen süreçte, teknoloji savaşlarının edindiği rol doğrudan küresel değerlere hitap etmektedir. Buradan hareketle, yirmi birinci yüzyılın daha sonraki yıllarında hızla büyüyen ekonomisi ile Çin'in, askeri teknolojisini geliştirmeye yönelik çalışmalara son derece önem gösterdiği söylenebilmekte (Stephens ve Baker, 2009) ve bu durum, küresel hegemonya arzusuna dair bir ipucu olarak ifade edilebilmektedir.

Fiziksel ve teknolojik bir bileşen olarak karşımıza çıkan "siber savaş" askeri teknoloji ürünü olarak tanımlanabilmektedir. Askeri siber savaşta, elektronik mekanizmalar, dünyadaki fiziksel güvenlik açıklarını yakalayıp karşı tarafın güvenliğini tehdit edici atılımlarda bulunur ve fiziksel sistemlere erişim sağlayarak tehlikeli durumlar oluşturabilir. Askersiz bir savaşta masa başından saldırı olarak betimlenen bu savaş türü, büyük tahribatlar yaratan riskler taşımaktadır (Doffman, 2019).

Çin ve Amerika'nın bir diğer teknolojik savaş olarak tanımladığı siber savaş; barış zamanlarında dahi, rakiplerin karşıt geliştirdiği stratejik hamleler ile birbirlerini yıpratma amacı taşımaktadır. Stratejik saldırılar, düşmanın çatışma yeteneklerini hedef almakta ve güç kapasitelerini zayıflatmaya yönelik geliştirilmekte, karşı tarafın ulusal güç kaynaklarını çökertmeyi amaçlamaktadır. Bir devletin en önemli işlevlerini hedef tahtasına koyarak caydırıcılığını pekiştiren siber saldırılar, düşmana kıyasla avantajlar elde etme amacıyla gerçekleştirilmektedir (Schulze, 2020). Her türden siber saldırıların gerçekleştirilebileceği ve sonuçlarının katliama yol açabileceği düşünüldüğünde; nükleer silah kontrol sistemleri, Savunma Bakanlığı erişim ağları, veritabanları, neredeyse her özel düşmana ait bilgi, siber saldırıların hedef tahtasında yer almaktadır. Siber saldırıların etki alanı oldukça geniştir ve potansiyel olarak sayısız sistemi elde tutabilme yetisine sahiptir. Oldukça karmaşık olarak tanımlanan bu sistem,

herhangi bir modern askeri örgüt tarafından izlenebilme ihtimalini yok edebilmektedir (Alford, 2000). Teknolojinin böylesine uçsuz bucaksız bir savaş ortamı sunduğu çağda, ABD'nin Çin'den gelen siber saldırılarla ilgili fazlaca şikâyeti bulunmaktadır. Çin'in bilinçli olarak sürdürdüğünü düşündüğü stratejik siber saldırılara yönelik iddialara Çin'den, ABD kaynaklı siber saldırı tespitleri ile karşılık bulmuştur (Harris, 2014).

ABD başkanı Donald Trump, 2018 yılında saldırganlığı cevapsız bırakmayacak stratejilere yönelmeyi uygun görmüş fakat ABD, siber uzay sahasında zayıf bir imaj sergilemiştir. Her an saldırılara açık olan küresel siber diplomaside ABD yatırımlarının çoğu, yaklaşık son yirmi yıldır terörizmle mücadeleye odaklanmış ve siber saldırılarla ilgilenme ikinci plana atılmıştır (Barry, 2018). Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nde Kıdemli Başkan Yardımcısı *James A. Lewis*'e göre; Amerika Birleşik Devletleri'nin alt yapılarına yapılan stratejik hamleler, çoğunlukla siber kapasite artırımı için planlanmıştır. Çin'in (Rusya'nın da) genel bağlamda ABD kritik alt yapılarına karşı oluşturulan siber planlamaların, keşif amacı taşıdığı ve potansiyel gücün bu yönde kullanıldığı ifade edilmiştir (Lewis, 2021). Çin saldırgan siber varlıklarını, entegre savaş için vazgeçilmez araçlar olarak yorumlamış ve uzay tabanlı varlıklara karşı askeri operasyonlar gerçekleştirmek için kullandığını belirtmiştir. Çin'in uzay stratejisinin temelinde "C4ISR" olarak adlandırılan; kontrol, haberleşme, bilgisayar, muhabere, istihbarat, gözetleme ve keşif anlamına gelen bir strateji mevcuttur. Bu strateji Çin'e, düşman hareketlerini sınırlandırmak ve çatışma anında bilgi hâkimiyeti sunmaktadır (Defense Intelligence Agency, 08.06.2021). Dijital güvensizlik ortamı; Çin Dışişleri Bakanlığı ve Çin Siber İdaresi'nin ortak olarak "Uluslararası Strateji" yayınlaması ile Çin'in siber egemenliğe olan bağlılığını gözler önüne sermiştir. Sansür ve siber sınırları korumaya yönelik ek olarak 5G ağının tartışmalı pozisyonundan rahatsız olan ABD ve diğer Batılı ülkeler, kendi siber modellemeleri ile Çin'i gölgede bırakabilirlerse, Çin'in savunma stratejilerine öncelik veren bazı siber sansür üslerini kaybedeceği değerlendirilmektedir. Fakat siber saldırılar hakkında kesin yargılara ulaşmak mümkün olmamaktadır çünkü teknoloji tek düze ilerlememektedir. Tam da bu yüzden son derece tehlikeli olarak nitelendirilen bu savaş tehdidi, Birleşmiş Milletler tarafından ele alınmış ve bir takım siber norm kodlanması için çaba sarf edilmiştir (Hoffman, 2018).

2019 yılından bir örnek verecek olursak; Çinli bilgisayar korsanlarının Marriot'a siber saldırı düzenleyip 383 milyon konunun pasaport bilgilerine ulaşmasını söyleyebiliriz. Çin hükümetinin parti çıkarlarına fayda sağlayacak şekilde kullanımına hizmet edeceği varsayılan bu bilgiler ile Çin Komünist Partisi'nin 'mikro hedefleme'² yoluna başvurduğu düşünülmektedir (The White House, 2020). Ünlü siyaset bilimcisi *Lawrence Freedman*'ın, dünya düzeninin savaş geleneğinde geldiği noktada yapay zekâ ve siber saldırılar için; her çatışmanın günümüzde siber unsurlarla gerçekleşeceğini savunmuş olması dikkat çekicidir. Ek olarak Freedman, siber çatışmaların "savaş" olarak sınıflandırılmayacağını,

² Mikro Hedefleme: Kişisel bilgiler kullanılarak toplumun istenen yönde biçimlendirilmesi. Bkz.: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1483973>, (Erişim Tarihi: 09.06.2021).

ilerleyen yıllar içerisinde klasik savaş yöntemlerinin savaşıcağını dile getirmiştir (China Global Television Network, 2020). Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin'in; Asya coğrafyası ve diğer bölgelerde muhtemel olmak üzere, jeopolitik düzeni bozacak bir askeri devrim geçirdiği savunulmaktadır. Dış Politika uzmanı *Graham Allison*'un; Çin yükselişinin sebebiyet vereceği bir savaşı ihtimaller dâhilinde ifade etmesi önemli bir noktadır (Sundaram, 09.06.2021). Fakat bu bulgular çerçevesinde dikkat çeken bir detay; klasik savaş yöntemlerine yapılan yatırımların yanında Çin hükümetinin, her an saldırmaya hazır bir hacker ordusu bulundurduğu ve ileri seviyede bilişimcileri fazla maaşlarla ekibine dahil etmeye devam ettiği olmuştur.

2020 yılı Aralık ayında ABD Başkanı Donald Trump, Çin'i Amerika'ya yönelik gerçekleşen bir siber saldırıdan sorumlu tuttuğunu ifade etmiştir. ABD Senato İstihbarat Komitesi, bu saldırıyı "ciddi" olarak değerlendirmiş ve bu saldırının Rusya istihbaratı tarafından yürütüldüğüne kanaat getirmişlerdir. Gerçekleşen saldırının boyutunun Amerika'ya zarar verecek ölçüde olmadığını dile getiren Trump, saldırının Rusya'dan geldiğini öğrenmesine rağmen saldırıda Çin'in parmak izini aramıştır (Sink, 2020). Bloomberg haberlerine göre, dünyadaki birçok kamu kurumları ve şirketlerini hedef alan en az 200 kuruluşu kapsayan bu saldırı, Rus siber saldırısının bir parçası olarak nitelendirilmiştir (Sink, 2020). Dünya devletlerinin, siber tehditler ile uzay çalışmalarını ulusal güvenliği sağlamada yeni bir yol olarak görmesinden doğan bu problemler, küresel dengesizlikleri beraberinde getirmiştir. Çin'in küresel çapta "otoriterliğinin yeniden doğuşu" olarak nitelendirilen ayrıcalıklarını gözlemleyen ABD, karar alım mekanizmalarının kaynaklarını genişletme ihtiyacı hissetmiştir. Ek olarak, Amerikan Ulusal İstihbarat Teşkilatının Çin ile mücadele etmede eksiklikleri göze çarpmıştır (Schiff, 2020).

Bilimin savaş silahı olarak kullanılması, mesafeleri etkisiz hale getirmiş ve uzaktan zarar verecek nitelikte yazılımlara rastlanılmıştır. Birleşik Devletler bu gelişmeler ışığında, tüm hacker faaliyetlerini öngörebilecek "siberbombardıman" tasarlamayı düşünmüş ve ABD üstünlüğünün temeli olan uzayın, büyük bir tehdit altında olduğunu belirtilmiştir (Marchand, 2011). Çin tehdidinden bahsedilen bölüme ilaveten, daha önce bahsettiğimiz DARPA'nın beyin programlamalarına dair yaptığı açıklamaların tek bir amaca hizmet etmediğini belirtmemiz gerekmektedir. DARPA, askeri modernizasyondan öte bir amaç taşımaktadır: "stratejik sürpriz oluşturmak ve varsayılan tehditlere karşı engel oluşturmak." Gizli laboratuvarları, araştırma tesisleri olduğu bilinen DARPA'nın büyük risk teşkil eden programlar geliştirdiği ve geleceğe yönelik icat edilen silah sistemlerinin olduğu bilinmektedir. DARPA ile sözleşmesi bulunan ve açıklama yapmakta özgür olan yapay beyin üzerine çalışmaları bulunan *Dr. Garrett T. Kenyon*; bir kuruluş olarak DARPA'nın en güçlü bilimsel buluşlar ile bilim insanlarına sahip olduğunu dile getirmiştir (Jacobsen, 2018). Ek olarak Amerika ve Çin'in "siber savaşının" 2019 yılında başlayıp günümüze süregeldiği söylemler dâhilindedir (Thornton, 09.06.2021).

2021 yılı The New York Times haberine göre; Pekin'in 15 yıl önce geliştirilmeye başlatılmış uydu tahrip sistemi, Birleşik Devletler ordusunun yörünge filolarına saldırıyı hedeflemektedir. Çin teknolojisiyle desteklenen askeri silahların, Amerikan uzay teknolojisine devasa bir tehdit oluşturduğu

bildirilmiş ve Çin kaynaklı siber saldırıların, Birleşik Devletler savunma kalesi Pentagon'un düşman hareketlerini algılayan sistemini çökertmek için kullanılacağı ifade edilmiştir. Birleşik Devletlerin 2021 yılındaki en büyük risk faktörü taşıyan ulusal güvenlik sorunlarının, uzaydan gelecek tehditlerden kaynaklanacağı varsayımlar arasında yerini almıştır (Broad, 2021).

Son olarak günümüz uluslararası sisteminin doğasını bozan COVID-19 virüsü, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin rekabet sahasında yıkıcı bir etki olarak tanımlanmış ve küresel ekonominin değişen seyri dikkatleri üzerinde toplamıştır. Uluslararası politikada meydana gelen bu kırılmada, devletler arasındaki farklılığın arttığını dile getiren *Stephen M. Walt*, politik düzenle daha az ilgilenilebilen bir sürece adım attığımızı belirtmiş ve küreselleşmeye rağmen devletlerin hala ana aktör olarak karşımıza çıktığını ifade etmiştir (Walt, 2020). Büyük güçlerin kontrol edemeyeceği küresel gelişmelerden biri olan Korona virüsü ile her daim hayati önem taşıyan ihtiyaçlar arasında yer alan; yüksek düzey askeri teknolojiler, nüfuz edinme ihtiyacı ve ekonomik getirileri olan politik çıkarlar daha fazla ihtiyaç duyulan olgular olarak imgenlenmiştir. COVID-19 küresel salgını ile adım atılan zorlu süreçte birçok Avrupalı, ilk olarak Çin'de görülen virüs beraberinde Çin'e karşı sert tutumlar geliştirmiş ve Çin "maskeli diplomasi" olarak adlandırılmıştır (Thompson, Pronk ve Manen, 2021).

Küresel salgın sürecinde Donald Trump'ın 2019'dan itibaren ortaya çıkmış olan korona virüs hastalığını; "Çin virüsü", "Çin korona virüsü" ya da "Wuhan virüsü" şeklinde tanımladığı bilinmektedir. Oldukça sert kamusal söylemler ve paylaşımlarda bulunan başkan Trump'a ilaveten Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Zhao Lijian'ın Twitter hesabından yaptığı bir paylaşım da dikkatleri çekmiştir (Davey, 10.06.2021). Salgının Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktığını ve Trump yönetiminin bu virüsü "yabancı bir virüs" olarak tanımlamakta haksız olduğu dile getirilmiştir (Zheng, 2020). Dahası bu suçlamalar karşılıklı ve sürekli olarak devam etmiştir. Suçlamalardan en tuhafı "Trump on China" adlı Beyaz Saray arşivi belgesinde, Ulusal Güvenlik Danışmanı *Robert C. O'Brien*'in yazdığı metinde, korona virüsünün "Wuhan virüsü" olarak adlandırılmasıdır (The White House, 2020). Trump'ın söylemlerinde sıklıkla geçen bu tanımlamanın Beyaz Saray arşivindeki belgelerden birinde yer etmiş olması uluslararası normların dönüşümü açısından şaşırtıcı bir etki bırakmıştır. Çin'in bu konudaki en çarpıcı iddiası ise, 2019 yılı ekim ayında Wuhan'ı ziyaret eden Amerikan askerlerinin virüsü Çin'e getirmiş olduğu yönündedir (Meyers, 2020).

Bahsedilen politik söylemlerin bazı kritik noktaları oldukça ilgi çekicidir. Çinli yorumculara göre, Trump'ın bu şekildeki suçlamaları Çin rüyasını yok etme amacı taşımakta ve Çin'in yükselişini durdurmak için tasarlanan kademeli bir strateji olarak tanımlanmaktadır. Trump'ın "Önce Amerika" doktrinini hayata geçirmek için tasarlanan; Çin yemeğini, yaşam tarzını, siyasi tercihlerini küçümseyen ve yabancı işletmeleri Çin'den ABD'ye tekrar taşıma amacında olan Trump yönetiminin, bu konuda farklı tabanlarla işbirliği yaptığına dair iddialar bulunmaktadır (Jia ve Lu, 2021). Trump'ın Amerika ve diğer ülkeleri, Çin'in sebebiyet verdiği inandığı korona virüsün hasarlarını gidermek için tazminat talep etmeye çağırması bu iddiaların üzerinde düşündürücü bir etki yaratmıştır (Mint, 2020). Ek olarak

salgın sürecinin büyük güçler açısından küresel sorunlara odaklanmak yerine, bölgesel ve ulusal problemler üzerinde durduğu ve uluslararası sermaye akışlarının, finansal karşılıklı bağılıkların, ülkelerin kendi ekonomilerini baltaladığı gözlemlenmiştir (Thompson, Pronk ve Manen, 2021).

Korona virüsü ile gelinen noktada, iki ülkenin krizi yanlış yönetmesinin etkisi tartışılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve diğer ilgili kurumlar ile olan etkileşimlerin yetersiz kaldığı, işbirliği fırsatı veren bu salgında bahsedilen gerilim, politik suçlamalarla sonuçlanmış ve neyin yanlış gittiği ile düzeltilmesine yönelik bir çaba sarf edilememiştir. Korona virüsün yayılmasını önlemek adına paylaşımlar yapmak, aşilar geliştirmek, geliştirilen aşiların küresel paylaşımına yardımcı olmak ve pandemiden kaynaklanan kıtlıklar ile savaşmak en önde gelen tepkilerden olması gerektiği yönünde düşünceler oldukça fazladır (Christensen, 2020).

Korona virüs krizi süresince iki ülke için görülen tablo, istatistiklere göre başarılı nitelendirilmemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti için yapılan yorumlarda; dış politik unsurların, merkezi ve yerel yönetimler arasında çatlakların oluştuğuna dair iddialar bulunmaktadır. Yetkililerin virüs ile ilgili haberleri halka ulaştırmada geciktiğini, şeffaflığın sağlanamadığını ve yerel makamların korona krizinin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmedikleri iddia edilmiştir. Çin'deki gazetecilik mecraları sosyal medya kullanımının gücünü bu virüs ile gözler önüne sermiş ve bu bilgi Çin siyasi platformları açısından kritik bir önem taşımıştır. Wuhan doktorlarının şüphe taşıyan bu virüs ile ilgili ilk izlenimleri "WeChat" adında bir uygulamadan paylaşılmıştır. Ceset torbaları, sağlıksız ve yetersiz hastane koşulları, kişisel sosyal medya platformlarından tüm şeffaflığı ile paylaşılmış ve korona virüs salgınının Çin'de, halkın kendi akıllı telefonları aracılığıyla televizyonda yayınlanan ilk felaket olduğu ifade edilmiştir (Pepnikova, 2020).

Çin için pandemi sürecinin en önemli zorluğu finans kolundan gelmiştir. Kısıtlamalardan dolayı ara vermek zorunda kalan fabrikalar, tedarik zincirinde aksamaya sebep olurken üretim talebi artmış ve ritmik düzen bozulmaya uğramıştır. Tahminler Çin'in hızla toparlanıp ticari rekabetinde ABD'den ön sıraya taşınacağı şeklindedir. Diğer yandan, tedarik zincirindeki bozulmaya ilaveten teknolojik gelişmelerin ilerlediği gözlemlenmiştir. Hasta bakımı ve virüs salgınının önlenmesi açısından geliştirilen teknolojik çözümler, kablosuz ağlarla desteklenen iletişimi hızlandırmış ve pratik amacına ulaşmıştır (Nicola, Alsafi, Sohrabi, Kerwan, Al-Jabir, Iosifidis, Agha ve Aghaf, 2020).

Birleşik Devletlerin salgın sürecinde yönetim performansına bakıldığında ise Trump'ın yanlış süreç yönetimi politikacılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir (Conville, 2020). ABD dış politikasındaki eksikliğini; Çin'in kilit belgelerini okumak, gerçekleri görmek ve sindirmek yerine inanmak istenen şeye inanmaktan kaynaklandığı düşünülmüştür (O'Brien, 2021). Bu süreçte kaçınılmaz olarak dikkatleri çeken bir diğer olgu ise Trump'ın sert politik söylemleri olmuştur. Demokrat parti adayı, eski başkan yardımcısı olan ve Trump'ın seçimleri kaybetmesiyle başkanlık koltuğuna oturan Joe Biden'ın bu konudaki yorumu; Trump'ın ülkeyi sefaret içerisinde terk ederek Amerika'ya bedel

ödettiğini yönünde olmuştur. Dış politikadaki “yabancı düşmanlığı” ile rekabetin kazanılamayacağını ve bilimle yol göstermenin en doğrusu olduğunu ifade etmiştir (Hassch, 2020).

Çin’e yapılan medya değerlendirmeleri kısmen Amerika için de yapılmış ve medyanın hükümet tarafından yönetildiği ifade edilmiştir. Trump yönetimi sürecinde, işsizlik sayısının arttığı, aile içi şiddet ve istismar vaka sayılarının yükseldiği, korkunç istatistiklerin göz ardı edildiği bildirilmiştir (Ladkin, 10.06.2021). Bu bilgilere rağmen Trump; korona virüsünün ABD’de kontrol altında olduğunu, borsanın gayet iyi ilerlediğini, Dünya Sağlık Örgütü ve ilgili diğer kuruluşlarla temas halinde olduğunu savunmuştur (Maierova, 2020).

On iki kurum, yirmi yedi üniversite, on altı ticaret yayını ve kapsamlı yirmi araştırma gazetesinin verileri incelendiğinde; ABD’nin pandemi süreci performansının temel halk sağlığı ve genel ekonomi açısından başarısızlıkla sonuçlandığı söylenebilmektedir (Cooper, 2020). Ek olarak, Donald Trump’ın salgın yönetimi sürecinde Amerika’yı krizden kurtarma konusundaki yetersizliğinin bir diğer kanıtı olarak, Vietnam’da gerçekleşen savaşta can kaybı sayısının, pandemi sürecinde sadece iki ayda aşıldığı söylenebilmektedir (Rutledge, 2020). Bunun sebebi olarak; donanımlı Amerikan hastaneleri değil, Trump’ın gerçekleşen olayları geç idrak etmesi veya dış politik gelişmelere verdiği önemin azlığından kaynaklanan gecikme gösterilebilmektedir (Wyplosz, 2020).

Salgın sürecinin siyasi çıkmazı, arka planda otoriter popülizmin yükselişi ile özdeşleştirilmiştir (Bunker, 2019). Bu teorinin özünde kültürel-etik söylemlerin organik bağı büyük önem taşımaktadır. Anlatılanlardan ulaşılan çıkarım, her iki büyük güç için de içerisinde bulunan bu sürecin olumsuz kısımlarının ağır bastığı olmuştur. Sorunun kökenine inmekten ziyade politik gündemi olumlu veya olumsuz etkileyecek söylemlerin çeşitliliği, başarısızlıkla sonuçlanan mücadelenin temel motivasyonu olmuştur. Son derece basit bir açıklama ile teorik refleksi güvensizlik hissi ile özetlenen diplomasilere, kriz anlarında ortaya çıkan gerginlikler her iki diplomasinin karakterizesini açığa çıkarmıştır.

Özetle Amerika ve Çin uluslararası sistemde, küresel salgın sürecinin yansıttığı savunmasızlıktan hareketle, diğer kıtalar ile kıyas edildiğinde kaygı düzeyleri sürekli olarak bir aciliyet seyrinde ilerlemiştir. Kaygı düzeylerinin yüksek analiz edilmesi rekabet sürecinin bir sonucu olarak ifade edilebilmektedir. Gerçekçi yaklaşım analizlerinde, her iki ulusun güvenli sığınakları olan teknolojik buluşlar ve ekonomik kazanımlar güç dengesi oluşumunun devasa parçasını oluşturmuştur. Tükenme tehdidi veya küresel zenginliği getirecek olan bu iki sığınak, siyasal diğer tüm argümanları reddedecek kapasitede etkileşimleri bünyesinde barındırmaktadır. Yaşanan sürecin sistematik kırılma doğrusunda atılan adımlar, siyasal manipülasyonlara açık ve güç faktörünün ezici etkisi altında değişim göstermiştir. Bu mantıktan hareketle, stratejik kaygıların nihai hedeflerinin geçmişten günümüze değin yıkıntıya uğramadığı belirtilebilmektedir.

5. SONUÇ

Uluslararası siyasi kültürün, bahsi geçen iki büyük gücün birbirlerine karşı izledikleri politikalar bağlamında kışkırtıldığının altını çizmek gerekirken ve uluslararası meselelerde çözüm mekanizmalarının her daim desteklenmediğini belirtmekte fayda vardır. Kaotik söylemler etrafında gelişen ikili ilişkilerde, bir diğerini yenme güdüsünün doğurduğu vahşi tutum, gerçekçi yaklaşımlar yardımıyla açıklanmayı mümkün kılmaktadır. Tanımlanamayan teknolojik gelişmeler, bir diğerine zarar vermek için tasarlanan bilimsel icatlar, savaş kavramının geçirdiği devrim: Çin'in "barışçıl yükselişi" ve yumuşak güç koşullanmasıyla resmedilmekte ve edinilen karşıt stratejiler ise Birleşik Devletlerin küresel refleks ile yerine getirdiği etkileşimler olarak tasvir edilmektedir.

Ekonomi, bilim, teknoloji, diplomasi alanlarında hedeflenen politik istençlere yönelik geliştirilen ulusal stratejilerin, en sade tanımıyla hegemonik gücün elde edilmesi veya korunmasına yönelik oluşturulduğu söylenebilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı geliştirilen stratejik doktrinler, Çin'in bir müttefik veya stratejik ortak olarak kabul edilmediğinin en geçerli kanıtı olarak kabul edilebilmektedir. Ekonomik kalkınma planları, ordu reformları ve teknolojiye ayırdığı bütçesiyle silik bir profilden ürktücü bir siyasi yapı inşa eden Çin; Asya'da ABD hâkimiyetine karşı girişimlerde bulunmuştur. Asya – Pasifik bölgesinde, jeopolitik çatışmaların odağında yer alan Çin, bölgesel hâkimiyetini korumuş ve komşularını memnun ederek bölgede yabancı öncüllere karşı itici bir güç ile yanıt vermiştir. Ek olarak Çin'in ekonomik ayrıcalığı ve nüfuz artışı dolayısıyla ABD'nin Pasifik coğrafyasında negatif bir tutum sergilediği göze çarpmaktadır.

Bu çalışma, küresel değerlerin yok sayılmasıyla edinilen "faydacı" stratejilerin nasıl oluşturulduğu ve katı siyasi geleneğin neleri özümsemiğine dair analitik bir açıklama sunmuştur. Değerlendirilen politik düşünce biçiminin çıkar odaklı ilerleme metodunun, klasikleşmiş bir siyasi gelenek halini aldığı söylenilebilmektedir. Katı siyasi davranışların temelinde, tüm dünya devletlerini etkisi altına alan "güç" kavramı mevcuttur. Giderek artış gösteren bu durumun, özellikle Amerikan siyasetinde derin köklere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bununla beraber gerçekçi yaklaşımlarla alınan siyasi kararların fazlaca destek gördüğü de belirtilmelidir. Donald John Trump'ın iktidara gelmesiyle, Obama yönetiminde örtülü biçimde yer etmiş olan çatışmacı mantığın belirgin bir hal aldığı kabul edilen bir gerçekliktir. Edinilen çıkarım; savunma stratejilerinin "yıpratma" belgelerine dönüşmesinin popüler çekiciliğini gözler önüne sermektedir. Diğer yandan küresel değerlere ters düşen söylemlerde bulunan Trump stratejilerinin, milliyetçi kimliğinin, otoriter düşünseli ve politik çizgisinin, hem içeriden hem dışarıdan fazlaca olumsuz eleştiriler aldığı belirtilmek gerekmektedir. Dikkate değer bir diğer nokta; Amerika'da bulunan diplomasi gruplarının faydacı politik mantığı, Trump yönetiminin başarılı olması durumunda olumsuz söylemleri göz ardı edebilecek eğilimde olmasıdır.

Araştırma hedefinin kritik noktasını tanımlayan bu eğilimler, politika biliminde yükselişe geçen "güç" istencinin nasıl klasikleştirildiğini keşfetmemizi sağlamış ve hegemonya kavramına farklı bir

bakış açısı kazandırmıştır: Rasyonel, faydacı ve gerçekçi yaklaşımlar beraberinde hegemonik gücün yeni dünya düzeninde tek bir aktöre ait olamayacağıdır. Yakın tarihte iki gücü meşgul eden uzay ve siber savaşları; ekonomi ve teknolojinin ilişkili özünü kanıtlamış fakat tahmin edilemeyen bir salgın ile tüm düzen alt üst olmuştur. Korona virüsünün her iki ülkeye de etkilerinin paylaşıldığı bu çalışmada, pozitif herhangi bir bulgu tespit edilmemiştir. Hegemonik gücün paylaşılmasını teşvik eden bu yeni düzende, klasik rekabetten daha hassas paydalara dokunabilmek oldukça önemli olacaktır. Yeni normal düzenin şüpheli ve kötümser doğası, uluslararası sistemin yeniden şekillenmesini gerektirmiş ve “tek kutuplu egemenlik” kavramına karşıt bir duruş sergilemiştir. Politik kültür gericiliğine bir örnek oluşturan bu istencin varlığının, ultra modern çağda hayat bulamadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2017) Carnegie Endowment For International Peace, 17.08.2017, <https://carnegieendowment.org/2017/08/17/trump-s-national-security-strategy-new-brand-of-mercantilism-pub-72816> , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).
- Alford, L.D. (2000) “Cyber Warfare: Protecting Military Systems”, *Acquisition Review Quarterly*, 7 (2): 106.
- Anadolu Ajansı (2018) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/abd-cin-arasindaki-ticaret-savasi-dunya-ekonomisini-etkileyebilir/1196689> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).
- Andersen, M. S. (2018) “Balance of Power” in: *The Encyclopedia of Diplomacy*, John Wiley and Sons: 7-8.
- Atta, Richard H. Van. (1958-2018) https://www.darpa.mil/attachments/DARAPA60_publication-no-ads.pdf , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).
- Axworthy, T.S. (2021) China Today, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/ii/202105/t20210506_800245474.html , (Erişim Tarihi: 07.06.2021).
- Barry, P. (2018) <https://foreignpolicy.com/2018/08/21/the-trump-administration-just-threw-out-americas-rules-for-cyberweapons/> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).
- Bauman, Z. (2018) *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baylis, J. (2008) “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18): 72.
- Bennett, J. G. (1997) “Yeni Çağ Toplumunun İhtiyaçları”, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Bick, A. (2017) <https://carnegieendowment.org/2017/08/17/trump-s-national-security-strategy-new-brand-of-mercantilism-pub-72816> , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).
- Blackwill, R. D. and Zelikow, P. (2021) “U.S.-China Relations Deteriorate”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.jstor.org/stable/resrep28673.6> (Erişim Tarihi: 08.06.2021).
- Blazyte, A. (2020), https://www.statista.com/topics/4698/sino-us-trading-relationship/#dossierSummary_chapter3 , (Erişim Tarihi: 03.06.2021).
- Bonvillian, W. B. (2016) “Donald Trump's Voters and the Decline of American Manufacturing”, *Issues in Science and Technology*, 32 (4): 33.
- Brauch, H.G. (2008) “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18): 45.
- Broad, W.J. (2021a) <https://www.nytimes.com/2021/01/24/us/politics/trump-biden-pentagon-space-missiles-satellite.html> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Broad, W.J. (2021b) "How Space Became the Next 'Great Power', Contest Between the U.S. and China", <https://www.nytimes.com/2021/01/24/us/politics/trump-biden-pentagon-space-missiles-satellite.html> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

Bunker, K. (2019) "Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism" New York: Cambridge University Press, ISBN: 1108444423, <https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/13510347.2019.1601705?needAccess=true> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Burack, C. (2020), <https://www.dw.com/en/us-election-how-donald-trump-has-changed-global-foreign-policy/a-55194020> , (Erişim Tarihi: 06.05.2021).

Carr, E.H. (2020) "Yirmi Yıl Krizi 1919-1938", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cezayirli, G. (2004) "Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma", Erdem, 14 (41): 36.

China Global Television Network (2020) <https://newseu.cgtn.com/news/2020-11-04/Does-cyber-warfare-spell-the-end-of-armies--V1boWkG4sU/index.html> , (Erişim Tarihi: 09.06.2021).

China Innovation Project <https://projects.iq.harvard.edu/innovation/made-china-2025-explained> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

China National Space Administration, <http://www.cnsa.gov.cn/english/n6465684/n6465689/index.html> , (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

Christensen, T.J. (2020) Foreign Policy, Brookings, s. 1, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/05/FP_20200511_covid_us_china_christensen_v3.pdf , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Chung Lee, M. ve Reimer W. (2019) "Challenge Beyond the Horizon Made in China 2025", https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1558957819.pdf , s. 13, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Contessi, N. P. (2010) "Multilateralism, Intervention and Norm Contestation: China's Stance on Darfur in the UN Security Council", Security Dialogue, 41 (3): 340.

Conville, R.L. (2020) <https://www.hubcityspokes.com/opinion-columns/how-can-wisdom-german-philosopher-help-us-now#sthash.JdN5BWQ3.da4EqYY3.dpbs> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Cooper, M. (2020) "The Political Economy of Pandemic Policy, Covid-19 and Climate Change", Why Market Fundamentalism and the Trump Administration Fail to Protect Public Health and the Economy: 5-6, <https://www.vermontlaw.edu/sites/default/files/2020-10/The%20Political%20Economy%20of%20Pandemic%20Policy%20-7-20.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/timeline/trumps-foreign-policy-moments> , (Erişim Tarihi: 06.05.2021).

Coym, J. ve Kedl D. K. (2021) "Made in China 2025: is your business ready?", <https://www.controlrisks.com/campaigns/china-business/made-in-china-2025> , (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Cummings, W. (2018) <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2018/10/24/trump-says-hes-nationalist-what-means-why-its-controversial/1748521002/> , (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

Cyrill, M. (2018) <https://www.china-briefing.com/news/made-in-china-2025-explained/> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

Davey, G. "The China-US Blame Game: Claims Making About the Origin of a New Virus", s. 250, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1469-8676.12900> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Defense Advanced Research Projects Agency: Overview and Issues for Congress, (2020), <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R45088.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Defense Intelligence Agency, <https://fas.org/spp/military/program/asat/dia-challenges.pdf> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

Deutsche Welle (2018) <https://www.dw.com/tr/trumphantan-%C3%A7elik-ve-al%C3%BCminyuma-g%C3%BCmr%C3%BCk-vergisi/a-42792870> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

Doffman, Z. (2019) <https://www.forbes.com/sites/zakdoffman/2019/07/21/cyber-warfare-u-s-military-admits-immediate-danger-is-keeping-us-up-at-night/?sh=4b987e861061> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

Dubois, L. http://gcep.stanford.edu/pdfs/lh-ivzYPrfEnjOxV0q59g/5_11_dubois_breakthrough.pdf , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Economy, E., Faskianos, I. (2018) <https://www.cfr.org/conference-calls/xi-jinping-power-profile> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

Elving, R. (2018) <https://www.npr.org/2018/10/24/660042653/what-is-a-nationalist-in-the-age-of-trump> , (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

Esen, B. (2020) “ABD-Çin Ticaret Savaşlarının Politik Boyutu”, *ABD-Çin Ticaret Savaşlarının Politik Boyutu*, s. 17, https://www.researchgate.net/publication/345698347_ABD-Çin_Ticaret_Savasinin_Politik_Boyutu , (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

Euronews (2018) <https://tr.euronews.com/2018/07/06/abd-ve-cin-ticaret-savasini-anlama-rehberi-merak-edilenler> , (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

Feldscher, J. ve O’Brien, C. (2021) <https://www.politico.com/news/2021/02/03/space-force-jay-raymond-white-house-465497> , (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

Friedberg, A. (2017) *A ChinaFile Conversation*, <https://www.chinafile.com/conversation/trumps-national-security-strategy-and-china> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

Friedman, G. (2014) “Amerika’nın Gizli Savaşı”, İstanbul: Pegasus Yayıncılık.

Funairole, M. ve Hart, B. (2020) [https://www.csis.org/analysis/breaking-down-chinas-2020-defense-budget#:~:text=In%20nominal%20U.S.%20dollars%2C%20the,rate%20of%206.7\)%%20in%202019.](https://www.csis.org/analysis/breaking-down-chinas-2020-defense-budget#:~:text=In%20nominal%20U.S.%20dollars%2C%20the,rate%20of%206.7)%%20in%202019.) , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Gamez, M. (2021) <https://relacionateypunto.com/wp-content/uploads/2021/08/China-y-Africa-en-el-marco-del-Made-in-China-202.pdf> , (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Gibbon, P., ve Vestergaard, J. (2017) “US Trade Policy Under Trump Assessing the Unilateralist Turn”, Danish Institute for International Studies (08): 46-47.

Glass, A. (2019) <https://www.politico.com/story/2019/01/23/trans-pacific-trade-pact-2017-1116638> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

Global Times (2021) <https://www.globaltimes.cn/page/202102/1215965.shtml> , (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

Gohd, C. (2021) <https://www.space.com/china-space-advances-us-concerns> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

Gong, J. (2018) “The Economic Thucydides Trap Between China and The US”, *Turkish Policy Quarterly*, 17 (2): 121.

Goswami, N. (2018) “China in Space: Ambitions and Possible Conflict”, *Strategic Studies Quarterly*, 12 (1): 74.

Haasch, P. (2020) <https://www.businessinsider.com/joe-biden-ad-china-trump-coronavirus-racist-xenophobic-2020-4> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Haass, R.N. (2014) “Yeni Amerika Dış Politika İçeride Başlar”, İstanbul: Nefes Yayıncılık.

- Harris, S. (2014) “Çin Dış Politikası”, İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Haynes, J. (2020) “Trump and the Politics of International Religious Freedom”, *Religions*, 11 (8) 385: 5-6.
- Hill, F. (2020) <https://www.baltimoresun.com/opinion/op-ed/bs-ed-op-0617-trump-roosevelt-20200616-jg7ckmyds5aidlszpx6msjmvqlq-story.html> , (Erişim Tarihi: 06.05.2021).
- Hoffman, G. (2018) <https://merics.org/en/analysis/clash-cyber-civilizations> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).
- Holder, E. (2010) <https://www.justice.gov/opa/speech/attorney-general-eric-holder-speaks-international-intellectual-property-summit> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).
- Hsieh, P. (2019) “Building the RCEP: Legal and Political Implications”, Cambridge University Press, *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, Vol. 113, <https://www.cambridge.org/core/journals/proceedings-of-the-asil-annual-meeting/article/building-the-rcep-legal-and-political-implications/289FAAF10F95D2D9C889A28B8B0B01F4> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).
- Hsieh, P. L. (2019) “Building the RCEP: Legal and Political Implications”, *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*: 113, <https://www.cambridge.org/core/journals/proceedings-of-the-asil-annual-meeting/article/building-the-rcep-legal-and-political-implications/289FAAF10F95D2D9C889A28B8B0B01F4> , (Erişim Tarihi:03.06.2021).
- Hui, W. (2017) “Çin’in Yirminci Yüzyılı Devrim, Geri Çekilme ve Eşitliğe Giden Yol”, İstanbul: Yordam Kitap.
- Institute for Security & Development Policy (2018), s. 8, <https://isd.eu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Background.pdf> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).
- Jacobsen, A. (2018) “Pentagon’un Beyni”, İstanbul: Profil Kitap.
- Jia, W. ve Lu, F. (2021) “US Media’s Coverage of China’s Handling of COVID-19: Playing the Role of the Fourth Branch of Government or the Fourth Estate?”, *Global Media and China*, 6(1): 8.
- Kai, H. ve Huiyun, F. (2013) “Xi Jinping’s Operational Code Beliefs and China’s Foreign Policy”, *The Chinese Journal of International Politics*, 6: 219-220.
- Kalsie, A. ve Arora, A. (2019) “US-China Trade War: The Tale of Clash Between Biggest Developed and Developing Economies of the World”, *Management and Economics Research Journal*, 5 (4): 2.
- Kennedy, P. (1988) “The Rise and Fall of the Great Powers”, London: Unwin Hyman Limited.
- Kissinger, H. (2014) “Dünya Düzeni”, İstanbul: Boyner Yayınları.
- Kissinger, H. (2015) “Çin Düünden Bugüne Yeni Çin”, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ladkin, D. “What Donald Trump’s response to COVID-19 teaches us: It’s time for our romance with leaders to end”, *Leadership*, 0 (0): 2, <https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fuk.sagepub.com%2Fen-gb%2Fjournals-permissions> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Lewis, J. (2021) *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, s. 6.
- Lewis, M.K. (2021) “Criminalizing China”, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 111(1): 178.
- Li, L., Willett, T. ve Zhang, N. (2012) “The Effects of the Global Financial Crisis on China’s Financial Market and Macroeconomy”, *Economics Research International*, (2012): 5.
- LOH, D.M.H. (2018) “Diplomatic Control, Foreign Policy, and Change under Xi Jinping: A Field-Theoretic Account”, *Journal of Current Chinese Affairs*, 47 (3): 138-139.

- Lucentini, M. (2016) “The outlook for US foreign policy under President Donald J. Trump”, *Rivista di Studi Politici Internazionali*, 83 (4): 577.
- Ma, H., Wu, X., Yan, L., Huang, H., Xiong, J., ve Zhang, J. (2018) “Strategic Plan of “Made in China 2025” and Its Implementation”, *Analysing the Impacts of Industry 4.0 in Modern Business Environments*, IGI Global, ISBN13: 9781522534686: 22-23.
- Maierova, E. (2020) “We have done a great job! The coronavirus pandemic in Donald Trump’s tweets”, *Slovakia: Jazyk a politika The 5th International Interdisciplinary Conference Language and Politics*, s. 205,
https://www.researchgate.net/publication/344440875_We_have_done_a_great_job_The_coronavirus_pandemic_in_Donald_Trump's_tweets , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Mann, M. ve Hall, J. A. (2014) “Yirmibirinci Yüzyılda İktidar”, İstanbul: Açılım Kitap.
- Marchand, S. (2011) “Dünya Hakimiyeti Yolunda ABD-Çin Asimetrik Savaş”, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Mazareanu, E. (2021) <https://www.statista.com/statistics/264472/number-of-satellites-in-orbit-by-operating-country/> , (Erişim Tarihi: 05.06.2021).
- McBride, J. ve Chatzky, A. (2019) “Is ‘Made in China 2025’ a Threat to Global Trade?”, <https://www.cfr.org/backgrounder/made-china-2025-threat-global-trade> , (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- McBride, J., Chatzky, A. ve Siripurapu, A. (2021a) <https://www.cfr.org/backgrounder/what-trans-pacific-partnership-tpp> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- McBride, J., Chatzky, A. ve Siripurapu, A. (2021b) <https://www.cfr.org/backgrounder/what-trans-pacific-partnership-tpp> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Mesjasz, C. (2008) “Ekonomik Güvenlik”, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18): 130-131.
- Meyers, S. (2020) “China Spins Tale That the U.S. Army Started the Coronavirus Epidemic” <https://www.nytimes.com/2020/03/13/world/asia/coronavirus-china-conspiracy-theory.html> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Minemura, K. (2020) <http://www.asahi.com/ajw/articles/13629071> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).
- Mint (2020) <https://www.livemint.com/news/world/china-must-pay-trump-calls-on-nations-to-demand-reparations-from-beijing-11622956958936.html> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Minter, A. (2021) <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-03-25/can-the-u-s-and-china-find-common-ground-in-space> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).
- Moltz, J.C. (2019) “The Changing Dynamics of Twenty-First-Century Space Power”, *Journal of Strategic Security*, 12 (1): 15-16.
- Myers, M. (2019) <https://www.airforcetimes.com/news/your-military/2019/12/21/the-space-force-is-officially-the-sixth-military-branch-heres-what-that-means/> , (Erişim Tarihi: 06.06.2021).
- National Security Strategy of United States of America (2017), The White House, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> , ss. v-vi, (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- New Zealand Foreign Affairs & Trade, <https://www.tpp.mfat.govt.nz/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M. ve Aghaf, R. (2020) “The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review”, *International Journal of Surgery*: 78, <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.ijssu.2020.04.018> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Nuroğlu, E. (2019) <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ticaret-savaslari-sona-mi-eriyor/1685209> , (Erişim Tarihi:03.06.2021).

- O'Brien, R. (2020a) "How China Threatens American Democracy"
<https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-10-21/how-china-threatens-american-democracy> ,
(Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- O'Brien, Robert C. (2020) The White House, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/11/Trump-on-China-Putting-America-First.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- O'Brien, Robert C. (2020) The White House, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/11/Trump-on-China-Putting-America-First.pdf> , (Erişim Tarihi: 09.06.2021).
- Orellana, P.D. (2018) "The Rise and Rise of Nationalism",
<https://www.kcl.ac.uk/news/spotlight/the-rise-and-rise-of-nationalism-1> , (Erişim Tarihi: 21.05.2021).
- Posen, B. (2018) https://www.foreignaffairs.com/articles/2018-02-13/rise-illiberal-hegemony?fa_anthology=1126788 , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Purdy, J. (2020) <https://jacobinmag.com/2020/11/donald-trump-us-free-market-democracy> ,
(Erişim Tarihi: 03.06.2021).
- Ramadori, C. (2021) <https://nhglobalpartners.com/made-in-china-2025/> , (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- Repnikova, M. (2020) <https://www.nytimes.com/2020/02/05/opinion/coronavirus-china-news-journalism.html> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Ross, R. (2013) "US Grand Strategy, the Rise of China, and US National Security Strategy for East Asia", *Strategic Studies Quarterly*, 7(2): 35.
- Roy, D. (2020) <https://thediplomat.com/2020/04/xi-jinping-thought-on-diplomacy-fails-to-impress-or-reassure/> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).
- Rutledge, P. E. (2020) "Trump, COVID-19, and the War on Expertise", *American Review of Public Administration*, 50(6-7): 509.
- Rüglig, T. (2018) "A "New" Chinese Policy Under Xi Jinping", *Focus Asia, Institute for Security & Development Policy: 1-2*, <https://isd.eu/content/uploads/2018/03/A-New-Chinese-Foreign-Policy-FA.pdf> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).
- Sadat, M. (2020) "Space", *Strategic Studies Quarterly*, 14 (4): 7.
- Schiff, A. (2020) <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-09-30/us-intelligence-community-not-prepared-china-threat> , (Erişim Tarihi: 09.06.2021).
- Schott, J. (2018) "The TPP after Trump", *A Journal of the East Asia Foundation*, V. 13, N. 12, https://www.globalasia.org/v13no2/cover/the-tpa-after-trump_jeffrey-j-schott , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Schulze, M. (2020) 12th International Conference on Cyber Conflict, 20/20 Vision: The Next Decad, German Institute for International and Security Affairs (SWP) Berlin, Germany, ss. 184-185
- Senior, J. (2020) <https://www.nytimes.com/2020/10/30/opinion/trump-ethics-america.html> ,
(Erişim Tarihi: 03.06.2021).
- Shambaugh, D. (2016) "Çin Küreselleşme Yolunda", İstanbul: Yarı Yayınları.
- Sink, J. (2020a) <https://fortune.com/2020/12/21/faced-with-massive-suspected-russian-cyber-attack-on-the-u-s-government-trump-blames-china/> , (Erişim Tarihi: 09.06.2021).
- Sink, J. (2020b), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-19/trump-downplays-massive-hack-floats-china-as-possible-culprit> , (Erişim Tarihi: 09.06.2021).
- Skidmore, D. (2011) "The Obama Presidency and US Foreign Policy: Where's the Multilateralism?", *International Studies Perspectives*, 13: 42.
- Snyder, R.C., Bruck, H. W. ve Sapin, B. "Decision-Making and Decision-Makers", 19. *The Decision-Making Approach to the Study of International Politics*", University of Buffalo,

<https://www.acsu.buffalo.edu/~fczagare/PSC%20346/SnyderBruckSapin.PDF> , ss. 200-206, (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

South China Morning Post (2017) <https://www.scmp.com/news/world/united-states-canada/article/2064927/why-trumps-withdrawal-tpp-boon-china> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

Speer, E. (1906) “Alexander Hamilton”, The Yale Law Journal, 16 (2): 94.

Stephens, A. ve Baker, N. (2009) “Savaş Anlamak 21. Yüzyıl İçin Strateji”, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Stiglitz, J. (2019) <https://www.theguardian.com/business/2019/apr/10/trump-legacy-selfishness-dshonesty-attack-pillar-society> , (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

Stokes, D. (2018) “Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order”, International Affairs, 94 (1): 134.

Sundaram, C. “Graham Allison, *Destined For War*”, Asian Politics, s. 67, <https://www.asianstudies.org/wp-content/uploads/destined-for-war-can-america-and-china-escape-thucydides-trap.pdf> , (Erişim Tarihi: 09.06.2021).

Sutter, R. (2017) “Barack Obama, Xi Jinping and Donald Trump—Pragmatism Fails as U.S.-China Differences Rise in Prominence”, American Journal of Chinese Studies, 24 (2): 72.

Synced AI Technology & Industry Review (2020), “Shenzhen AI Industry Association White Paper: China’s AI Industry Grew 16.7 Percent YoY in 2020”, <https://syncedreview.com/2021/05/25/shenzhen-ai-industry-association-white-paper-chinas-ai-industry-grew-16-7-percent-yoy-in-2020/> , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Szymanski, P. (2019) “Techniques for Great Power Space War”, Strategic Studies Quarterly, 13(4): 87-88.

Şanlı, O. ve Ateş, İ. (2020) “ABD-Çin Odaklı Ticaret Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri”, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 86.

Taylor, A. (2018) <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/04/13/a-timeline-of-trumps-complicated-relationship-with-the-tpp/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

TED Global 2010, “Joseph Nye ile Küresel Güç Değişimleri Üzerine”, https://www.ted.com/talks/joseph_nye_global_power_shifts?language=tr#t-937266 , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

The Economic Times (2018) “We Have Rebuilt China: Donald Trump” <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/we-have-rebuilt-china-donald-trump/articleshow/64660187.cms?from=mdr> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

The State Council The People’s Republic of China (2016) http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2016/12/28/content_281475527159496.htm , (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

The White House (2017) <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/readout-president-donald-j-trumps-meeting-president-xi-jinping-china/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

The White House (2017) <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-president-xi-china-expanded-bilateral-meeting-beijing-china/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

The White House (2017) <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-business-event-president-xi-china-beijing-china/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

The White House (2017) <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-united-states-china-visit/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

The White House (2018) <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-vice-president-pence-administrations-policy-toward-china/> , (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

Thompson, J., Pronk D. ve Manen, H. (2021) “Key Actors in the World”, Hague Centre for Strategic Studies: 44-45, <https://www.jstor.org/stable/resrep29556.7> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Thornton S. “Is American Diplomacy with China Dead?”, American Foreign Service Association, <https://www.afsa.org/american-diplomacy-china-dead> , Erişim Tarihi: 09.06.2021).

Trump, Donald J. (2017), National Security Council, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-announces-national-security-strategy-advance-americas-interests/> , (Erişim Tarihi: 27.05.2021).

U.S. Dept of Defense (2019) [https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/1782623/dod-releases-fiscal-year-2020-budget-proposal/#:~:text=On%20March%2011%2C%202019%2C%20President,Department%20of%20Defense%20\(DoD\).](https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/1782623/dod-releases-fiscal-year-2020-budget-proposal/#:~:text=On%20March%2011%2C%202019%2C%20President,Department%20of%20Defense%20(DoD).) , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

U.S. News, <https://www.usnews.com/news/best-countries/power-rankings> , (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

Wallerstein, I. (2014) “Dünya Sistemleri Analizi”, İstanbul: Bgst Yayınları.

Walt, S. (2020a) “The Global Order After COVID-19”, Institute For Security Policy, Vienna, 19-20, <https://www.institutfuersicherheit.at/wp-content/uploads/2020/06/ISP-Working-Paper-Stephen-M.-WALT-The-Global-Order-After-COVID-19.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Walt, S. (2020b) “The Realist Guide to the Coronavirus Outbreak” <https://www.belfercenter.org/publication/realists-guide-coronavirus-outbreak> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Walt, S. (2021) “Trump’s Final Foreign-Policy Report Card”, <https://foreignpolicy.com/2021/01/05/trumps-final-foreign-policy-report-card/> , (Erişim Tarihi: 06.05.2021).

Waltz, K.N. ve Quester, G. H., (1982) “Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi”, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 510.

White Paper (2011) http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-03/31/content_22263720.htm , (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

White Paper (2021), Intelligent Manufacturing Industry in China, Em Lyon Business School, <http://en.em-lyon.com.cn/news/view/292> , (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Whittemore, K. (2017) <https://www.bostonglobe.com/arts/books/2017/04/06/even-without-trump-nationalism-would-still-among/6PtyadgFTH4TbPdPpJJ66J/story.html> , (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

Wilson Center, “China’s Soft Power Campaign”, <https://www.wilsoncenter.org/chinas-soft-power-campaign> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

Woods, E. (2016) <https://repository.uel.ac.uk/download/075af71b8d62f776213cc439b70d86dd3aa2502228d0f4bcb9a0ba2f51903346/324134/Woods%202016%20Cultural%20Nationalism%20Sage%20Handbook%20of%20Cultural%20Sociology.pdf> , s. 6, (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

Wübbeke, J., Meissner, M., Zenglein, M., Ives, J. ve Conrad, B. (2016) “Made in China 2025”, MERICS Papers on China, 2: 6.

Wyplosz, C. (2020) “Economics in the Time of COVID-19”, Edt.: Richard Baldwin, Beatrice Weder di Mauro, “The Good Thing About Coronavirus”, CEPR Press, ISBN: 978-1-912179-28-2.

Xiao, R. (2013) “The Rise of a Liberal China”, *Journal of Global Policy and Governance*, (2) <https://link.springer.com/article/10.1007/s40320-013-0030-7> , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

Yalvaç, F. (2008) “Hegel’in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş”, Ankara: Phoenix Yayınları.

Yongnian, Z. ve Cuifen W. (2016) “The Development of China’s Formal Political Structures”, in: Ross, R., Bekkevold, I., China in the Era of Xi Jinping, Georgetown University Press: 47, https://www.jstor.org/stable/j.ctt1c2crg2.6?seq=1#metadata_info_tab_contents , (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

Zhang, B. (2017) “Hans Morgenthao, Realist Theory of International Leadership and the Future of Global Order”, Chinese Political Science Review, 7 (2): 513-514.

Zhang, H. (2005) <https://www.armscontrol.org/act/2005-12/features/actionreaction-us-space-weaponization-china> , (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

Zheng, S. (2020) <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3075051/chinese-foreign-ministry-spokesman-tweets-claim-us-military> , (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Zivitski, M. (2020) <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2020/06/23/china-wants-to-dominate-space-and-the-us-must-take-countermeasures/> , (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

17+1 COOPERATION: AN OVERALL ASSESSMENT ON CHINA-CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES RELATIONS

Ahmet Eren ÜNCEL*

Oğuz GÜNER**

ABSTRACT

Considering the steps taken by the Republic of China to lead the new world order with its 'go global' policy and the proximity of Central and Eastern Europe (CEE) countries to the world's largest market economy, the 17+1 initiative, which aims to invigorate the Belt and Road Initiative with CEE, has enormous potential. China has increased its trade volumes and improved economic relations with CEE countries in recent years and has backed up its targets with political and societal projects. However, due to various reasons, such as China's late engagement in the region and its incomplete infrastructure project, doubts exist as to whether China will reach its long-term targets. This article aims to draw attention to the potential of China's economic, political and societal relations with CEE in the context of the 17+1 initiative by reviewing primary and secondary sources. The study elaborates on the 17+1 initiative in a descriptive and explanatory way and concludes that growing economic relations with CEE countries will not be single indicators of China's objectives but that China's concrete projects and willpower will be determinants of its objectives.

Keywords: Central and Eastern Europe, European Union, China, Belt and Road Initiative, 17+1

JEL Codes: F34, F35, O52

17+1 İŞ BİRLİĞİ: ÇİN-ORTA VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 'go global' politikası ile yeni dünya düzenine öncülük etme yolunda attığı adımlar ve Orta ve Doğu Avrupa (CEE) ülkelerinin dünyanın en büyük piyasa ekonomisine yakınlığını göz önüne alındığında, CEE ülkeleri ile Kuşak ve Yol Girişimini canlandırmak isteyen 17+1 platformu muazzam bir potansiyele sahiptir. Çin, son yıllarda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmiş ve ticaret hacmini artırmıştır, siyasi ve toplumsal projelerle de hedeflerini desteklemiştir. Ancak Çin'in bölgeye girişinin gecikmesi ve yarım kalan altyapı projeleri gibi nedenlerle Çin'in uzun vadeli

* Postgraduate student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, e-mail: ahmeterenuncel0@gmail.com, 0000-0001-6708-0402

** Asst. Prof. Dr, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: oguz.guner@ahievran.edu.tr, 0000-0003-1619-579X

hedeflerine ulaşım ulaşamayacağı konusunda şüpheler bulunmaktadır. Bu makale, birincil ve ikincil kaynakları inceleyerek Çin'in Orta ve Doğu Avrupa ile ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkilerinin potansiyeline 17+1 bağlamında dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. 17+1 platformunu betimleyici ve açıklayıcı bir şekilde ele alan bu çalışma, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile artan ekonomik ilişkilerin Çin'in hedeflerine yönelik tek gösterge olmayacağı, Çin'in somut projelerinin ve iradesinin hedeflerinin belirleyicisi olacağı sonucuna varıyor.

Anahtar Kelimeler: Merkez ve Doğu Avrupa, Avrupa Birliği, Çin, Kuşak ve Yol Girişimi, 17+1

JEL Kodları: F34, F35, O52

1. INTRODUCTION

In recent years, relations between Central and Eastern European countries (CEE) and China have attracted attention, as has every move by China seeking to increase its influence in the world. Every move by China, which was relatively late in joining the liberal economic system established by the United States after the Cold War, has been the subject of controversy and viewed with suspicion. Although China's desire to 'return' to the countries of CEE is not new (Tubilewicz, 1999: 3-14), it found an amazing opportunity after the global financial crisis in 2008 (Vangeli and Pavličević, 2019: 361). The first investment and trade summit between China and the countries of the region was held in Budapest in 2011, but the leaders of China and 16 other countries¹ held the first 16+1 summit in Warsaw in 2012 (Vangeli and Pavličević, 2019: 361). At this summit, China proposed twelve measures to regulate and improve its relations with CEE countries (FMPRC, 2012). The twelve measures include proposals to establish a special credit line, a fund for investment cooperation, economic and technology zones in numerous countries, and transportation networks (Song, 2019). Although the Belt and Road Initiative (BRI) was announced a year later by Chinese President Xi Jinping in 2013, 16+1 quickly became one of the pillars of the BRI (Vangeli, 2017: 109). With Greece's participation in the Dubrovnik Summit in 2019, the initiative began to be called 17+1.

On the surface, China's 17+1 platform and relations with CEE countries can be underestimated. This is because economically, China's investment and trade volumes in the region remain modest compared to the volume of trade CEE countries have with other players such as the European Union (EU) or the United States (US). It may also be too early to see the impact of China's soft power on the region. However, a closer look reveals a very broad web of relationships, which includes regional and national government actors as

¹ A platform initiated by the Chinese Ministry of Foreign Affairs to boost economic relations between "China and 16 Central and Eastern European countries: Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Greece, Hungary, Latvia, North Macedonia, Montenegro, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, and Slovenia."

well as local / provincial actors, state-owned and private enterprises, universities, think tanks, sport, health and people-to-people exchanges, and similar initiatives (Vangeli and Pavličević, 2019: 361). The multilateral aspect of the 17+1 format functions more like a hub and spoke model. In other words, it is a model where China is at the center and CEE countries are not contacted individually (CHOICE, 2020: 11-16). Szczudlik has called this situation 'Multilateral Bilateralism' (2017: 107), which is why China's relations with CEE countries can often be seen as random, loose, and far from transparent.

The aim of this study is to provide a descriptive approach to China-CEE countries relations within the framework of the 17+1 initiative in order to better understand this network and platform and to determine China's long-term goals and possible repercussions on the region. Thus, it attempts to understand the potential of the region by stressing the importance of CEE for China and the global market. In the second part, it will take a modest look at the scope and nature of political, economic, and social relations between China and CEE countries, considering the strategic importance of the region. Lastly, the study concludes that economic indicators, political relations, and trade volumes are not sufficient parameters to interpret China's short- and long-term influence in the region. China has promised to implement or support numerous projects (infrastructure, transportation, energy, etc.) in CEE countries, and denouements of most of the projects are still unknown. China's willpower and efforts will be determinants of whether it will have long-term relations with these countries.

2. THE SIGNIFICANCE OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE FOR CHINA

Relations with CEE countries are considered one of the most important points of the new Chinese diplomacy and the key aspect for BRI to keep Europe under control (Lintao; 17.07.2021). What China hopes to achieve through BRI cooperation is to strengthen cooperation in production capacities (Qiu, 2015: 3-5) and contribute to the economic growth of partner countries in specific geographical spaces and economic corridors, thus strengthening trade routes and supply chains and ensuring flow of its goods and services. Moreover, China's efforts to control world economic development and influence the globalization process (Song, 2019) differently from the hegemonic market of neoliberalism by creating new global governance principles should not be ignored.

First, China emphasizes the position of regions, regionalization, regional growth, and reducing interregional economic inequality as part of the BRI (BRF, 2015). Although China emphasizes bilateral relations with countries in the 17+1 bloc, it needs to develop approaches to regional cooperation. To carry out this regional cooperation, a secretariat has been formed under Chinese Ministry of Foreign Affairs, and an official cooperation process has been institutionalized (CHOICE, 2020: 17-18). In parallel, most of the

CEE countries are post-socialist states that have undergone similar economic transformations to China's. However, since most of them are economically and politically integrated with the West, they offer advantages to China as examples and testing grounds for the transition to global governance (Song, 2019).

MAP 1. MEMBERS OF THE 17+1 BLOC

Source: <https://www.echo-wall.eu/currents-context/china-out-window-cee> (Access: June 22, 2021)

The CEE region is a hub for China's access to Europe and the only route through which to reach the European market (Vangeli, 2017: 104). Although the BRI does not have an official map (Godehardt, 2016: 6), it connects with CEE countries, whether using a route through Russia or through Turkey. Moreover, with

Italy's participation in the initiative starting in 2019, the sea route through the Suez Canal coincides with the 17+1 countries. In other words, CEE is located along the currently established or planned geographical corridors of the BRI, such as the so-called China–Mongolia–Russia Economic Corridor, the New Eurasian Land Bridge Economic Corridor, and the China–Central Asia–West Asia Economic Corridor.

The CEE countries consist of relatively developed capitalist economies and have more mature markets than regions with which China cooperates, such as Africa or Latin America (Vangeli, 2017: 104). China needs to enhance its manufacturing capacity to transition from supplying cheap, low-value goods to "export-integrated manufacturing supply chains that span the full spectrum from products technology, capital and management to services and standards." (Qiu, 2015: 12). In addition, CEE countries are showing demand for transportation and energy infrastructure projects, which China is currently pursuing. The potential for cooperation with China has attracted the interest of CEE countries, with some even vying to be China's "gateway" or "bridge" to Europe (Turcsanyi; 17.07.2021). This demand somewhat refutes the criticism of whether China wants to divide Europe. After all, China's presence there, while serving Chinese interests, is not the result of a unilateral demand. CEE countries possess a highly skilled labor force, advanced technologies, appropriate access to Western markets, and a generally secure economic environment. This has contributed to China's long- and short-term interests (Song, 2019) and attracted Chinese investors.

Fourth, the 17+1 block includes the Baltic countries², the Balkan countries, and the Visegrád Four (V4)³ countries, some of which are members of the EU. In this context, China and the EU are strategic partners, and the fact that China surpassed the US for the first time to become the EU's largest trading partner should not be forgotten (Global Times; 17.07.2021).

Another important point is that cooperation with non-EU CEE countries has provided a cheap place for China to learn and adapt to European regulations. This flexibility facilitates project development, not only in economic terms but also in legal terms. When considering Chinese projects in CEE countries, it is evident that more project agreements are carried out in non-EU countries, depending on the capacity of the country (CHOICE, 2020: 49). Considering that CEE countries' economic policies are highly dependent on foreign investment and China's new active policies, the resulting demand provides China with advantages in relations.

² The Baltic countries include Estonia, Latvia and Lithuania.

³ An alliance between Czechia, Hungary, Poland, and Slovakia which aims to promote political, military, economic, and cultural relations.

Moreover, the structure of the EU seems insufficient to take measures that include such a formation. Therefore, it is not surprising that non-EU countries are being pushed toward China. Although it is too early to see the results, a good example is the negative response to the Montenegrin Minister of Economy, who asked the EU for assistance with the Chinese highway project in Montenegro because they were unable to pay the loan installment (EUOBSERVER; 17.07.2021). The examples could be multiplied, and, at the end of the day, it can be said that internal divisions and conflicts between Member States are not created by China but are sometimes cleverly exploited.

3. POLITICAL, ECONOMIC, AND SOCIETAL RELATIONS BETWEEN CHINA AND CEE

3.1 Political Relations

Political relations have the potential to influence the EU's decision-making mechanisms regarding China in terms of the 17+1 initiative, which includes 12 EU member states⁴. These relations typically involve summits bringing together heads of government, meetings with local administrators, and multilateral events. 17+1 summits have been held in the following locations: the inaugural summit in Warsaw in 2012, Bucharest in 2013, Belgrade in 2014, Suzhou in 2015, Riga in 2016, Budapest in 2017, Sofia in 2018, and Dubrovnik in 2019.

The annual summits were strategically important for the host countries, as the Chinese Prime Minister's participation was accompanied by bilateral visits that facilitated high-profile business deals. In contrast, other participating CEE countries had a short meeting with the Chinese prime minister with no opportunity to achieve results apart from the mainly ceremonial multilateral aspects of the summits (CHOICE, 2020: 17). This helped to present the hosting of 17+1 meetings and the development of good relations with China as a matter of prestige. Regarding China, the 17+1 platform saves costs by cultivating relations with the countries at the same time. However, participation in the forum does not affect every country equally, which causes some countries to question membership. Another problem is that mistrust toward China, particularly among the European press, is exaggerated. China has invited observers from the EU to the summits to overcome this mistrust but has not been able to achieve the desired efficiency. The main reasons are political differences as well as human rights violations. In addition, the influence of former US President Trump's rhetoric against China cannot be denied either. Some even directly described the 17+1 initiative as China's 'Trojan horse' to enter Europe (CES, 2021). When such criticisms come from CEE

⁴ Bulgaria, Czech Republic, Croatia, Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, Hungary, Slovenia, Romania and Greece.

countries, they can be affected not only in bilateral relations but also in the 17+1 platform. China is very sensitive when it comes to noninterference; for example, the 2019 China Investment Forum was cancelled due to deteriorating relations with the Czech Republic (CHOICE, 2020: 19).

The V4 countries, on the other hand, are considered the most important partners. In return, they receive the lion's share of investments and projects. Poland (Go Asia) and Hungary (Eastern Opening) even use their relationships with China as a bridge for relations with other countries in Asia (Vangeli, 2017: 111). Hungary also stands out for hosting the most China-CEE joint institutions of all participating countries (except China)⁵. Relations with the Baltic countries are developing rather cautiously, depending on relations with Russia and the EU, which are the main actors in the region. Only Latvia has hosted a summit. Although Baltic countries do not participate at a high level in the 17+1 summits, it is seen that they have more relevant participation in meetings related to the initiative, such as those regarding tourism, agriculture, and transport. So far, four summits have been held in the Balkans, in Romania, Serbia, Bulgaria, and Croatia. Although Serbia is widely regarded as the Balkan country with the most highly extensive cooperation with China, other Balkan countries have been raising the level of cooperation to a strategic level. This is especially true for countries that are on a shaky path to EU membership (CHOICE, 2020: 22).

One of the most important parameters in terms of the region's political relations is the relationship between local political parties and the Chinese Communist Party (CCP). Although Beijing calls the 17+1 initiative an apolitical project, it has initiated a dialog with the CCP's International Liaison Department (ILD) among local governments (CHOICE, 2020: 23). While this situation shows the increasing role of the CCP in foreign policy and China's self-confidence, it is worth noting that party diplomacy is expanding from the communist perspective. Moreover, ILD studies have been effective in providing legitimacy to the Chinese regime and its concepts of international relations. The most notable aspect of this department is its effort to recruit local governments and political elites to build a supportive base against China. Examples can be multiplied, such as the development of the Hungarian government's relations with the CCP despite its anti-Communist origins, and Czech politicians maintaining contact with the ILD, despite warnings from the Czech Security Information Service (BIS) that it is "a specific Chinese intelligence organization" (BIS; 17.07.2021). As a result, it appears that Beijing has given party diplomacy a preeminent position in its relations with certain CEE countries, hoping to forge ties that would outlast their respective governing

⁵ China-CEE Institute, China-CEECs Tourism Coordination Center, China-CEECs Association of Traditional Chinese Medicine, CEE Federation of Chinese Medicine Societies and China-CEECs Inter-Bank Association (CHOICE, 2020)

coalitions. All in all, the level of CCP party activities in CEECs appears to be proportional to the overall level of bilateral relations (CHOICE, 2020: 26).

The reason why China attaches importance to sub-government relations and its political influence has recently emerged may be because it is late to the game compared to the existing foreign powers in the region, such as the US and Russia. China is trying to move forward without reacting and provoking major powers because of its complex relations. The US has not recognized the 17+1 in official documents, but in 2019, former US Secretary of State Pompeo travelled to Hungary, Poland, and Slovakia to issue a warning about the presence of China and Russia in these countries (APNEWS; 17.07.2021). On the other hand, Wang Yi's visit to these countries in the following months signaled that CEE might turn out to be the new battleground (CHOICE, 2020: 30).

3.2 Economic Relations

The increase in trade relations with China and Chinese companies' infrastructure projects and investments in CEE countries give clues about how economic relations between China and CEE countries are formed. However, China's economic presence and trade ties and its influence over CEE countries is relatively small, and the trade deficit is growing rapidly. Despite the high value-added products that China exports to these countries, it often imports small amounts of raw materials or low value-added products from them. Infrastructure and connectivity projects, on the other hand, are created with all countries in the region, albeit very differently.

Among the 17+1 countries, the V4-Visegrád group has the highest trade flows. China's trade with the V4 countries goes back to the past, but the volume of trade has increased since 2012, especially in the last 15 years (Szunomár, Karindi and Leonte, 2020: 35). Compared to imports from China, exports have increased much less and have sometimes even decreased, leading to a rapid increase in the trade deficit. Machinery and electronic products are the main import products from China in all V4 countries. On the export side, automotive, electronic, and machinery products are considered common. Poland also exports metals such as copper alloys. Despite China's growing demand for agricultural products, very few agricultural products are exported from the V4 countries (Szunomár et al., 2020: 38).

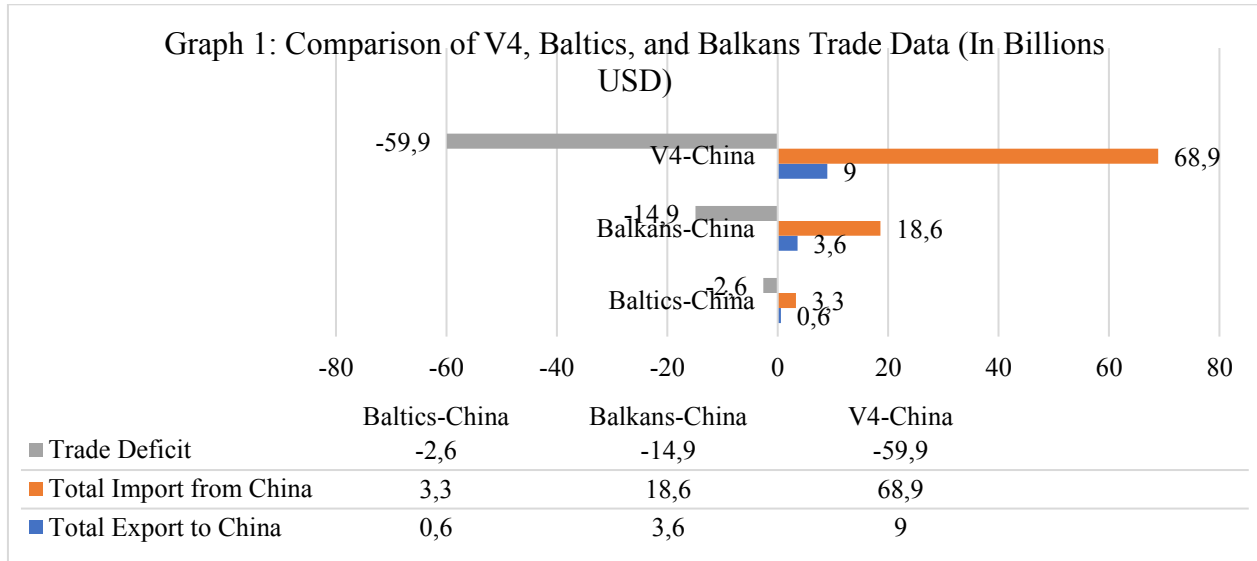
Trade between Balkan countries and China has also increased since 2012. In contrast to the V4 countries, exports to China from Balkan countries surpassed imports from China. However, even before 2012, the difference between exports and imports was enormous, so while the trade deficit has narrowed somewhat, it still stands against Balkan countries. Although trade volumes vary across countries, Italy and Romania stand out as China's most important partners in Europe in terms of imports and exports. They are

followed by Slovenia, Serbia, and Bulgaria as China's import partners and Croatia, Bulgaria, and Slovenia as export partners in the region. On the other hand, China is among the three main trading partners of Albania, Montenegro, and Serbia (Szunomár et al., 2020: 38). Based on UN Comtrade statistics, in the Balkan Region, Romania ranks first with a trade deficit of USD 4.425 billion, Italy second with USD 3.177 billion, and Serbia third with USD 2.075 billion (CHOICE, 2020: 38). While the products that Balkan countries import from China are similar to other CEE countries, the majority of the products they export consist of low value-added products and raw materials. Montenegro exports mostly aluminum and lead ore, which account for 94% of exports to China. North Macedonia exports ferroalloys, which account for 60% of the country's exports, to China. Chrome ores account for 86% of Albania's exports to China, while Bosnia's agricultural and textile products account for about 80%. While agricultural products such as tobacco and wood account for about 50% of Serbia's exports to China, the share of the machinery and electronics sector can be observed after the 17+1 initiative (Szunomár et al., 2020: 39). Bulgaria and Greece, which are EU member states, export low value-added products to China like other Balkan countries. On the other hand, most of Slovenia's, Croatia's, and Romania's exports consist of machinery, electronics, and vehicles and differ from other countries in this respect (Szunomár et al., 2020: 39).

A similar situation can be observed in the Baltic countries with the V4 countries. With the 17+1 initiative, trade between the Baltic countries and China increased. Between 2012 and 2018, Latvia and Lithuania's exports to China increased by 150% and Estonia's rose by 60% (Szunomár et al., 2020: 40). However, as the trade volume started from a very low level, it has had little impact on the deficit. On the contrary, the sharp increase in imports has made the deficit grow. The main import products of these three countries from China are electronics, industrial machinery, and textiles. On the export side, there is great diversity compared to other regions. Exports include wood, machinery, fish, minerals, metals, and textiles. In addition, since these are port countries, re-exports, or indirect exports, provide large revenues. For example, the value of re-export goods from Lithuania⁶ to China was EUR 48.7 million in 2017 (Enterprise Lithuania, 2021).

⁶ Lithuania quit the China-CEEC 17+1 group in May 2021 and urged other EU countries to abandon the initiative (Qingqing and Kunyi, 2020).

GRAPH 1: COMPARISON OF V4, BALTICS, AND BALKANS TRADE DATA (IN BILLIONS USD)

Source: CHOICE, 2020

Graph 1 presents China’s trade relations with Baltic countries, Balkan countries, and V4 countries. According to the graph, Visegrád countries rank as the first group having the most trade deficits against China. The Visegrád group’s imports from China comprise USD 68.9 billion while their export to China are relatively low, around USD 9 billion. The Balkan countries’ imports from China are around USD 18.6 billion while their exports to China are USD 3.6 billion, which makes the Balkans the region with the second highest trade deficit against China. Lastly, the graph indicates that the Baltic countries’ exports to China are lower than its imports. The Baltic countries’ trade deficit is around -2.6 billion against China.

Table 1: China's Import, Export, and Trade Balances with CEE Countries

Country	2009			2019		
	Import	Export	Trade balance	Import	Export	Trade balance
Albania	64,319.83	207,861	143,541.75	103,782.65	598,524.14	494,741
Bosnia and Herzegovina	13,562.19	35,658	22,096.20	77,040.49	113,614.40	36,573
Bulgaria	140,997.02	596,052	455,055.08	1,163,231.22	1,546,266	383,034
Croatia	74,856.04	1,118,521	1,043,665.56	145,386.79	1,386,437	1,241,050
Czech Republic	1,131,849	5,023,771	3,891,922.81	4,628,040.91	12,911,007	8,282,966
Estonia	79,331.72	362,295	282,964.26	299,411.97	915,839.90	616,427
Greece	213,027.76	3,458,064	3,245,037.21	726,214.33	7,740,224	7,014,009
Hungary	1,466,425	5,343,600	3,877,174.73	3,747,424.14	6,439,099	2,691,675
Latvia	26,001.37	452,298.74	426,297.37	195,650.99	1,078,372	882,721.01
Montenegro	744.64	76,822.60	76,077.96	43,304.79	113,761	70,457.12
North Macedonia	24,093.16	56,009	31,916.35	148,704.73	131,928.00	-16,776.73
Poland	1,504,764	7,561,767	6,057,003.33	3,943,810.85	23,906,086	19,962,275
Romania	433,095	2,377,287	1,944,192.45	2,323,744.21	4,562,821	2,239,077.58
Serbia	28,643	308,321.00	279,677.78	362,744.71	1,025,170	662,426.15
Slovak Republic	897,393	1,399,014	501,621.50	5,967,430.43	2,893,893	3,073,537.01
Slovenia	126,469	770,101	643,632.26	516,462.42	3,404,442	2,887,979.68

Source: Authors' compilation based on World Bank data (<https://www.worldbank.org>)

As seen in the table, which reflects the import/export and trade balances between China and CEE countries, China's trade balance increased with nearly all CEE countries except for Bulgaria, Hungary, Montenegro, and North Macedonia. China's exports to these countries increased between 2009 and 2019, in some countries in particular, the level of increase exceeded expectations. Thus, it can be inferred that China's investments in the CEE region advanced between 2009 and 2019.

On the other hand, China's investments in CEE countries remain very small compared to the sum of its investment in other parts of the world. Although it is too early to see the long-term impact of the COVID-19 pandemic on China's relations with these countries, foreign direct investment had increased significantly in the last few years before the pandemic. In the distribution of these investments, one can again see the loose and unbalanced relationship between China and the CEE countries. The four Visegrád countries receive 75% of Chinese FDI in the region (CHOICE, 2020: 42). As to the reasons for this, it can be said that Chinese companies prefer EU member countries because these countries offer a safe and cheap

way to reach the market without taxes, tariffs, and barriers. Chinese companies investing in the V4 countries are mainly interested in telecommunications, electronics, the chemical industry, and transportation. The largest investor in the region is Wanhua, which is a Chinese chemical company. Other major investors include Huawei, ZTE Corporation, Lenovo, BYD, and Comlink. Some of these companies are directly owned by the Chinese government; others are private but mostly state-owned (CHOICE, 2020: 43).

It is not possible to see a large Chinese FDI in the Balkan countries. Romania, Serbia, Greece, and Bulgaria have 80% of Chinese FDI in the Balkans; however, this share is only about a quarter of the investment in the V4 countries. As an EU member, Romania is China's leading investment country in the Balkans. There are also companies like Smithfield, Pirelli, and Nidera, which China has bought and invested indirectly in Romania. The Baltic states, on the other hand, host only 2-3% of China's FDI. This may be because China prefers countries close to the Western European market and is interested in large investments. Estonia, Latvia, and Lithuania are relatively small and sparsely populated countries (CHOICE, 2020: 46)

In contrast to investment, China tends to target non-EU Balkan countries for infrastructure projects. This is because some of the infrastructure is weak and there are no restrictive EU principles. China is interested in these countries in projects concerning highways, construction or reconstruction, railways, and the construction or expansion of power plants. Looking at the projects, one can see the connection between 17+1 and the BRI. Although 17+1 was established only a year ago, it has become one of the important pillars of the BRI, and the two initiatives support each other both economically and politically (Szunomár, 2019: 84-86).

The first railway between China and Europe was tested by private companies in 2008 (Hillman; 17.07.2021) and has grown exponentially since then. BRI and the 17+1 initiative brought political support to these efforts. While there were 7 China-Europe trains in 2011, that number reached 14,000 in the first 3 months of 2019 (RAILFREIGHT; 16.07.2021). The country which has benefited the most from the China-Europe express so far has been Poland because 95% of the network pass through the country's borders (RAILFREIGHT; 17.07.2021). The city of Łódź in Poland alone serves 25% of China-Europe trains (Jakóbowski, Popławski and Kaczmarski, 2018: 10).

The CEE countries have become attractive destinations for the ever-growing number of Chinese investors and tourists. In 2018, the top three preferences of Chinese tourists in Europe were the UK (up 2.4%), Germany (up 2.6%) and France (up 7.7%). However, the highest increase in the preference rate was observed in Croatia (up 45.7%), Estonia (up 35.8%) and Hungary (up 25.1%) (ETC, 2019: 1). The Visegrád countries are also popular destinations for Chinese tourists. Among the developments that will increase the

number of Chinese tourists, China called on Hungary at the 2013 Bucharest Summit to establish a platform to increase tourism ties between CEE countries and China, and the Central and Eastern European Countries' Tourism Coordination Center was established. Apart from that, most of tourism agencies in the region provide services in Chinese and organize customized tours (Szunomár et al., 2020: 53).

Beside direct flights, the V4 countries offer various visa facilitations to attract Chinese tourists to their countries, which is another reason for the increase in tourist numbers. Although direct flight opportunities in the Balkans are limited to Italy, Balkan countries are attracting Chinese tourists by easing visa requirements or introducing visa liberalization. Unlike other regions, the Baltic countries have tried to increase tourism through agreements and tenders with private companies and institutions. For example, the Estonian Tourist Board at Enterprise Estonia sought a Chinese partner to help more actively promote Estonia as a tourism destination and issued a tender in 2019 (Procurement Register; 17.07.2021). For instance, in 2017 the Latvian Investment and Development Agency signed a long-term tourism agreement with Chinese brand Alibaba Group (The Baltic Course; 17.07.2021).

3.3 Societal Relations

Confucius Institutes (CI) are key actors in establishing societal relations between China and CEE countries. The official purpose of these institutes is to promote Chinese language and culture abroad. Although they are similar to the national institutes of other countries in this respect, they are different from them in terms of their relationship method and structure. Confucius Institutes become part of their internal structure by establishing bilateral relationships with local universities. They are run by Hanban (Confucius Institute Headquarters), a non-profit organization, and appear impartial in this regard. However, it is worth noting that they report to the Chinese Ministry of Education (Bachulska, Bērziņa-Čerenkova, and Pejić, 2020: 57).

Before the 17+1 initiative, there were varying numbers of CIs in CEE countries. For example, the V4 countries' acquaintance with CI dates back to the 2000s. The first two were opened in Poland and Hungary in 2006. By the end of 2019, there were six CIs in Poland, two in the Czech Republic, three in Slovakia, and five in Hungary. There are also Confucius Classrooms (CCs) at various universities. Although CCs are not as large as Confucius Institutes, they have the potential to expand. Some focus more on specific areas rather than direct educational and cultural movements. For example, the Confucius Classroom at Slovak Medical University and at the University of Pecs in Hungary focuses on promoting traditional Chinese medicine (TCM) (Bachulska et al., 2020: 57).

In contrast, CIs in the Baltic countries were opened late, and their number is small. Due to the small size of the countries and the small population, no new institutes were founded, but other universities and schools were included. In the Balkans, there were very few CIs in the early 2000s. As China's interests in the region increased, 15 new institutes were opened between 2009 and 2019. As of 2021, there are 37 CIs in CEE countries. According to the Hanban website, there are nearly 200 CIs in Europe. England leads the way with 30 CIs and 3 CCs while Germany and France host nearly 20 CIs (DigMandarin, 2021). From this point of view, the number of CIs in CEE countries remains very modest despite the increase in recent years. It is also difficult to establish a direct link between the 17+1 initiative and the establishment and operation of CIs. It seems to be a result of bilateral relations in line with China's strategy mentioned in the first sections.

The only official document that mentions CIs as part of the 17+1 initiative is China's "Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries". Article 9 of the document supports CIs and CCs in CEE countries and invites 1000 students from each to learn Chinese in China. China has also promised to send 1000 students to CEE countries to increase joint academic studies and inter-university exchanges (FMPRC, 2012). Apart from this, however, no large-scale directives in the field of education are apparent. This may be due to doubts about the nature and impartiality of CIs.

There are also less visible but multilateral academic activities outside the institutes. For example, the China-CEECs Higher Education Institutions Consortium founded in 2014 (Lilei & Yu, 2019: 2) brings together 134 institutes from China and CEE countries. Prestigious figures in CEE countries prefer bilateral relations with China because they have sufficient resources and connections. On the other hand, lesser-known and smaller universities prefer China-backed initiatives and consortia to expand their global networks. Of course, on the Chinese side, interest in CEE countries in higher education has increased. However, the tendency to treat Chinese academia with suspicion began to have its effect in Europe after America. One of the main reasons for this is the involvement of Chinese embassies in some educational projects. For example, Czech media reported in 2019 that a course program at a university was secretly supported by the Chinese embassy in pursuit of BRI benefits (Bajerová; 17.07.2021).

Beyond Confucius Institutes and academic exchanges, the spectrum of cultural cooperation between China and CEE is quite broad, ranging from cooperation in various fields to contacts between the publishing industry and even library cooperation, such as China-CEECs' Libraries Union Initiative (China Embassy; 22.07.2021). Cultural relations in general, like all relations with China, have the potential to cause problems but are still considered the least controversial of all CEE countries.

Another aspect of social relations is youth cooperation. Two programs deserve special attention in the context of the 17+1 initiative: Bridge for the Future and China-CEEC's Young Political Leaders' Forum. The first targets young leaders who come to China to visit various companies and institutions and participate in events. The program is run by the All-China Youth Federation (ACYF), which operates directly under the Central Committee of the Communist Party of China⁷. The ACYF is highly political, with the official goal of encouraging young people to learn Marxism-Leninism and emphasizing socialism (Bachulska et al., 2020: 64). The second program is similarly subordinate to the Central Committee. One of the main goals of the International Department of the Central Committee of the Communist Party of China is to serve long-term plans by developing good relations with foreign youth who can take power in the future (Gitter and Fang; 22.07.2021). Despite their political roots, the programs can be said to have significant positive effects on young people by increasing opportunities to travel to China.

In addition to cultural activities, academic partnerships, and youth corporations, traditional Chinese medicine (TCM) occupies a very important place in the official 17+1 agenda. Although it occupies a difficult place among health practices in Europe due to legal restrictions, China continues to promote TCM as its cultural heritage. The first China-CEEC Health Ministers' Forum was held in Prague in June 2015, and its outcomes include many topics such as infectious disease surveillance, prevention, and control as well as exchanges between professionals and increasing special scholarships to increase mutual trust and understanding (NHC; 22.07.2021).

Finally, it can be observed that China has been acting more actively to improve its image in CEE countries. 2017 was officially declared the year of China-CEECs Media Cooperation and witnessed bilateral and multilateral events with many journalists visiting China and CEE countries. These events led to the signing of agreements between local broadcasters and their Chinese counterparts. In this context, China not only invests in media companies, but also invites journalists from the region to China and cooperates with PR companies. It is among the methods used by China to encourage the publication of articles and to place ambassador op-eds in the local media (The Diplomat; 17.07.2021).

4. CONCLUSION

China and CEE countries held the first summit in 2012, initiating the 16+1 cooperation platform aiming to develop relations and trade. Following Greece's participation, which contributed to the improvement of China's relations with the EU, the platform began to be called 17+1. After Lithuania quit

⁷ Mass organizations in China have always been a bridge linking the CPC and government with the people. <http://www.china.org.cn/english/en-sz2005/zz/zx-tt.htm> (July 12, 2021)

the platform, it again became 16+1. Even though there is always the possibility of a change in the number of participants, the platform aims to strengthen cooperation in economy and trade between China and the CEE countries. This study aimed to draw attention to China's interests and promise to provide impetus to economic growth in the region. The platform has been developing China's investments in the CEE countries and contributing to its new Silk Road project, which could possibly motivate other European countries to join the initiative.

Graphs and tables in this study reflect that bilateral relations with China contribute to CEE countries, even though China is in a more advantageous position, and trade volumes with these countries have exponentially increased from 2009 to 2019, which cause the relevant studies/scholars to pay attention to China's rising influence over the region. However, economic indicators, political relations, and trade volumes are not sufficient parameters to interpret China's short- and long-term influence in the region because China promised to implement or support numerous projects (infrastructure, transportation, energy, etc.) in CEE countries, and denouements of most of the projects are still unknown. China's willpower and efforts will be determinants of whether it will have long-term relations with these countries.

Relationships in the context of the platform seem to continue to be loose and random for now, although they have potential for the future. The main reason for this is that China is already struggling with many problems. Rapid economic development has given the country a voice in the world market and on different continents. But this development has confronted China with a superpower, America. Considering China's economic breakthrough in the last 15 years, it is obvious that it will rival America in the near future, but it is still far behind militarily. If they want to protect trade routes with their economic development, they must close this gap and they are trying to do it. Disputes in the South and East China Sea, artificial islands, modernization the navy, Taiwan problem, security and stability of Xinjiang region are all efforts in this field. If you are staying in the east of Europe, the way to reach the European market is to pass through the CEE countries in one way or another. China is aware of this and is making efforts, but first of all, it must overcome the problems in its own region. Despite the reality of globalization and developing technology, we are still prisoners of our own geographies, just as Tim Marshall (2016) said. The way to overcome this conviction and establish closer relations in distant geographies is to ensure stability and security in your own region.

REFERENCES

Enterprise Lithuania (2018). *Lithuania-China Bilateral Trade Review*. (17.07.2021), Retrieved from https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2018/10/2018.09.11_China_EN.pdf

- Bachulska, A., Bērziņa-Čerenkova, U. A., & Pejić, N. (2020). *We the people? The challenges of societal relations with China*. Prague: Association for International Affairs.
- Bajerová, A. (2019). *The Czech-Chinese Centre of Influence: How Chinese Embassy in Prague Secretly Funded Activities at the Top Czech University*. (17.07.2021), Retrieved from <https://chinaobservers.eu/the-czech-chinese-centre-of-influence-how-chinese-embassy-in-prague-secretly-funded-activities-at-the-top-czech-university/>
- Belt and Road Forum for International Cooperation (BRF) (2015). *Full Text: Vision and actions on jointly building Belt and Road*. (17.07.2021), Retrieved from <http://2017.beltandroadforum.org/english/n100/2017/0410/c22-45-2.html>
- China Embassy (2017). *Five-year Outcome List of Cooperation Between China and Central and Eastern European Countries*. (22.07.2021), Retrieved from <http://lt.china-embassy.org/eng/xwdt/t1514704.htm>: <http://lt.china-embassy.org/eng/xwdt/t1514704.htm>
- China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE). (2020). *Empty shell no more: China's growing footprint in Central and Eastern Europe*. Prague: ASSOCIATION FOR INTERNATIONAL AFFAIRS (AMO).
- Council for European Studies (CES) (2018). *16+1: The EU's Concerns of a Chinese 'Trojan Horse'*. (22.07.2021), Retrieved from EuropeNow: <https://www.europenowjournal.org/2018/06/04/161-the-eus-concerns-of-a-chinese-trojan-horse/>
- Dig Mandarin (2021). *Confucius Institutes Around the World – 2021*. (12.07.2021), Retrieved from <https://www.digmandarin.com/confucius-institutes-around-the-world.html>
- Procurement Register (2019). *Eesti turismi turundamine Hiinas*. (17.07.2021), Retrieved from <https://riigihanked.riik.ee/rhr-web/#/procurement/1600788/general-info>
- European Travel Commission (ETC). (2019). *CHINESE TOURISTS FLOCK TO EUROPE*. Brussels. https://etc-corporate.org/uploads/2019/03/Chinese_Tourists_Flock_to_Europe.pdf
- Gitter, D., & Fang, L. (2016). *The Chinese Communist Party International Department: Overlooked yet Ever Present*. (22.07.2021), Retrieved from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2016/08/the-chinese-communist-party-international-department-overlooked-yet-ever-present/>
- Global Times. (2020). *China becomes EU's largest trade partner*. (17.07.2021), Retrieved from <https://www.globaltimes.cn/content/1201350.shtml>
- Godehardt, N. (2016). *No end of history. A Chinese alternative concept of international order?'*. Berlin: German Institute for International and Security Affairs.
- Hillman, J. E. (2018). *The Rise of China-Europe Railways*. CSIS. (17.07.2021), Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways>
- Jakóbowski, J., Popławski, K., & Kaczmarek, M. (2018). *The Silk Railroad: The EU-China rail connections: background, actors, interests*. (17.07.2021), Retrieved from <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-studies/2018-02-28/silk-railroad>
- Karásková, I. (2019). *How China Influences Media in Central and Eastern Europe*. (17.07.2021), Retrieved from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2019/11/how-china-influences-media-in-central-and-eastern-europe/>
- LEE, M. (2019). *Pompeo warns Eastern Europe on Chinese and Russian meddling*. (17.07.2021), Retrieved from AP News: <https://apnews.com/article/d6639cadbde74b6d8bf2acc0e86c4550>

- Lilei, S., & Yu, C. (2019). People to People Communication: A case study of Education Cooperation between China and CEECs from 2006-2016. *Global Economic Observer*, 299-310.
- Lintao, Y. (2016). *Visits of opportunity: President Xi Jinping's three-state trip injects impetus into the Belt and Road Initiative*. (17.07.2021), Retrieved from Beijing Review: http://www.bjreview.com/Current_Issue/Editor_Choice/201606/t20160627_800060540.html
- Marshall, T. (2016). *Prisoners of geography*. Elliott & Thompson.
- Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China (FMPRC). (2012). *Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China*. (17.07.2021), Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/wjbispg_665714/t928567.shtml
- National Health Commission of the PRC (NHC). (2015). *Prague Declaration on Health Cooperation and Development with Central and East Europe*. (22.07.2021), Retrieved from National Health Commission of the People's Republic of China: http://en.nhc.gov.cn/2015-06/23/c_46968.htm
- NIELSEN, N. (2021). *EU refuses to bail out Montenegro's China loan*. (17.07.2021), Retrieved from euobserver: <https://euobserver.com/world/151512>
- Qingqing, C. & Kunyi, Y., *Lithuania's decision to quit China-CEEC 17+1 won't change fundamentals of platform*, <https://www.globaltimes.cn/page/202105/1224260.shtml> , (23 May 2021)
- Qiu, Z. (2015). *The 'Triple Win': Beijing's Blueprint for International Industrial Capacity Cooperation*. (17.07.2021), Retrieved from The JamesTown: <https://jamestown.org/program/the-triple-win-beijings-blueprint-for-international-industrial-capacity-cooperation/>
- RAILFREIGHT. (2021). *China-Europe Express celebrates ten year anniversary*. (09.06.2021), (16.07.2021), Retrieved from RAILFREIGHT: <https://www.railfreight.com/beltandroad/2021/03/19/china-europe-express-celebrates-ten-years-anniversary/?gdpd=deny>
- Schwillig, A. (2019). *New Silk Road could surge to million TEU in 2025, but with subsidies*. (17.08.2021) Retrieved from RailFreight: <https://www.railfreight.com/specials/2019/06/04/new-silk-road-could-surge-to-million-teu-in-2025-but-with-subsidies/?gdpd=deny>
- Security Information Service (BIS). (2015). *Annual Report of the Security Information Service for 2015*. (17.07.2021), Retrieved from <https://www.bis.cz/annual-reports/annual-report-of-the-security-information-service-for-2015-442e6079.html>
- Song, W. (2019). Logic of the Chinese developmental state and China's geo-economic engagement with Central and Eastern Europe. *Asia Europe Journal*.
- Szczudlik, J. (2017). Seven years of the 16+1: An Assessment of China's 'Multilateral Bilateralism' in Central Europe. Paris: French Institute of International Relations.
- Szunomár, Á. (2019). China's investments and infrastructural expansion in Central and Eastern Europe. In S. Jian, & H. Guenter, *Opportunities and challenges: sustainability of China-EU relations in a changing world* (pp. 84-103). Beijing: China Social Sciences Press.
- Szunomár, Á., Karindi, L., & Leonte, A. (2020). *Economic relations: A sugar cane, or a sugar-coated stick?* Prague: Association for International Affairs (AMO).
- The Baltic Course. (2017). *Latvian Investment and Development Agency inks tourism cooperation agreement with Alibaba Group*. (17.07.2021), Retrieved from http://www.baltic-course.com/eng/good_for_business/?doc=129738&underline=chinese+tourists

- Tubilewicz, C. (1999). Comrades No More: Sino–Central European Relations after the Cold War. *Problems of Post-Communism*, 3-14.
- Turcsanyi, R. Q. (2015). *Is the Czech Republic China's New 'Bridge to Europe'?* (17.07.2021), Retrieved from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2015/09/is-the-czech-republic-chinas-new-bridge-to-europe/>
- United Nations. (2019). *2018 International Trade Statistics Yearbook* . New York.
- Vangeli, A. (2017). China's Engagement with the Sixteen Countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative. *China & World Economy*, 101-124.
- Vangeli, A., & Pavličević, D. (2019). Introduction:New perspectives on China – Central and Eastern Europe relations. *Asia Europe Journal*, 361-368.

AVRUPA BİRLİĞİ DAYANIŞMASI: KRİZ DÖNEMLERİNDE NORMATİF VE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe Gülce UYGUN*

ÖZET

Dayanışma, Avrupa Birliği'nin kurucu temel değerlerinden biri olmasına karşın barındırdığı farklı anlamlar ve muğlak yapısı dolayısıyla özellikle kriz dönemlerinde öne çıkan bir olgu olagelmıştır. Uluslararası sistemin dinamiklerinin ve aktörlerin karşılıklı bağımlılıklarının sorgulandığı yeni bir düzene yol açan Covid-19 dönemi de Avrupa dayanışmasının yeniden test edildiği bir kriz dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği dayanışmasının farklı yansımalarını normatif ve ölçülebilir boyutlarıyla sorgulamak ve dayanışma temelinde yapılan tartışmalara kavramsal bir bakış açısı getirmektir. Uluslararası sistemin her bir aktörü açısından farklı etkiler yaratan mevcut süreçte Avrupa Birliği'nde dayanışmaya duyulan ihtiyaç her zamankinden daha güçlü hissedilmektedir zira bu salt kolektif çaba gerektiren acil bir gereklilik değil aynı zamanda Avrupa Birliği için varoluş mücadelesinin bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Dayanışma, Avrupa Dayanışması, Küresel Kriz, Covid-19
Jel Kodları: F5, F50, N44

EUROPEAN UNION SOLIDARITY: A NORMATIVE AND CONCEPTUAL ASSESSMENT IN TIMES OF CRISIS

ABSTRACT

Although solidarity has been one of the founding fundamental values of the European Union, it has been a prominent phenomenon especially in times of crisis due to its different meanings and ambiguous structure. The Covid-19 period, which has led to a new order in which the dynamics of the international system and the interdependence of actors are questioned, has also been a process in which European

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, gulceuygun@comu.edu.tr, 0000-0001-5072-2333

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 17 Temmuz 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 13 Ekim 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20 Ekim 2021

solidarity is retested. The aim of this study is to question the different reflections of the European Union solidarity with its normative and measurable dimensions, especially in times of crisis, and to bring a conceptual perspective to the discussions on European solidarity. In the current order, which has different effects for each actor of the international system, the need for solidarity in the European Union is felt stronger than ever, because this is not only an urgent need that requires collective effort, but also a reflection of the struggle for survival for the European Union.

Key words: European Union, Solidarity, European Solidarity, Global Crisis, Covid-19

Jel codes: F5, F50, N44

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) dayanışması, Avrupa entegrasyonunun temel ilkelerinden biri olarak birincil ve ikincil yasal düzenlemelerde yer bulmakla birlikte çoğunlukla kriz dönemlerinde sorgulanır bir niteliğe bürünmektedir. 2008 küresel ekonomik krizinin yansımaları, 2010-2015 avro bölgesi borç krizi, 2015-2016 göç krizi gibi kritik dönemler hem akademik yazın hem siyaset yapıcılar açısından AB dayanışması olgusunun farklı boyutlarda ele alındığı örneklerden en belirgin olanlarıdır. İçinde bulunduğumuz Covid-19 süreci ise etkilerinin ne kadar süreceği ve ne boyutta olacağı henüz öngörülemeyen yeni bir dönemi işaret etmektedir. Başta sağlık olmak üzere, ekonomik, siyasi, toplumsal, teknolojik gibi birçok alana temas eden Covid-19 virüsü tüm dünya için bu görece kısa süreç içerisinde dönüştürücü etkilerini göstermeye başlamıştır. Avrupa Birliği açısından önceki krizlerdeki dayanışmanın kırılma yapısı yeni dönem açısından bir *deja-vu* etkisi yaratmaktadır (Cicchi, Genschel, Hemerijck, & Nasr, 2020) AB'nin temel değer ve antlaşmalarının derinden sarsıldığı Covid-19'un özellikle ilk döneminde, tedarik zincirlerindeki aksaklıklar ile Tek Pazar ilkesi darbe almış, Schengen Antlaşması devre dışı bırakılarak sınırlar tek taraflı kapatılmış ve serbest dolaşım hakkı sekteye uğramış, yardım talebinde bulunan üye devletlere ilk acil destek sağlanamamış (Nas, 2020); üye devletlerin ekonomik durumları arasındaki fark münferit tedbirler uygulamalarına yol açmış ve tüm bu gelişmeler Avrupa dayanışmasını yeniden sorgulanır kılmıştır (Cicchi, vd., 2020). Üye devletlerin farklı boyutlarda ve asimetric olarak etkilendiği Covid-19 salgınında AB kurumsal mekanizmaları acil ve kapsamlı bir cevap vermekte yetersiz ve görece geç kalmıştır ve Avrupa dayanışmasının kırılma yapısının yanı sıra Avrupa entegrasyonunun da sorgulanmasına yol açmıştır.

AB'de dayanışma, Sangiovanni'nin (2013) kavramsallaştırmasına göre her bir üye devletin vatandaşlarının dayanışmasına odaklanan *ulusal (national) dayanışma*; AB üyelerinin sorumluluklarını vurgulayan *üye devletlerin dayanışması* ve AB vatandaşlarının sorumluluklarını vurgulayan *ulus-ötesi (transnational) dayanışma* olarak sınıflandırılabilir. Giannakopoulos (2017) ise bu sınıflandırmayı *bireysel çıkar temelli dayanışma, topluluk dayanışması, vatandaşların dayanışması, sosyal hareketlerin*

dayanışması ve *merhamet dayanışması* olarak yapmaktadır. Bu kategorileri genişletmek ve AB üye devletlerinin ve halklarının birbirleriyle olan dayanışması ve bunun kurumsal mekanizmalarla desteklenmesinin yanı sıra, dış ilişkiler kapsamında AB'nin yakın coğrafyası, bölgesi ve komşuları ile olan dayanışma temelli ilişkileri ve AB'nin diğer küresel aktörler ile uluslararası dayanışma temelli ilişkileri şeklinde ele almak da mümkündür. Bu sınıflandırmalara devlet dışı aktörler, sivil toplum gibi farklı boyutlar da eklenebilir. Bu kapsamda, AB dayanışması farklı düzeylerde gerçekleşmesi beklenen bir olgu olarak Kommer'in (2018) ulusal, bölgesel ulus-üstü düzeylerde 'dayanışmaların çatışması' olarak ortaya koyduğu duruma yol açabilmektedir. Dayanışmayı bir tür 'yaratım-ifade-sürdürebilirlik' döngüsü içinde ele alan Schieder'e (2010) göre ise bu bir tür 'varoluşsal güvenlik deneyimi'ne de dönüşebilmektedir. Bağlar, ihtiyaçlar ve çaba ekseninde değerlendiren Schieder (2010) dayanışmayı özellikle dış politika açısından 'normatif bir kompleks' olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda AB'de ulusal dayanışma ve vatandaşların bağları, dayanışmaya olan niyetleri devletlerin dayanışmasına dönüşemeyebilir, bunu sağlayacak yasal düzenlemeler ve kurumsal mekanizmalar yetersiz kalabilir ve böylece beklenen ulus-ötesi ve/veya ulus-üstü etkileri yaratamayabilir. Her bir dayanışma türü farklı dinamikler ekseninde şekillenmekte ve küresel bir krizle mücadele ederken, uluslararası sistemin önemli bir aktörü olarak AB için dengeli ve sürdürülebilir yaklaşımlar geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda, makale AB'nin normatif değerlerinden olan dayanışma olgusunu kavramsal olarak incelemeyi, Covid-19 salgının yol açtığı küresel kriz ekseninde etkilerini sorgulamayı ve Avrupa entegrasyonu açısından yansımalarını tartışmayı amaçlamaktadır. AB'de ulus-üstü ve ulus-ötesi dayanışmaya duyulan ihtiyaç her zamankinden daha güçlü hissedilmektedir zira önceki krizlerin etkileri henüz sürerken ortaya çıkan ve uluslararası sistemin her bir aktörü için zorlu etkiler yaratan mevcut süreçte, bu salt kolektif çaba gerektiren acil bir gereklilik değil aynı zamanda AB için varoluş mücadelesinin bir yansımasıdır. Makalenin bu temel iddiasından yola çıkılarak, giriş bölümü olan birinci bölümün ardından ikinci bölümde dayanışma olgusu kavramsal olarak ele alınmakta, farklı anlam ve yansımaları değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde, Avrupa Birliği dayanışmasına odaklanılmakta; kavramsal ve hukuki temelleri irdelenmektedir. Dördüncü bölümde, AB dayanışmasının barındırdığı risklere odaklanılarak kırılabilirliği ve normatif bir değer olarak ölçülebilirliği sorgulamaktadır. Beşinci bölümde, AB dayanışması Covid-19 kriz dönemini özelinde ele alınarak, krizlerin Avrupa entegrasyonu ve dayanışma açısından olası *dönüştürücü/güçlendirici* etkisi tartışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL PERSPEKTİF: DAYANIŞMA OLGUSU

Dayanışma olgusu, disiplinler arası bir yaklaşımla, bireysel, sosyolojik, siyasal, psikolojik, ekonomik, Uluslararası İlişkiler, insan hakları ve etik gibi birçok farklı açıdan ele alınabilecek bir kavramı teşkil etmektedir. Bireysel düzeyde dayanışma, bireyler arasında karşılıklı bağlılığı *fiili* ve *normatif* olmak üzere iki düzeyde kapsayan bir olgudur. *Fiili düzey* ile bireyler arasında güncel fiili bir

ortak zemin olması ve *normatif* düzey ile ise gerektiği zaman birbirlerine yardım etmek için karşılıklı yükümlülükler sahip olmaları anlaşılmaktadır (Bayertz, 1999: 3). İki düzey arasındaki farkı veya birbirleriyle olan ilişkilerini açıkça kabul etmeden, olgusal *fiili* ortak zeminin *normatif* yükümlülükler için yeterli olduğunu varsayma eğilimi vardır. Bu eğilim, mevcut ortak zeminin basitçe nesnel olmadığı, aynı zamanda duygusal bir boyutu olduğu varsayımıyla desteklenmiştir. Ortak değerlerden doğan bir yükümlülük duygusu böylece kendiliğinden ortaya çıkar ve olanla olması gereken arasındaki boşluğu doldurur (Bayertz, 1999: 3).

Fiili ve *normatif* düzeylerin etkileşimi sonucu oluşan bu anlamıyla dayanışma siyasi terminolojiye 19. yüzyılın ilk yarısında girmiş ve Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan kardeşlik (*fraternité*) kavramıyla özdeş siyasi bir nitelik kazanmış (Habermas, 2013: 10) ve hatta sonraları kardeşliğin yerini de almıştır (Bayertz, 1999: 3). İlk olarak sosyolojik bir olgu olarak kavramsallaşmasının ardından, felsefi ve ahlaki boyutlarıyla da sorgulanmış ve günümüze kadar çoğunlukla tam olarak açıklanamayan, muğlak (Schieder, 2010), bağlayıcılığı olmayan, farklı birçok kavramın yerine de geçebilen ve bazen de birbirinden zıt manalar taşıyan bir kavram olagelmıştır (Bayertz, 1999: 3).

Sosyolojik temellerini açısından düşüldüğünde, Emile Durkheim ve Max Weber için sosyal entegrasyonun temel prensibi olan dayanışma, en basit anlamıyla, küçük ya da büyük bir topluluğun/toplumun üyeleri arasındaki temel bağları ifade eder ve değer, inanç, kültürel normlar ve ilişkiler ekseninde şekillenen bu bağlar toplumdaki bireysel ve/veya hiyerarşik yapılardan azade bir şekilde gerçekleşir (Giannakopoulos, 2017: 10-11). Durkheim için, fedakâr davranış kalıpları ve muhtaç insanlara yardım etme konusundaki karşılıklı yükümlülük dayanışmanın geliştiği zemini oluşturur ve ortak bir kimlik, paylaşılan değerler ve inançlar, dayanışmayı bir toplumun kültürel çerçevesinin önemli bir parçası haline getirir. Bununla birlikte, Weber'e göre dayanışma, yalnızca *dahil etmenin (inclusion)* olumlu etkisini ima etmez ve bir grup, sınıf, etnisite veya ulus gibi bir topluluğun üyeleri ve üyesi olmayanlar arasındaki sınırları belirgin bir şekilde tanımladığından, aynı zamanda çok önemli bir *dışlama (exclusion)* mekanizmasıdır (Giannakopoulos, 2017: 11).

Uluslararası toplumda dayanışmanın özünde uluslararası işbirliği vardır fakat bu kavram uluslararası teknik işbirliğiyle ve insani, ekonomik yardımlarla sınırlandırılmayacak kadar farklı boyutlar içermektedir. Daha geniş anlamıyla uluslararası dayanışma, 'uluslararası ilişkilerde sürdürülebilirliği, özellikle uluslararası ekonomik ilişkilerde sürdürülebilirliği, uluslararası toplumun üyelerinin barış içinde bir arada yaşamasını, fayda ve yüklerin adil paylaşımını da içeren eşit ortaklıkları, toplumunun genel refahına zarar vermektense engel oluşturmaktan kaçınarak, uluslararası toplumda tüm aktörlerin sorumlu olduğu' bir kavram olarak tanımlanmaktadır (OHCHR, 2021). Küresel boyutta ortak bir krizle mücadelede edilirken, uluslararası toplumun her düzeyde aktörünün bireysel ve kolektif

sorumlulukların öneminin arttığı görülmektedir. Bu açıdan, uluslararası sistemi oluşturan farklı aktörlerin çeşitli alanlarda dayanışma içinde olması gerekliliği konun bir boyutunu teşkil ederken, AB gibi küresel bir aktör olma retoriğine sahip ulus-üstü yapılanma için dayanışma farkı kontekstlerde incelenebilir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, uluslararası dayanışmanın “insan onurunun ön koşulu, tüm insan haklarının temeli, kalkınmanın insan merkezli bir yaklaşımı olarak tüm farklılıklar ve ayrımları ortadan kaldıracı bir köprü kurma işlevi” vardır (Rizki, 2010). İnsan Hakları temelinde ele alınan bu anlamıyla, sosyal adalet ve eşitlik değerlerini; halklar ve uluslar arasında iyi niyet ve uluslararası toplumun bütünlüğü; tüm devletlerin egemenliği ve egemen eşitliği ve aralarındaki dostane ilişkileri de kapsar (Rizki, 2010). Aynı şekilde, insan hakları kontekstinde, uluslararası dayanışmanın daha fazla vurgulanmasına duyulan ihtiyaç, uluslararası ilişkileri karakterize eden ‘adaletsizlik’ durumundan kaynaklanmaktadır (Dandan, 2011). Bu adaletsizlik, halkların ve ülkelerin kalkınma hakkından mahrum bırakıldıkları belli bir tarihsel bağlamdan beslenmektedir ancak aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerdeki yaşam koşullarının, gelişmiş ülkelerdekileri yakalamalarına engel olan koşul ve faktörleri (dayatılan koşulluluk prensipleri, uluslararası finans kurumları tarafından geliştirilen yapısal uyum politikaları, vb.) de içermektedir (Dandan, 2011). Etik açıdan ise dayanışma yükümlülükleri, herkesin “aynı gemide” olduğu varsayımından kaynaklanır ve bir birlik duygusu ile çıkarlar ve grubun her bir üyesinin ancak ortaklaşa başarabileceği amaçlar topluluğunu oluşturur (Giannakopoulos, 2017: 11).

Dayanışma, Uluslararası İlişkiler disiplini kendine görece geç yer bulabilmiş ve normatif değerlere odaklanan Sosyal İnşacı yaklaşım tarafından bile yakın bir tarihe kadar göz ardı edilen bir kavram olagelmıştır (Coicaud ve Wheeler 2008; Jileva 2004). Öte yandan, Uluslararası İlişkiler disiplini açısından özellikle İngiliz Okulu’nun etkisi ve *çoğulcu-dayanışmacı* tartışması (*pluralist-solidarist debate*) önem arz etmektedir. *Uluslararası toplum, uluslararası sistem ve dünya toplumu* kavramsallaştırması ekseninde şekillenen tartışmalar devlet-merkezci *çoğulcular* ve adalet ve insan haklarını önceleyen *dayanışmacılar* arasında bir ayrıma yol açmıştır (Devlen ve Özdamar, 2010). İngiliz Okulu’nun normatif tartışmaları kapsamında ortaya çıkan bu *çoğulcu-dayanışmacı* ayrımına göre dayanışmacılar bireylerin haklarının devletlerin egemenlik haklarından önce gelmesi gerektiğini, uluslararası düzeni bozmadan nasıl daha adil bir dünyaya erişilebileceğini sorgulamışlardır (Devlen ve Özdamar, 2010; Devlen, James ve Özdamar, 2005).

Dayanışmanın Uluslararası İlişkiler literatüründe görece geç ele alınması kavramın muğlaklığından kaynaklandığı gibi, ahlaki bir kavram olarak doğrudan gözlemlenebilen ve doğrudan ölçülebilen bir yapıya sahip olmayışından da kaynaklanmaktadır (Schieder, 2010). Bununla birlikte, son dönemde dayanışma ekseninde çalışmalarda artış eğilimi gözlenmekte ve özellikle kriz dönemlerinin bir çıkış yolu olarak etkinliği ve yokluğunda ortaya çıkan bilançonun boyutları farklı aktörler açısından

sorgulanmaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışma dayanışmayı AB açısından fiili ve normatif bir olgu olarak ele almakta, yansımalarını kavramsal ve ölçülebilir boyutlarıyla sorgulamayı amaçlamaktadır.

Tüm disiplinler arası anlamlarıyla farklı şekillerde ele alınabilecek olan dayanışma olgusu, ulus üstü bir yapılanma olan AB açısından fiili ve/veya normatif olarak hem bireysel hem de devlet düzeyinde birçok perspektiften analizi mümkün kılmaktadır. Barındırdığı sosyolojik temeller, insan hakları ve etik vurgusu Avrupa Birliği'nin temel değerleri ile örtüşür görünmekle birlikte, özellikle kriz dönemlerinde test edilir bir yapıya dönüşmekte ve Avrupa entegrasyonunun kırılma yapısının ekonomik, sosyal ve siyasi açılardan sorgulanabilir bir konuma getirmektedir. Avrupa dayanışmasını krizler ekseninde- ve Covid-19 dönemi özelinde- normatif ve ölçülebilir bir olgu olarak tartışmaya geçmeden önce Avrupa Birliği açısından dayanışmanın hukuki ve kavramsal profilini ortaya koymak yerinde olacaktır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ DAYANIŞMASI: HUKUKİ VE KAVRAMSAL BOYUTU

AB dayanışmasını anlamlandırmak için öncelikle yasal düzenlemelerdeki yerine bakmak gerekir. Avrupa entegrasyonunun temel ilkelerinden olarak dayanışma ilk kez 1950 Schuman Deklarasyonunda vurgulanmıştır. Deklarasyon'da 'fiili dayanışma' üzerinde durularak şu ifadeye yer verilmiştir: "Avrupa bir anda veya tek bir plana göre oluşmayacaktır. Önce fiili bir dayanışma yaratan somut başarılar üzerinden inşa edilecektir" (Schuman Declaration, 1950). Aynı doğrultuda, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran 1951 tarihli Antlaşmanın giriş kısmında 'gerçek dayanışma' vurgusu yapılmış, "Avrupa'nın her şeyden önce ancak gerçek dayanışma yaratacak pratik başarılar ve ekonomik kalkınma için ortak temellerin kurulması yoluyla inşa edilebileceği" ifade edilmiştir (Treaty Establishing The European Coal And Steel Community, 1951). 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi dayanışmayı "tek sesli" bir yaklaşım olarak ele almış, "Avrupa'nın üzerine düşen sorumluluğun bilincinde olarak, Avrupa'nın ortak çıkarlarını ve bağımsızlığını daha etkin bir şekilde korumak için, giderek artan bir şekilde tek ses ile konuşmayı ve tutarlılık ve dayanışma içinde hareket etmeyi (...)" taahhüt etmiştir (Single European Act, 1986). 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması'nda dayanışma AB'nin temel değerlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, anlamı ve çerçevesi genişletilmiş, ayrıca bir dayanışma maddesine (Title VIII, Solidarity Clause, Article 188 R) yer verilmiştir (Treaty of Lisbon, 2007). Dayanışmayı ele alan bu maddeye göre: "Bir Üye Devlet bir terör saldırısına maruz kalırsa veya doğal veya insan yapımı bir felaketin kurbanı olursa, Birlik ve Üye Devletleri dayanışma ruhu içinde ortaklaşa hareket edeceklerdir. Birlik, Üye Devletler tarafından sağlanan askeri kaynaklar da dahil olmak üzere tüm araçları seferber edecektir" (Treaty of Lisbon, 2007).

AB'nin dayanışma kavramını birincil ve ikincil yasal düzenlemelerde yer alan tanımlarda birçok farklı anlamda kullandığı görülmektedir. Örneğin, Lizbon Antlaşması dayanışmayı, özel olarak yer

verdiği dayanışma maddesinin haricinde, üye devletler ve halkları arasında, kadınlar ve erkekler arasında ve nesiller arasında olmak üzere farklı şekillerde ele almaktadır ve ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumdan ayrı tutarak, Avrupa entegrasyonu için dayanışmanın normatif gücünü vurgulamaktadır (Giannakopoulos, 2017: 14). Öte yandan, AB'nin ikincil yasal kaynaklarında dayanışma: a) AB sosyal politikasının bir amacı veya hedefi olarak; b) sosyal uyumu teşvik etmeyi amaçlayan diğer politikaları desteklemek için yorumlayıcı veya yol gösterici bir araç olarak; c) sosyal entegrasyonu teşvik etmenin bir yolu olarak; ve d) katılım ve diyalog düzeyini yükseltme süreci olarak çeşitli şekillerde yer almaktadır (Barnard, 2010).

Yasal düzenlemelerdeki bu çok seslilik dayanışmanın normatif yapısının farklı tezahürleri ile de bağlantılıdır. Avrupa'da yükümlülük-temelli ortaklığı ve dayanışmayı incelemek ve dayanışmanın normatif yapısını anlamak için, farklı boyutları arasında bir sınıflandırma yapma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Giriş bölümünde bahsedildiği gibi farklı sınıflandırmalar mümkün olmakla birlikte, Giannakopoulos (2017: 16) dayanışmayı şöyle kategorize etmektedir: bireysel çıkar temelli dayanışma, topluluk dayanışması, vatandaşların dayanışması, sosyal hareketlerin dayanışması ve merhamet dayanışması.

Avrupa Birliği'nde Covid-19 dönemi özelinde ve krizler genelinde bir dayanışma tartışmasına zemin hazırlayabilmek açısından bu sınıflandırmaların nasıl tezahür ettiğini anlamak önem kazanmaktadır. Bireysel çıkar temelli dayanışma, üye devletler arasındaki ekonomik ilişkiler ve karşılıklı bağımlılık ne kadar fazlaysa, bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltmayı amaçlayan ekonomik işbirliğinin de o kadar yoğun olduğu (örneğin, yapısal fonlarla) türü ifade etmektedir. Daha varlıklı üye devletlerin bireysel çıkarı, diğer devletlerin ekonomik performansındaki görece eksikliklerden kaynaklanan olumsuz dışsallıklardan kaçınmaktır. Böylece dayanışma rasyonel bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Topluluk dayanışmasında yoğunluğu söz konusu topluluğun doğasına göre değişen, güçlü dayanışma bağları olabileceği gibi zayıf ortaklık bağları ile de şekillenebilen ve bir topluma ait duygu, algı, bağlılık ve inançları ifade edilmektedir. Dayanışma temelli eylemlerde yakınlaşmayı artıran Avrupa devletlerinin 'işbirliğinin normatif gücü aracılığıyla', çeşitli ulusal dayanışmaların Avrupa dayanışmasının ulus-üstü düzeyine tabi tutulabilir olması anlaşılmaktadır. (Giannakopoulos, 2017: 16). Burada vurgulanmalıdır ki, "işbirliği" ve "işbölümü" yoluyla dayanışma farklı anlamlar içermektedir.¹

¹ Reçber (2019), Georges Scelle'nin sosyal dayanışma tanımlaması ekseninde AB dayanışmasını "işbölümü ve benzeviş yoluyla dayanışma" şeklinde ayırmaktadır. İşbirliği ve işbölümü farkı için bkz: Reçber, K. (2109). Bio-Sosyolojik Kuram İtibarıyla Avrupa Birliği Hukukunun Değerlendirilmesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(2), 535–556.

Vatandaşların dayanışması, salt topluluk bağlarını ve işbirliği bağlarını değil, aynı zamanda karşılıklı kabulü, etik kuralları ve toplumsal vatandaşlığı normalleştiren çeşitli medeni hakları (ve yükümlülükleri) de içermektedir. Avrupa Birliği'nin ulus-üstü düzeyde varlığına etkileri açısından özellikle önemli olan, AB vatandaşlarının sosyal adalet alanında sahip oldukları hakları da kapsamaktadır. "Benzeşme/benzeyiş" yoluyla dayanışma ile yakından ilgili olan bu türden dayanışmada Avrupalılık kavramı öne çıkmakta, üye devletlerin birlikteliği/benzerliğinin yanı sıra vatandaşların temel hak ve değerlere olan aidiyetleri açısından da bir benzeşme durumu ortaya çıkmaktadır (Reçber, 2019: 550-551). Aynı zamanda, ulus-devletin kendi vatandaşlarının birbirleriyle olan dayanışmasının sınırlarını aşarak "Avrupalılaştırmanın" sürdürülebilirliğinin önemli bir faktörü haline gelmektedir.

Bir diğer kategori olan *sosyal hareketlerin dayanışması*, geleneksel olarak toplumsal seferberlik ve protesto biçimleriyle ilişkilendirilir. Dayanışmanın bu yönü, AB içinde bazı neoliberal sosyal politikalara karşı tavır alma ve ortak hareket etme yönündeki çabalarla birlikte, etkileri ulus-ötesine ulaşan vatandaş hareketlerine de odaklanmaktadır. Bu nedenle, bu tür bir dayanışma, kolektif aktörleri bölen uluslararası engellerin aşılmasına yardımcı olarak "Avrupa entegrasyonunu derinleştirmek için aşağıdan yukarıya sivil bir hareketi" temsil etmektedir (Giannakopoulos, 2017: 16). Bu türden bir dayanışma genelde AB politikalarına karşı oluşmakta ve Covid-19 öncesi süreçte göçmen/yabancı karşıtlığı gibi örneklerine rastlanırken, Covid-19 sürecinde maske takma zorunluluğu, sokağa çıkma yasağı gibi getirilen kısıtlamalara karşı oluşan toplumsal hareketlerde karşımıza çıkmaktadır.

Merhamet dayanışması kapsamındaki eylemler, önceki türlerin aksine, "kolektif karşılıklılığın mevcut veya normatif olarak öngörülen alanlarını önceden varsaymaz", ancak insani gerekliliklere dayanır. Bir "sentez" oluşturan bu tür dayanışmalar, rakip politikalarla bir arada var olan veya bunlarla çatışan farklı tarihsel zamanlarda baskın hale gelmektedir. Bu tür dayanışmalar kapsamında, prensipte genellikle sorunsuz görünen dört özellik de hesaba katılmalıdır: "dahil etme / dışlama sorunu, dayanışma merkezinin belirsiz doğası, eşitsizlik sorunu ve bağlılık ve aidiyetin eşzamanlılığı" (Giannakopoulos, 2017: 16).

Covid-19 ile farklı alanlarda mücadele ederken AB'de bu dayanışma türlerinin örneklerine tek tek ya da bir arada rastlandığı durumlar/dönemler yaşandığı gibi dayanışmanın farklı düzeylerde ihmal edildiği, kurumsal mekanizmaların yetersiz kaldığı, ya da devreye sokulmakta geç/isteksiz olduğu durumlarla da karşılaşmıştır. Belirtmek gerekir ki Covid-19 süreci AB dayanışmasının test edildiği ilk durum değildir zira tarihsel süreç AB'de dayanışma olgusunun sorgulandığı kriz dönemlerine çokça rastlanmaktadır ve Avrupa entegrasyonu bu krizlere verebildiği ortak tepkiler sayesinde derinleşip mevcut kurumsal mekanizmalara kavuşabilmiştir. Son dönemde özellikle 2010-2015 avro bölgesi borç krizi, 2015 göç krizi AB üyelerinin farklı boyutlarda ve asimetrik olarak etkilendiği, dayanışmanın AB

için retorik bir anlam mı, temel bir değer mi yoksa somutlaştırılabilen fiili bir kavram mı olduğunu tartışmaya açmış ve kırılabilirliğini sorgulanır kılmıştır. Öte yandan, Covid-19 krizi önceliklerden farklı olarak daha ‘zorlayıcı’ bir tecrübeye yol açmıştır zira sağlık ve ekonomide acil eylemleri bir arada gerektirdiği için daha ‘kompleks’ bir yapıdadır (Akın Ocak ve Erhan, 2021: 6).

4. AVRUPA BİRLİĞİ DAYANIŞMASININ KIRILGANLIĞINI VE ÖLÇÜLEBİRLİĞİNİ SORGULAMAK

4.1. Dayanışmanın Kırılabilir Yapısı

AB dayanışması salt kriz dönemlerinde değil, genel itibariyle kırılabilir bir yapıdadır zira üyelerin *karşılıklı normatif beklentileri* birtakım dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Genschel & Hemerijck (2018) dayanışmayı, ‘büyük grupların (sınıf, parti, ulus) üyeleri arasındaki karşılıklı desteğine olan *normatif beklenti*’ olarak tanımlarlar. AB üyeleri, bir bütün olarak Birliğin varlığını, hedeflerini ve bağlılığını güvence altına almak için birbirlerinin risklerini ve yüklerini paylaşmalıdır ki bu açıdan dayanışmanın avantajı, bir grubun üyelerine “kötü risklere” karşı “sigorta” sağlamasıdır. Bu durum, “üyelerin daha fazla riski kabul etmesine, grubun bir bütün olarak daha hırslı hedefler peşinden gitmesine ve zorlu rekabet koşulları altında tutarlılığını daha iyi savunmasına olanak tanır” (Genschel ve Hemerijck, 2018). Buna karşın dayanışma, bahsi geçen grup için, dezavantajlar da barındırmakta ve işte bu haliyle kırılabilir bir yapı sergilemektedir.

Avrupa Birliği dayanışmasının dezavantajlı karakterini dayanışmanın “maliyetli oluşu”, “eşitsiz yapısı”, ve barındırdığı “ahlaki tehlike” açısından ele almak mümkündür (Genschel ve Hemerijck, 2018). Öncelikle, dayanışma maliyetlidir zira, refah seviyesini arttırmak veya diğer üyelerin acısını azaltmak için grup üyelerinin kendi fiziksel, mali, insani veya kurumsal kaynaklarının bir kısmını grubun diğer üyelerine aktarmasını gerektirir. Bu açıdan dayanışma, gerçek ve maddi anlamda bir paylaşımı içerir. İkinci olarak, dayanışma eşitsizdir zira daha iyi durumda olanlardan daha az varlıklı grup üyelerine aktarımda bulunmasını içerir. Bu mali aktarımlar, en azından kısa vadede sıfır toplamlıdır (zero-sum). ‘İyi risklerden kötü risklere’, ‘verenlerden alanlara’, ‘net katkı sağlayanlardan anında tazminat ödemedi net faydalanıcılara’ doğru akarlar. Ve son olarak dayanışma, ‘ahlaki bir tehlike’ oluşturur zira aktörlerin kötü riske karşı kendilerini koruma ihtiyacının yükünden kurtarır. Böylesi bir durumda, bir üye karşılaşılabileceği riski kendi imkanlarıyla engellemek yerine topluluğu istismar edici bir tavırda bulunabilir ki bu durum dayanışma maliyetlerini daha da artırabilir (Genschel & Hemerijck, 2018). Yeldan’ın (2020) vurguladığı gibi “AB içindeki farklı Avrupalıların” varlığı ki merkezde güçlü ekonomiler olan Almanya ve Fransa’ya karşın çevrede kırılabilir ekonomiler olan Yunanistan, İspanya, Portekiz, Romanya gibi üyelerin konumu değerlendirildiğinde dayanışma olgusu AB’nin ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarda heterojen yapısından bağımsız düşünülemez. Bu durum da kuzey-güney ayrımını belirginleştirmekte, Almanya Hollanda gibi kuzey ülkeleri, “mali disiplinsizlikle

suçladıkları” güney ülkelerinin yüklerini paylaşma konusunda isteksiz davranmakta ve örneğin AB’nin “yeni borçlanma enstrümanlarını” devreye sokmasına sıcak bakmamaktadırlar (Ülgen, 2020).

Dayanışmanın barındırdığı bu riskler, özellikle grubun maliyeti üstelenen ve alan-veren dengesinde hep veren konumda olan bazı üyeler açısından düşünüldüğünde, tam olarak sağlanması zor bir görünüm taşımaktadır. Bu bağlamda, *bireysel çıkarlı dayanışma* ve *topluluk dayanışması* (Giannakopoulos, 2017: 16) olarak adlandırılan kategorilerin kırılgan yapıları pekişir ve dayanışmaya duyulan inanç azalır. Öte yandan, bu dezavantajlı ve eşitsiz duruma Avrupa’nın çok kültürlülüğü ve kimliği ile ilgili tartışmalar da eklenmektedir. Son dönemde “Avrupa dayanışması olgusu çok kültürlü neoliberalizmden radikalizme doğru bir paradigma dönüşümü ile karşı karşıya kalmıştır” (Umansky ve Spektorowski, 2017: 40). Radikal sağ partilere destekteki artış, 2015 göç kriziyle tetiklenen göç ve göçmen karşıtı eğilimlerdeki artış, ırkçılığa doğru yol alan aşırı milliyetçi söylemler, popülizmin yükselişe geçmesi, yabancı düşmanlığı ve Avrupa şüpheliği bu dönüşümde etkili olan faktörlerdir (Umansky ve Spektorowski, 2017: 40). Bu paradigma dönüşümü *vatandaşların dayanışması*, *sosyal hareketlerin dayanışması* ve *merhamet dayanışması* olarak kategorize edilen türlerin kırılganlığını beslemekte ve Giannakopoulos’un (2017) vurguladığı dahil etme / dışlama sorunu, dayanışma merkezinin belirsiz doğası, eşitsizlik sorunu; ve bağlılık ve aidiyetin eşzamanlılığı gibi sorunları tetiklemektedir.

Covid-19 salgınının yarattığı küresel kriz ortamında mücadele ederken AB dayanışmasının farklı boyutlarını, krizin AB dayanışmasında *dönüştürücü/güçlendirici* bir etki yaratabilme potansiyelini ve kurumsal mekanizmaların yeterliliği/ yetersizliğini sorgulayabilmek için dayanışmayı ölçülebilir bir olgu olarak ele almak ve dönemim AB açısından bilançosunu ortaya koymak gerekmektedir.

4.2. Avrupa Birliği Dayanışmasının Ölçülebilirliği

Avrupa’da ilk Covid-19 vakalarının Ocak 2020 sonu itibarıyla Fransa ve Almanya’da tespit edilmiş olmasına karşın, en sarsıcı şekilde ilk etkilenen ve AB içinde sınırların tek taraflı kapatılması, tıbbi malzemelere konulan ihracat kısıtlamaları gibi münferit uygulamalardan duyduğu rahatsızlığı vurgulayarak AB’yi dayanışmaya ilk çağırın İtalya olmuştur (European Commission, 2020c). Çin, İtalya’nın talebine AB’den önce cevap verirken, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen İtalya ile dayanışma içinde olunmadığı eleştirilerini kabul etmiştir. AB kurumları düzeyinde salgına hazırlıksız yakalanılmış, gerekli ortak acil tepki ivedilikle verilememiştir. Başkan von Der Leyen bu zaafiyeti kabul ederken İtalya’dan özür dilemiştir. “İtalya’nın en çok ihtiyaç duyduğu zamanda kimse yoktu. Bu nedenle tüm Avrupa adına kalpten özür diliyorum” diyerek, “yeni dünyada cesaret, güven ve dayanışmaya ihtiyacımız var” vurgusu yapmıştır (Euronews, 2020). Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu’nda Nisan ayında yaptığı bu konuşmada ayrıca AB dayanışmasının o anki profilini de çizmektedir: “Gerçek Avrupa ayağa kalktı, en çok ihtiyaç duyulduğunda birbirimiz için orada olan Avrupa. Polanya ve

Romanya'dan doktorlar İtalya'da yaşamaları kurtarıyor. Almanya'dan gelen solunum cihazları İspanya'da hayat veriyor. Çekya'daki hastaneler Fransa'dan gelen hastaları tedavi ediyor. Bergamo'daki hastalar Bonn'daki kliniklere gönderiliyor” (Euronews, 2020). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, Nisan itibarıyla AB dayanışması devletler düzeyinde ikili olarak *üyelerin dayanışması* şeklinde algılanmakta ve henüz tek sesli ortak bir mekanizma ve ulus-üstü politikanın hayata geçirilmediği görülmektedir.

Yapısal destek fonlarının onaylanmasını ve bir dizi mali aracın devreye sokulmasını takip eden süreçte, AB kurumları nezdinde ilk ortak yaklaşım “Covid-19 Avrupa Ortak Yol Haritası”nın oluşturulması ve Avrupa Komisyonu Başkan Ursula von der Leyen önderliğinde Nisan 2020’de Koronavirüs Tepki Ekibi kurulması olmuştur (European Commission, 2020a, 2020b). Covid-19 ile mücadelede 3 sütunlu bir yapı üzerinden; tıbbi, hareketlilik (serbest dolaşım, ulaşım vb.) ve ekonomi (işletme, turizm, ticaret vb.) ortak hareket alanları belirlenmiştir. 15 Nisan 2020’de oluşturulan Yol Haritası’nda (European Roadmap), ilk kez serbest dolaşım kısıtlamalarının “koordineli”, “karşılıklı saygı” ve “dayanışma içerisinde” ve ortak bir yaklaşımla hayata geçirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (European Commission, 2020a). Bir sonraki aşamayı Haziran 2020’de devreye sokulan “AB Sınırlarının Tekrar Açılması” *Re-Open EU* mekanizması oluşturmuştur (European Council, 2020). Ekim 2020 itibarıyla “Covid-19 Pandemisi boyunca Serbest dolaşım kısıtlamalarına Koordineli bir yaklaşım” benimsenmesinin önemine dikkat çekilirken, Tek Pazarın ve Serbest dolaşım hakkının işlevselliğini yitirmesinden duyulan endişe, karar metninde vurgulanmıştır (Council of the European Union, 2020). Görece geç hayata geçirilen bu ortak yaklaşımlar esnasında dayanışma ilkesi özellikle vurgulanmıştır ancak atılan adımlarda teoride ortak bir yaklaşım benimsenmesine karşın, pratikte üyeler bireysel münferit uygulamalara devam etmiştir (Uygun, 2020).

Avrupa Birliği’ne ait farklı temel belgeler ve yasal düzenlemelerde dayanışmanın yansımalarına ilişkin muğlaklık sebebiyle ve Lizbon Antlaşması’nda formüle edilen şekliyle dayanışma doğası gereği, “karşılıklı yükümlülüklerle bağlı özel bir tür birlikteliktir ve neredeyse ölçülemez” bir yapıdadır (Mau, 2007:130). Buna karşın, aktarılan fonlar, yapılan anketler ve dayanışmanın materyal ve kurumsal boyutu Avrupa dayanışmasının test edilebilir bir olgu olmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, European Council on Foreign Relations (ECFR) tarafından geliştirilen Avrupa Dayanışma Veritabanı (European Solidarity Tracker) interaktif bir veri görüntüleme sistemi üzerinden dayanışma gibi soyut anlamlar da içeren bir kavramı ölçülebilir somut bir nesneye dönüştürmektedir.

Verileri Avrupa Komisyonu tarafından da takip edilen bu görüntüleme sisteminin analizlerinden yola çıkarak, Covid-19 kapsamında AB için beş farklı dayanışma olgusundan bahsetmek mümkündür. İlkini tıbbi ekipmanların ve personelin sağlanması ve başka bir üye ülkedeki hastaların tedavisini kapsayan *tıbbi dayanışma* oluşturmaktadır. İkincisi tüm dünyayı olduğu gibi Avrupa’ya da ekonomik

olarak vuran bu salgından maddi hasar alan üye ülkeler için finansal ve ekonomik acil yardımları kapsayan *ekonomik dayanışmadır*. Üçüncü olarak, siyasi liderlerin açıklamaları ve taahhütleri doğrultusunda ortaya çıkan *beyan edilen/açık dayanışma* teşkil etmektedir. Son olarak ise sınır ötesi sivil toplum girişimlerinin ve özel bağışların da dahil edildiği *insani boyutta dayanışma* olgusundan söz etmek mümkündür (ECFR, 2020).

AB üye devletleri, AB kurumları ve Avrupa sivil toplumu açısından farklı kategorilerde ele alındığında, Covid-19 sürecinde en yaygın dayanışma örneğinin beyan edilen/siyasi dayanışma olduğu gözlenmektedir. 4 Mart 2020- 30 Eylül 2020 tarihleri arasında yapılan değerlendirmede, AB ülkelerinin liderlerinin, siyasetçilerinin ve farklı düzeylerde temsilcilerinin 257 kere dayanışma çağrısı ve vurgusu yaptığı ve AB'nin bu krizden dayanışma yoluyla çıkacağına olan inancı ifade ettiği görülmektedir. Buna karşın tıbbi dayanışmaya 131 kere rastlanmakta, ekonomik (32) ve insani boyutta (sivil toplumun dahil edildiği) (34) dayanışma AB'nin en zayıf kaldığı alanları teşkil etmektedir.

Öte yandan, AB'de Covid-19'un ilk dönemi olan Nisan 2020'de 13 AB üyesinde gerçekleştirilen anket sonuçlarına dayanarak yaptıkları değerlendirmede, Cicchi, vd. (2020), AB vatandaşlarının dayanışmaya verdiği desteğin karşılaşılan sorunun mahiyetine, kendi ülkelerine getireceğini düşündükleri net faydaya ve coğrafi mesafeye göre değiştiğini; vatandaşların ahlaki yükümlülük veya ortak kimlik duygularından ziyade karşılıklı yarar beklentileriyle motive olduklarını ortaya koymaktadırlar. Aynı araştırma sonuçlarına göre AB vatandaşları geçici karşılıklı yardımlar yerine kalıcı ulus-üstü AB risk ve yük paylaşımı düzenlemelerini tercih etmektedirler. Bu açıdan, ankete katılan AB vatandaşlarının göreceli bir çoğunluğu, Tek Pazar Avrupa'sını koruyan bir Avrupa'yı ve/veya uluslararası liderliğe hevesli küresel bir Avrupa'yı tercih ettiklerini ifade etmektedirler (Cicchi vd., 2020)

5. AB DAYANIŞMASI VE COVID-19 DÖNEMİNİN OLASI DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

AB'nin kurumsal ve sosyo-etik yapısı kapsamında sosyal, ekonomik, hukuki ve manevi boyutu göz önünde bulundurulduğunda, Schieder (2011) dayanışmanın AB için *kendi kendini güçlendirici* ve dönüştürücü bir etkiye bürünebileceğini söylemektedir. AB için bu *kendi kendini güçlendirici* etki bir bütün olarak iki şekilde gerçekleşebilir: dayanışmanın “bağlar, ihtiyaçlar ve çabalardan oluşan normatif bir kompleks” olarak değerlendirilmesiyle; ve “bir yaratım (bağlar ve bağlılıklar), ifade (anayasal karakter) ve sürdürülebilirlik (varoluşsal güvenlik deneyimi) döngüsü olarak” tanımlanmasıyla (Schieder, 2011). AB'nin dış ilişkileri özelinde düşünüldüğünde, normatif bir kompleks olarak dayanışma kapsamında, *bağlar*; başkalarına karşı sorumluluk bilinciyle, dolayısıyla yardım sağlama baskısını karşılama derecesi, yakınlık ve beraberlik konusundaki ortak inanç ve tutumlara bağlıdır. *Bağlar* tarihsel ilişkiler, kültürel yakınlıklar veya minnettarlık ve dostluk duygularına atıfta bulunabilir. *İhtiyaçlar* kapsamında dayanışmanın boyutu ve aciliyeti, kaynakların mali veya coğrafi tahsisi açısından

sağlanacak yardımın ölçeğine bağlıdır. *Çaba* ise dayanışmanın derecesi ve yoğunluğu, alıcının kaynak transferinin başarısını kanıtlama çabalarına bağlı olduğundan, dolayısıyla bağışçılarla aradaki boşlukları azalttığından, koşullu bir nitelik sergiler (Schieder, 2011).

Yaratım-ifade-sürdürülebilirlik döngüsü olarak ele alındığında ise dayanışma AB içinde hep gündemde olan kimlik, paylaşılan değerler ve inançlar, haklar ve sorumluluklar biçimindeki bağların, dayanışmanın soyut algısının ötesine geçerek güçlü ulusal iradeler ile yasal çerçeve oluşturulmasını ifade eder. AB düzenlemelerinde yasal temeli muğlak bir kavram olmakla birlikte, yine de kodlanmış bir ifade olarak dayanışmanın temel değerleri şekillendirdiği veya teşvik ettiği ve yasal kurumlara rehberlik ettiği kabulü ile hareket edilir. Sürdürülebilirlik boyutu ise dayanışmayı ‘güvenli bir AB vatandaşlığı deneyimi’ haline getirmek için ihtiyaç duyulan arabuluculuğu sağlar. Schieder (2011) bu kavramsallaştırmayı özellikle dış ilişkiler kapsamında ele almaktadır ancak, bu ‘yaratım-ifade sürdürülebilirlik’ döngüsü AB entegrasyonunu derinleştirme ve dayanışma ekseninde güçlendirme açısından etki yaratabilme potansiyeli de taşımaktadır. Zira ortak paylaşılan değerler ve inançlar temelinde Avrupalı kimliği inşası, bunun ulusal iradeye yansiyarak ulus-üstü yasal düzenlemeler ve çaba ile somut bir niteliğe dönüşmesi Avrupa dayanışmasını ve dolayısıyla da Avrupa entegrasyonu güçlendirici etki yaratabilecektir.

Akçay’ın (2020) vurguladığı gibi, 1929 Büyük Buhranı’ndan beri görülen en geniş çaplı kriz olan Covid-19 salgını, AB içindeki ulusal düzeydeki kapasite farklılıklarını ve ulus-üstü düzeydeki yapısal dengesizlikleri daha da belirginleştirmiş, her üyenin kendi mücadelesini farklı yol ve yöntemlerle vermesine yol açmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren genişleme ve derinleşme süreçleriyle birlikte kimlik, ekonomi ve güvenlik gibi alanlarda ‘çok boyutlu krizler’ yaşayan AB’nin Covid-19 krizi ile mücadelesi, hali hazırda ‘küresel aktör’lüğünün zaten sorgulandığı bir döneme denk gelmiştir (Öniş, 2020). Mevcut krizle mücadelesinde Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu gibi kurumların etkinliği ve kapasitesi ve krizi yönetme ve uygulama yöntemleri ya AB’nin “zayıflayarak ve belki de parçalanarak” devam etmesine ya da süreçten “güçlenerek” çıkmasına yol açacaktır (Öniş, 2020). Baykal (2020) bu olası dönüştürücü etkinin aynı zamanda AB’nin dış politika hedef ve eylemleriyle desteklenmesi gerektiğini krizin küresel yapısı dolayısıyla “özellikle devlet kapasitesinin yetersiz kaldığı bölgelere yönelik insani ve ekonomik yardımlara hız vermeye yoğunlaşması” ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Etkilerinin ne kadar süreceği öngörülemeyen bu krizden uluslararası düzlemde dayanışma içinde “sorun çözen” ve “güçlenmesi muhtemel ulus devletlerin yönetim kapasitelerini geliştirmeye katkı sağlayan bir yapı olarak kendini kanıtlayabilirse” kendisini de dönüştürerek güçlendirebileceğinin altını çizmektedir (Baykal, 2020).

6. SONUÇ

Küresel krizler çok taraflı küresel tepkiler gerektirir ve tek taraflı üstlenilen sorumluluklar, ilgili sorunların büyüklüğü ve genişliği de göz önüne alındığında, işlememektedir (Dandan, 2011). Küresel krizler, aynı zamanda, karar alma mekanizmalarında ve kararların nasıl eyleme geçirileceği ile ilgili yöntemlerde, bunları sağlayacak araçlarda da bir zihniyet değişikliğini gerektirir ve bu da yine dayanışma temelinde hayata geçirilirse uluslararası toplum için daha kapsayıcı bir görünüm ortaya çıkar (Puvimanasinghe, 2013). Günümüzde, Covid-19 virüsünün yol açtığı, tüm dünyayı etkisi altına alan ve pandemi ilan edilmesini takip eden süreçte küresel etkilerinin ne kadar süreyle ve ne boyutta süreceği öngörülemeyen kriz ortamında dayanışma olgusuna duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Buna karşın, ulus-devletin güçlenmesi ve ulus-üstü yapılanmadan uzaklaşılmasına dair tartışmalar kriz öncesi dönemde zaten başlamış durumdadır. Öte yandan Avrupa'da sağ popülist partilerin yükselişi, göç krizi, yabancı düşmanlığı, Brexit, Avrupa'nın geleceği tartışmaları da Covid-19 öncesi süreçte başlamış ve AB temel değerlerini, normlarını, ekonomisini, entegrasyonun geleceğine dair endişeleri de beraberinde getirmiştir. AB entegrasyonunun kırılğan yapısı üye devletler, AB vatandaşları ve AB kurumları nezdinde sorgulanmakta iken ortaya çıkan Covid-19 salgını, tartışmaları bir ileri boyuta taşımıştır. AB'nin iç sınırlarını tek taraflı kapatarak Schengen bölgesinin anlamını yitirmesi, Tek Pazar'ın malların, hizmetlerin ve bireylerin serbest dolaşımına vurulan darbe ile ihlal edilmesi, salgından etkilenen devletlerin ilk ve acil yardım taleplerine cevap vermekte geç ve yetersiz kalınması, üye devletlerin iç kapanarak kendi tedbirlerini kendi kapasiteleri doğrultusunda alması bu tartışmaları hızlandırmıştır.

Bu çalışma Avrupa Birliği'nde kriz dönemlerinde en çok vurgulanan olgularından biri olan dayanışmayı kavramsal bir boyutta ele alarak normatif karakteri bağlamında, muğlak ve soyut yapısına karşın ölçülebilir bir olgu olarak tartışmayı ve barındırdığı riskler açısından kırılğan yapısını sorgulamayı amaçlamıştır. Sonuç olarak görülmektedir ki, dayanışma ulusal, ulus-üstü, ulus-ötesi, uluslararası gibi farklı boyutlarda ele alınabilecek çok boyutlu; hukuki, finansal, sosyo-politik düzlemlerde incelenebilen çok kapsamlı bir olgudur. Dayanışma, AB'yi bir arada tutmaya yardımcı bir *tutkal etkisi* yaratabileceği gibi bazı üyelerin yük ve sorumluluktan kaçınma eğilimleri ve kurumsal mekanizmaların yetersizliği dahilinde bir *ayraç etkisi* yaratma ihtimalini de barındırmaktadır.

Halen devam etmekte olan Covid-19 kaynaklı küresel krizin ne kadar süreceği, etkilerinin ne boyutta ve ne vadede olacağını öngörmek oldukça güç olmakla birlikte, uluslararası sistemin her bir aktörü açısından farklı etkiler yaratan mevcut süreçte Avrupa Birliği'nde dayanışmaya duyulan ihtiyaç her zamankinden daha güçlü hissedilmektedir zira bu salt kolektif çaba gerektiren acil bir gereklilik değil aynı zamanda Avrupa Birliği için yaşamsal bir nitelik taşımaktadır. Avrupa entegrasyonu kuruluşundan bu yana birçok krizle karşı karşıya kalmış, mevcut kurumsal yapısına bu krizlere verebildiği cevaplar ölçüsünde ortak politikalarını derinleştirerek ve yapısını güçlendirerek ulaşmıştır. Bu açıdan, önceki krizlerden daha kompleks ve zorlayıcı bir mahiyette olan güncel kriz dönemi, önceki krizlerin etkisinin devam ettiği bir süreçte AB için bir *varoluş mücadelesine* dönüşmektedir. Zira bu

süreçten AB'nin en az hasarla nasıl çıkacağı kurumsal mekanizmalarını restore etme kabiliyeti, dayanışma ekseninde kendini dönüştürebilme/güçlendirebilme niyeti ve üye devletlerin ve AB vatandaşlarının bu konularda ne kadar istekli ve somut çaba içerisinde olacağı ile doğrudan ilişkili görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. (2020). “AB'nin Covid-19 Sınavı”.
<https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/> (12.10.2020)
- Akın Ocak, P., & Erhan, Ç. (2021). “A Litmus Test for the EU's Longest Year: Solidarity Principle and Challenges by COVID-19 in 2020”. *Uluslararası İlişkiler*, 1–23.
- Aydın, M., & Akgül-Açıkmeşe, S. (2020). “Avrupa Covid-19 salgınından nasıl etkilendi? AB'nin dayanışma prensibi neden çöktü? Avrupa ve AB salgın sonrasında ekonomik ve siyasi olarak yeniden nasıl şekillenecek?” <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/>(12.10.2020)
- Barnard, C. (2010). “Solidarity and the Commission's ‘Renewed Social Agenda’”. In M. G. Ross & Y. Borgmann-Prebil (Eds.), *Promoting Solidarity in the European Union* (pp. 73–105). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Bayertz, K. (1999). “Four Uses of Solidarity”. In K. Bayertz (Ed.), *Solidarity. Philosophical Studies in Contemporary Culture* (pp. 3–28). London, Great Britain: Kluwer Academic Publishers.
- Baykal, S. (2020). “Covid-19 Salgını ve AB'nin Geleceği Üzerine”.
<https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/>(12.10.202)
- Cicchi, L., Genschel, P., Hemerijck, A., & Nasr, M. (2020). “EU solidarity in times of Covid-19. European University Institute Research Repository. Policy Briefs, (34).
- Coicaud, J.-M., & Wheeler, N. J. (2008). “Introduction: The Changing Ethics of Power Beyond Borders”. In J.-M. Coicaud & N. J. Wheeler (Eds.), *National interest and international solidarity : particular and universal ethics in international life* (pp. 1–24). Tokyo, New York, UN University Press: United Nations.
- Council of the European Union. (2020). “Recommendation on a coordinated approach to the restriction of free movement in response to the COVID-19 pandemic.”
[https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11689-2020-REV-1/en/pdf\(1.11.2020\)](https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11689-2020-REV-1/en/pdf(1.11.2020))
- Dandan, V. (2011). *2011: testing to the limit the capacity for international solidarity*. United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner.

- <https://www.un.org/esa/socdev/documents/intldays/solidarity/Dandan-Message.pdf>(1.11.2020)
- Devlen, B., James, P., & Özdamar, Ö. (2005). "The English School, International Relations, and Progress" *International Studies Review*, 7: 171–197.
- Devlen, B. & Özdamar, Ö. (2010). "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, 7 (25): 43-68.
- Euronews (2020). "EU Commission President offers "heartfelt apology" to Italy, as MEPs debate coronavirus response". <https://www.euronews.com/2020/04/16/eu-commission-president-offers-heartfelt-apology-to-italy>(1.11.2020)
- European Commission (2020a). "Coronavirus Response". https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response_en(1.11.2020)
- European Commission (2020b). "European Commission's coronavirus response team". https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/overview-commissions-response/european-commissions-coronavirus-response-team_en(1.11.2020)
- European Commission (2020c). "Timeline of EU Action". https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/timeline-eu-action_en(1.11.2020)
- European Council (2020). "Joint European Roadmap towards lifting COVID-19 containment measures". https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication_-_a_european_roadmap_to_lifting_coronavirus_containment_measures_0.pdf(2.11.2020)
- European Council on Foreign Relations (2020). "European Solidarity Tracker". <https://ecfr.eu/special/solidaritytracker/>(30.09.2020)
- Genschel, P., & Hemerijck, A. (2018). *Solidarity in Europe*. STG Policy Briefs, European University Institute Research Repository. <http://hdl.handle.net/1814/53967>
- Giannakopoulos, A. (2017). "Solidarity: Sociological, Legal and Ethical Aspects of a Fundamental EU-Principle". In A. Giannakopoulos (Ed.), *Solidarity in the European Union: Challenges and Perspectives* (pp. 11–20). Tel Aviv, Israel: Tel Aviv University The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies.
- Grimmel, A. (2017). "Solidarity in the European Union: Fundamental Value or "Empty Signifier."" In A. Grimmel & S. Giang (Eds.), *Solidarity in the European Union* (pp. 161–175). Cham, Switzerland: Springer.

- Habermas, J. (2013). “Democracy, Solidarity and the European Crisis, Lecture delivered on 26 April 2013 in Leuven Univ.” <https://www.pro-europa.eu/europe/jurgen-habermas-democracy-solidarity-and-the-european-crisis/?print=print>
- Jileva, E. (2004). “Do norms matter? The principle of solidarity and the EU’s eastern enlargement”. *Journal of International Relations and Development*, (7), 3–23.
- Kommer, F. (2018). “The Clash of Solidarities in the European Union”. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 11(2), 175–190.
- Mau, S. (2007). “Forms and Prospects of European Solidarity”. In N. Karagiannis (Ed.), *European Solidarity* (pp. 129–146). Liverpool, GB: Liverpool University Press.
- Nas, Ç. (2020). “Koronavirüs Salgınının Yeni Merkez Üssü Avrupa: AB’nin Kriz Yönetimi Sınavı”. [https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/27/koronavirus-salgininin-yeni-merkez-ussu-avrupa-abnin-kriz-yonetimi-sinavi/\(12.10.2020\)](https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/27/koronavirus-salgininin-yeni-merkez-ussu-avrupa-abnin-kriz-yonetimi-sinavi/(12.10.2020))
- OHCHR (2021). “About International Solidarity and Human Rights: Overview”. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Solidarity/Pages/InternationalSolidarity.aspx>
- Öniş, Z. (2020). “Küresel Salgın Kışkırcısında Avrupa Birliği”. [https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/\(12.10.2020\)](https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/(12.10.2020))
- Puvimanasinghe, S. (2013). “International solidarity in an interdependent world”. In *Realizing the Right to Development* (pp. 179–194). Geneva and New York, USA: United Nations.
- Reçber, K. (2109). “Bio-Sosyolojik Kuram İtibariyle Avrupa Birliği Hukukunun Değerlendirilmesi”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(2), 535–556.
- Rizki, R. M. (2010). *Report of the Independent Expert on Human Rights and International Solidarity*. Geneva: United Nations.
- Sangiovanni, A. (2013). “Solidarity in the European Union”. *Oxford Journal of Legal Studies*, 33(2), 213–241.
- Schieder, S. (2010). “The power of solidarity in EU external relations”. XXIV Convegno annuale della Società Italiana di Scienza Politica, Venezia, Italy. <https://www.sisp.it/files/papers/2010/siegfried-schieder-849.pdf>
- Schuman Declaration (1950). https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (1.11.2020)
- Single European Act (1986). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN> (1.11.2020)

- Treaty Establishing The European Coal And Steel Community (1951). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF> (1.11.2020)
- Treaty of Lisbon (2007). http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0007.01/DOC_19 (1.11.2020)
- Umansky, K., & Spektorowski, A. (2017). "From Notorious Anti-Europeans to Radical-Right Populists: Disillusionment with Democracy and What This Could Mean for European Solidarity". In A. Giannakopoulos (Ed.), *Solidarity in the European Union: Challenges and Perspectives* (pp. 40–61). Tel Aviv, Israel: Tel Aviv University, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies.
- Uygun, A. G. (2020). "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Avrupa Birliği'nde Serbest Dolaşım Kısıtlamaları". In Z. Ayyıldız Onaran (Ed.). ICDAH, Çanakkale, Türkiye: Rating Academy Yayınları.
- Ülgen, S. (2020). "Koronavirüs Krizi AB'nin Meşruiyetini Tartışmaya Mı Açıyor?" <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/>(12.10.2020)
- Yeldan, E. (2020). "AB'nin Başarısız Ortak Değerler Sistemi". <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/26/panorama-soruyor-ii/>(12.10.2020)